

MILJØTERAPI MED UNGE UTSATT FOR TVANGSEKTESKAP OG ÆRESRELATERT VOLD

Marjan Nadim og Julia Orupabo

Institutt for samfunnsforskning
Rapport 2014:13

Miljøterapi med unge utsatt for tvangsekteskap og æresrelatert vold

Oppfølging i det nasjonale bo- og
støttetilbudet

Marjan Nadim og Julia Orupabo

© Institutt for samfunnsforskning 2014
Rapport 2014:13

Institutt for samfunnsforskning

Munthes gate 31
PO Box 3233 Elisenberg
NO-0208 Oslo, Norway

ISBN (trykk): 978-82-7763-449-4
ISBN (pdf): 978-82-7763-450-0
ISSN: 0333-3671

www.samfunnsforskning.no

Innhold

	Forord	6
1	Innledning	7
	Oppdraget og problemstillinger	7
	Avgrensninger	9
	Rapportens oppbygging	9
2	Tidligere forskning	11
	Miljøterapi i botilbudene	12
	Målgruppens behov og miljøterapi	13
	Teoretiske perspektiver på miljøterapi	15
	Hvordan vurdere miljøterapi?	16
	Oppsummering	17
3	Datagrunnlag og metode	18
	Hvordan forske på miljøterapi?	18
	Datagrunnlag	19
	Intervjuer med ledelsen i bo- og støttetilbudene	19
	Fokusgruppeintervjuer med de ansatte	20
	Intervjuer med nåværende og tidligere beboere	20
	Analyse av dokumenter	22
	Forskningsetiske hensyn	22
4	Om bo- og støttetilbudet	24
	Det nasjonale botilbudet – utviklingstrekk og føringer	24
	Inngangen til tilbudet	25
	Et midlertidig opphold	26
	Hva kjennetegner botilbudene?	27
	Botilbud A	28
	Botilbud B	30

	Botilbud C	31
	Botilbud D	33
	Botilbud E	34
	Oppsummering	35
5	Beboernes behov under oppholdet	37
	Typiske behov og miljøterapeutiske svar	37
	Sikkerhet	38
	Psykiske behov og bearbeiding av traumer	41
	Ensomhet	46
	Praktisk bistand og systemforståelse	48
	Selvstendigjøring og evne til å ta egne valg	49
	Forskjeller mellom ulike grupper av beboere	50
	Forskjellige behov i ulike faser?	54
	Oppsummering	56
6	Tre tilnærminger til miljøterapi	59
	Empowerment – selvstendigjøring	59
	Tre veier til selvstendigjøring	61
	Et robust selv	61
	En kompetent og ansvarlig bruker	64
	Praktisk selvstendighet	66
	Miljøterapeut: Familie eller byråkrat?	68
	Systematisering og læring	69
	En miljøterapeutisk målestokk	72
	Oppsummering	74
7	Beboernes erfaringer med miljøterapi	75
	Å styrke selvverdi	75
	Miljøterapeutiske dilemmaer	78
	Hjelp og hjelp til selvhjelp	78
	Grensesetting og dialog	83
	Nærhet og distanse	86
	Å jobbe sammen med eller mot «systemet»	87
	Oppsummering	90
8	Overgangen til et selvstendig liv	92
	Organiseringen av oppfølging etter botilbudet	92
	Behovet for oppfølging etter utflytting – sett fra de ansattes ståsted	95

Beboernes (manglende) evne til å nyttiggjøre seg det ordinære hjelpeapparatet	97
Hvordan løses dilemmaet mellom tidsmessige begrensninger og oppfølging av beboernes behov?	98
Miljøterapi og grader av brudd i overgangen til et selvstendig liv	101
Hvor godt rustet er beboerne til å klare seg selv?	103
Er de klare for å flytte ut? Fra beboernes ståsted	105
Hvordan har de opplevd oppfølgingen etterpå?	108
Kontinuitet og brudd i overgangen ut av tilbudet	110
Oppsummering	114
9 Avslutning og anbefalinger	115
Vår tilnærming til å vurdere miljøterapeutisk arbeid	116
Miljøterapi som relasjonsarbeid	116
Selvstendigjøring med utgangspunkt i beboerens ressurser og situasjon	117
En involverende og dialogisk grensesetting	119
Miljøterapi som organiseringsarbeid	120
Systematisering og kompetanseutvikling	122
Miljøterapeutisk tilnærming og rammene for oppfølging:	
Å jobbe for å minske bruddet ved utflytting	124
Mangfold i bo- og støttetilbudet	127
Litteratur	129
Institutt for samfunnsforskning	131

Forord

Denne rapporten er skrevet på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). Rapporten kartlegger det miljøterapeutiske arbeidet i det nasjonale bo- og støttetilbudet for unge utsatt for tvangsekteskap og æresrelatert vold.

Vi takker for et spennende oppdrag og ønsker å takke Bufdir for hjelp til å tilrettelegge for datainnsamling med ansatte i botilbudene. En særlig takk til Elin Skogøy for godt samarbeid. Takk også til kollega Kari Steen-Johnsen for grundig gjennomlesning og nyttige kommentarer og innspill.

En stor takk går til alle informantene som har delt sine refleksjoner og erfaringer med oss. Vi er utrolig takknemlige for at så mange nåværende og tidligere beboere har stilt opp og delt sine perspektiver og erfaringer med oss. Stemmene deres er helt uvurderlig i et prosjekt som dette. Vi vil også takke ansatte og ledelsen i bo- og støttetilbudene som har brukt tid og krefter på å hjelpe oss med å komme i kontakt med de unge. Takk også for at dere satt av tid til å dele deres engasjement og kunnskap med oss.

Oslo 10. desember 2014

Marjan Nadim og Julia Orupabo

1 Innledning

Vi vet at unge i Norge utsettes for tvangsekteskap og æresrelatert vold. I 2013 veiledet Kompetanseteamet mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse 372 personer¹ i forbindelse med slike problemer. Denne rapporten handler om det miljøterapeutiske arbeidet med å følge opp behovene til denne gruppen i det nasjonale bo- og støttetilbudet.

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) gir direkte tilskudd til det nasjonale bo- og støttetilbudet for unge over 18 år som er utsatt for tvangsekteskap og æresrelatert vold. Tilbudet består av boliger, enten leiligheter eller kollektiv, med tilhørende støttetilbud, og skal ivareta trygghet og sikkerhet, i tillegg til praktiske og psykososiale behov hos målgruppen. Dermed er miljøterapeutisk arbeid sentralt i bo- og støttetilbudenes arbeid. Tilbudet eksisterer i dag i fem kommuner i ulike deler av landet. Det er Kompetanseteamet som har ansvaret for å koordinere inntak til boligene etter fastsatte kriterier, mens den enkelte kommune har ansvar for oppfølgingen av beboerne. Dette er et midlertidig tilbud med normert botid på seks måneder. Målet er at de unge i løpet av oppholdet skal rustes for å flytte videre, eventuelt med fortsatt støtte fra det ordinære hjelpeapparatet i bostedskommunen.

Oppdraget og problemstillinger

Institutt for samfunnsforskning har fått i oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet å kartlegge hjelpebehovene til unge som bryter med familien, og det miljøterapeutiske arbeidet i bo- og støttetilbudene. Kartleggingen er en del av arbeidet med regjeringens Handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet (2013-2016) (tiltak 21).

¹ Tall fra Kompetanseteamets årlige rapportering for 2013. Av disse sakene var 85 saker som ble kategorisert som «gjennomført tvangsekteskap», og 56 som «frykt for tvangsekteskap».

Prosjektet har hatt to hovedsiktemål:

- 1) For det første skal vi beskrive *det miljøterapeutiske arbeidet* i bo- og støttetilbudet i de fem kommunene. Hvilke utfordringer, flaskehalsar og potensialer finner vi i arbeidet med å ruste de unge til et liv etter oppholdet i botilbudet? Og hvordan varierer dette mellom botilbudene i de ulike kommunene? Dette har vi undersøkt gjennom individuelle intervjuer og fokusgruppeintervjuer med ledelse og ansatte i det nasjonale bo- og støttetilbudet. Intervjuene har gitt oss innsikt i metodiske praksiser og forståelsesmåter, men også i rutiner for organisering og samarbeid rundt de ulike botilbudene.
- 2) For det andre skal vi kartlegge *beboernes behov og erfaringer fra tilbudet*, gjennom intervjuer med nåværende og tidligere beboere. Dermed inkluderer studien et eksplisitt brukerperspektiv.

Tidligere studier har i liten grad belyst beboernes erfaringer og behov i bo- og støttetilbudene. Kunnskapen vi har om målgruppens behov er i stor grad basert på oppfatningene til aktørene på tiltakssiden. Det er imidlertid viktig at målgruppen kommer til orde slik at vi kan få deres egne beskrivelser av hjelpebehov og deres erfaringer med hjelpen de mottar. Ved å inkludere et brukerperspektiv, gir denne rapporten dermed et nytt kunnskapsbidrag til feltet.

Formålet med studien er altså på den ene siden å kartlegge hva slags miljøterapeutisk arbeid som gjøres i de ulike bo- og støttetilbudene, og på den andre siden å undersøke beboernes perspektiver på dette arbeidet. Denne studien er ikke en evaluering av bo- og støttetilbudene, men et bidrag til å dokumentere det miljøterapeutiske arbeidet som gjøres, og forskjellene mellom de ulike tilbudene. På bakgrunn av en gjennomgang av målgruppens hjelpebehov, (forskjellene i) det miljøterapeutiske arbeidet og brukernes erfaringer, gir rapporten anbefalinger for videreutvikling av bo- og støttetilbudet, og det miljøterapeutiske arbeidet som gjøres der.

Avgrensninger

I denne rapporten er det botilbudenes miljøterapeutiske tilnærminger og begrunnelser som studeres. Vi har intervjuet både ansatte og beboere. Det er likevel andre eksterne aktører og instanser som også inngår i oppfølgingen av beboere. Botilbudene inngår i en større lokal sammenheng der de samarbeider, eller bør samarbeide med andre kommunale og fylkeskommunale instanser, som politi, NAV, lege, familievernkontor og skoler i den enkelte kommune. Vi har ikke intervjuet disse samarbeidspartnerne, men det foreligger allerede en omfattende kartlegging av botilbudenes samarbeidsrelasjoner med andre instanser (Rambøll, 2011). I rapporten beskriver vi likevel hvordan de ulike botilbudene er forankret i kommunen, og hvilke aktører og instanser de samarbeider med. Perspektivene på hvordan disse samarbeidsrelasjonene fungerer, er kun hentet fra den ene part – det er synspunkter fra botilbudenes, og til en viss grad fra beboernes, ståsted.

Rapportens oppbygging

Rapporten består av ni kapitler. I kapittel 2 redegjør vi for tidligere forskning på feltet, og presenterer våre teoretiske perspektiver på miljøterapi. I kapittel 3 beskriver vi den metodiske tilnærmingen til studien og datamaterialet som rapporten bygger på.

Rapporten har fem analysekapitler. Det første (kapittel 4) tegner konteksten for botilbudene. Her ser vi på hva som kjennetegner de enkelte botilbudene når det gjelder organisering og forankring i kommunen. Med utgangspunkt i intervjuene med ansatte og beboerne, beskriver vi i kapittel 5 beboernes behov. Vi ser også på hva slags miljøterapeutisk oppfølging botilbudene imøtekommer disse behovene med. De to neste analysekapitlene går dypere inn i hva som kjennetegner miljøterapi overfor målgruppen i bo- og støttetilbudene. Kapittel 6 tar utgangspunkt i de ansattes beskrivelser og begrunnelser av egen miljøterapeutiske praksis, og skisserer tre tilnærminger til miljøterapeutisk arbeid. I kapittel 7 ser vi på hvordan beboerne opplever miljøterapien. Med utgangspunkt i beboernes erfaringer diskuterer vi hvilke dilemmaer som kan oppstå i arbeidet. I kapittel 8 retter vi fokus mot de ansattes og beboernes synspunkter og erfaringer på overgangen fra botilbudet til annen bolig, og tiden etter utflytting.

Dette sier noe om hvordan tilbudene virker for beboerne på lengre sikt, men det kaster også lys over hvordan det miljøterapeutiske arbeidet og organiseringen av denne fungerer innenfor rammen av botilbudet.

Rapportens avsluttende kapittel (kapittel 9) sammenfatter og drøfter hvilke muligheter og utfordringer som ligger i det nasjonale botilbudets arbeid med miljøterapi. Gjennom å løfte frem det vi mener er sentrale dilemmaer i dette arbeidet, gir vi anbefalinger for videreutvikling av det miljøterapeutiske arbeidet i bo- og støttetilbudet.

2 Tidligere forskning

I 2012 presenterte regjeringen en samlet handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet for perioden 2013-2016. Når handlingsplanen inkluderer begrepet alvorlige begrensninger på unges frihet inkludert, peker dette mot en forståelse av at de unge kan ha vært utsatt for vold, kontroll og krenkelser som ikke bare knytter seg til tvangsekteskapet. I tillegg til tvang og manglende frihet til å velge partner, rommer begrepet også mer generelle utfordringer knyttet til en sterkt kontrollert og begrenset oppvekst. Familien kan iverksette begrensninger når det gjelder den unges rett til å delta på fritidsaktiviteter eller valg av venner eller kjæreste, for å opprettholde sitt sosiale omdømme (ære). Det nasjonale bo- og støttetilbudet tar i mot både de som rømmer fra press og tvang med hensyn til valg av partner, og de som rømmer fra et liv med begrensninger og krenkelser.

Mange av de unge som bor i det nasjonale botilbudet befinner seg i svært dramatiske situasjoner og har behov for akutt hjelp. Felles for denne gruppen er at de har vært utsatt for krenkelser og overgrep, noen ganger over lang tid. De er alene fordi de har brutt med familie og nettverk. Flere lever med frykt og angst, og utsettes for alvorlige trusler. Mange er også utenfor skole og arbeidsliv, og har mistet sin økonomiske basis. I dette kapitlet gjør vi rede for tidligere forskning på unges behov og den miljøterapeutiske oppfølgingen i bo og støttetilbudene. Vi starter med å se på hvordan miljøterapi defineres og brukes i botilbudene. Deretter ser vi på hvordan miljøterapi er forstått og definert i forskningen på denne målgruppen. Til sist presenterer vi teoretiske perspektiver på miljøterapi og definerer vår forståelse av begrepet.

Miljøterapi i botilbudene

I Bufdirs oppdrag til kommunene ligger det en forventning om å bruke miljøterapeutisk arbeid i oppfølgingen av de unges behov. I årsrapporteringene til direktoratet bes for eksempel de ulike kommunene om å beskrive sin miljøterapeutiske praksis. Selv om miljøterapi spiller en sentral rolle i arbeidet som gjøres i det nasjonale botilbudet, er det likevel ikke gitt hva som ligger i dette begrepet. Botilbudene forventes for eksempel ikke å utføre ett sett med like eller standardiserte miljøterapeutiske prosedyrer. Hva miljøterapi er og forstås som i botilbudene er snarere svært varierende. I praksis kan miljøterapi omhandle systematisk arbeid forankret i bestemte faglige perspektiver, men det kan også være et nokså løst begrep som rommer alt som omfatter oppfølgingsarbeidet med beboerne.

I litteraturen omtales gjerne miljøterapi som todelt: *miljødelen*, som dreier seg om å legge til rette og organisere tiltak og oppfølging, og *terapidelen*, som dreier seg om å fremme muligheter for læring, mestring og personlig ansvar (Larsen, 2004). Miljødelen kan for eksempel innebære at ansatte skal samordne oppfølgingstiltak, avklare ansvarsforhold mellom aktører og instanser som er involvert i beboernes støttetilbud. Det foreligger allerede en omfattende kartlegging av samarbeidsrelasjonene med andre instanser (Rambøll, 2011). Rambølls (2011) kartlegging viser at de fleste botilbudene har inngått formalisert samarbeid med de mest sentrale instansene, det vil si politi, NAV og familievernkontoret.

Terapidelen av det miljøterapeutiske arbeidet innebærer at man gjennom alminnelig samvær utvikler beboernes evner til å ta vare på seg selv. Det er blitt argumentert for at det nettopp er selve *relasjonen* og *samværet* mellom miljøterapeut og bruker, som er avgjørende for om miljøterapien har effekt (Olkowska og Landemark, 2009). Miljøterapi forstått på denne måten åpner opp for muligheten til at bruker og terapeut kan være sammen, gjøre felles aktiviteter, og jobbe med utfordringer og mestring, tilknytning og selvbilde, uten at det nødvendigvis er samtalen som utgjør hovedfokuset i prosessen. Målet er at det terapeutiske samværet skal skape muligheter for at brukerne kan jobbe med sin forandring og utvikling i situasjonen de er i (Skårderud, 2004). Det miljøterapeutiske arbeidet er dermed uløselig knyttet til den praktiske oppfølgingen av brukernes *behov*.

Målgruppens behov og miljøterapi

Miljøterapi spiller en helt sentral rolle i botilbudenes arbeid med oppfølgingen av de unges behov. Et viktig formål med det miljøterapeutiske arbeidet er at beboerne skal bli i stand til å bo alene og mestre en hverdag uten familien, både praktisk, emosjonelt og sosialt. Gjennom å utnytte mulighetene som ligger i daglig samvær, rutiner og aktiviteter kan man skape personlig utvikling, læring og mestring. Dette er grunnlaget for en praktisk kompetanse som kan overføres til livet etter institusjonstilværelsen, eller i dette tilfellet, etter bo- og støttetilbudet.

Tidligere forskning viser at målgruppen har særskilte behov og utfordringer som har konsekvenser for det miljøterapeutiske arbeidet. De unge kommer ofte fra en familiebakgrunn med tydelige makthierarkier basert på generasjon og kjønn, og hvor de unge, spesielt jentene, blir oppdratt til underordning og lydighet. Loua (2012) hevder at det som blant annet kjennetegner denne gruppen, er at det ofte vil være sterke kulturelle barrierer mot å søke hjelp utenfor familien. En annen konsekvens av den kontrollerte livssituasjonen de unge har befunnet seg i, er at de har opplevd liten grad av medbestemmelse over eget liv. De er lite vant til å ta selvstendige beslutninger og valg. Dermed mangler de praktiske og psykologiske ferdigheter som er nødvendige for å kunne mestre en tilværelse på egenhånd som voksne (Dullum, 2010: 22-23). Et behov som er vektlagt som sentralt i litteraturen om målgruppen, er behovet for *selvstendigjøring* (Bredal og Orupabo, 2008; Dullum, 2010; Rambøll, 2011). Å arbeide med selvstendigjøring er grunnleggende i miljøterapeutisk arbeid ovenfor denne gruppen.

Ett av botilbudene har historisk en helt sentral rolle i utviklingen av filosofien rundt det miljøterapeutiske arbeidet med unge utsatt for tvangsekteskap. Kommunen har hatt et bo- og støttetilbud for denne gruppen i snart 15 år, og har utviklet et sterkt kompetansemiljø med fagspesifikk kunnskap om målgruppen og miljøterapi. Kommunen har blant annet publisert to rapporter om unge og den miljøterapeutiske oppfølgingen av deres behov. I en av rapportene fremgår det at det særlig er to aspekter som er blitt ansett som viktige i dette botilbudets tilnærming til miljøterapi (Dullum, 2010). Det ene er at det oppfattes som viktig å unngå en regelstyrt tilnærming i den miljøterapeutiske oppfølgingen av denne gruppen. Gjennom å vektlegge en involverende arbeidsmetode, skal de ansatte forsøke å unngå å videreføre kvinnenes erfaringer med å bli fortalt hva som er rett og galt. Botilbudet har i tråd

med dette perspektivet utviklet en egen faglig plattform de kaller «Fra lydighet til ansvarlighet» (Dullum, 2010). Det andre aspektet handler om *empowerment*. I rapporten fra botilbudet fremgår det at formålet med empowerment er å styrke beboerne så de blir i stand til å ta ansvar for sitt eget liv, gjennom å mobilisere deres egenstyrke (Dullum, 2010). Dette er en tidkrevende arbeidsmetode, der det å hjelpe brukerne til å kjenne etter og uttrykke hva de føler, hva de vil og å sette grenser er helt sentralt.

Kunnskapen som foreligger om miljøterapi i møte med målgruppen er i stor grad basert på kunnskap fra det ene botilbudet. En styrke ved dette prosjektet er at vi skal kartlegge erfaringene med miljøterapi i fem ulike kommuner. Dette gir en unik mulighet til å undersøke hvilke flaskehalsar og muligheter det ligger i ulike miljøterapeutiske filosofier og organiseringsformer. Rambølls kartlegging fra 2011 viser at det er en viss variasjon i de ulike bo- og støttetilbudene når det gjelder fokus og systematikk knyttet til det miljøterapeutiske arbeidet. Hva denne variasjonen skyldes utover de ansattes kompetanse og kapasitet, fremgår ikke i rapporten. Bredal og Orupabo (2008: 93) argumenterer for at forståelser av målgruppen kan gi noen rammer for oppfølging og tilbudet til denne gruppen. De viser at aktører i bo- og støttetilbudet kan oppfatte målgruppen som enten sterke eller sårbare. I noen kommuner ble de unge beskrevet som så sterke og selvstendige at de nærmest ikke trengte hjelp, mens i andre kommuner ble de unge beskrevet som så sårbare at de trengte oppfølging til absolutt alt. Bredal og Orupabo advarer mot generaliserte beskrivelser av gruppens sikkerhets- og oppfølgingsbehov, fordi dette kan gå på bekostning av individuell oppfølging. For å forstå det spesielle med målgruppen argumenterer de for en tilnærming der det å være sterk og sårbar ikke ses som motsetninger. Mange av de unge har vært sterke nok til å bryte ut av noe de ikke aksepterer eller holder ut, men blir dermed svært sårbare. For å gi et godt kunnskapsgrunnlag, vil vi i vår systematisering av erfaringene fra det miljøterapeutiske arbeidet både kartlegge hva som *gjøres i praksis*, og synliggjøre aktørenes *forståelser og begrunnelser* av disse praksisene.

Teoretiske perspektiver på miljøterapi

Forskningen om miljøterapi for målgruppen for bo- og støttetilbudet er begrenset. Derfor kan det være nyttig å trekke opp noen linjer og teoretiske perspektiver fra den øvrige litteraturen om miljøterapi. Her opplever vi det som hensiktsmessig å skille mellom to tilnærminger: Miljøterapi som «organiseringarbeid» og miljøterapi som «relasjonsarbeid».

Det er særlig Erik Larsen (2004) som knyttes til tradisjonen der miljøterapi innebærer et fokus på *organisering*. Ifølge Larsen er miljøterapi ingen metode, men en organisering eller tilrettelegging for å muliggjøre en utvikling og forandring hos den unge. Det er institusjonens metoder og fagperspektiver som avgjør hvordan institusjonen organiserer rammene, og hva som legges inn av innhold i det miljøterapeutiske arbeidet. Slik har organisasjonen i seg selv en terapeutisk effekt (Larsen, 2004). Avdelingen, eller i vårt tilfelle, botilbudet, blir i dette perspektivet selve behandlingsmiljøet og rammen for miljøfaktorene. Den blir virkemiddelet for å tilrettelegge for at de terapeutiske mulighetene kan utnyttes full ut (Stokvold, 2004 i Olkowska og Landmark, 2009). Innenfor denne tradisjonen vil et avgjørende aspekt ved god miljøterapi handle om organisasjonens ledelse. Larsen (2004: 62-63) tar for seg ulike kriterier som kjennetegner en faglig miljøterapeutisk organisasjon, blant annet en aktiv og reflektert ledelse som har fokus på forholdet mellom organisering og terapeutisk arbeid, og en god personalpolitikk når det gjelder å rekruttere kompetanse og utvikle kompetanse.

Den andre tilnærmingen til miljøterapi handler først og fremst om *relasjonsarbeid*. I dette perspektivet handler miljøterapi om å fremme utvikling og endring gjennom et samvær mellom terapeut og den unge. Et engasjert miljøpersonale som utøver genuin omsorg, vil her være en viktig forutsetning for at den unge skal stimuleres til vekst og utvikling (Rovik, 2013). Ifølge Andersen (1997) innebærer miljøterapi:

en reflektert, aktiv og kreativ nyttiggjørelse av de til enhver tid tilgjengelige ressurser i en gitt situasjon. Hensikten er å legge til rette for utvikling, vekst og modning, å gi gode og overførbare relasjonserfaringer og derigjennom fremme og tydeliggjøre samhandlingsmønstre (Andersen, 1997: 12).

Denne tilnærmingen til miljøterapi stiller store krav til terapeuten som enkeltmenneske. Det holder ikke å være teoretisk flink, du skal også være en genuin omsorgsperson som engasjerer og bruker deg selv i samværet med den unge. Tilnærmingen samsvarer med metodikken som tidligere er beskrevet som grunnleggende miljøterapi overfor unge utsatt for tvangsekteskap (Dullum, 2010).

Hvordan vurdere miljøterapi?

I denne rapporten anlegger vi et perspektiv der miljøterapi omhandler både relasjonsarbeid og organisering. I tillegg til beboernes erfaringer og synspunkter, vil vår målestokk for å vurdere det miljøterapeutiske arbeidet ta utgangspunkt i hvordan botilbudene evner å vekte dette forholdet. I kartleggingen av botilbudenes miljøterapeutiske praksis vil vi hele tiden spørre om relasjonsarbeidet og organiseringsarbeidet er ivaretatt i botilbudenes miljøterapeutiske praksis og forståelsesmåter.

En miljøterapeutisk prosess ivaretas både gjennom at miljøterapeuten forholder seg til ytre rammer og til seg selv, der relasjon, allianse, kompetanse og et forpliktende engasjement er nøkkelord (Schibbye, 2002 i Olkowska og Landmark, 2009). Et botilbud som jobber miljøterapeutisk, ivaretar både individets behov og organisasjonens struktur og muligheter for læring. Samtidig er det viktig at det miljøterapeutiske arbeidet ikke utelukkende foregår innenfor organisasjonen eller i relasjonen mellom ansatt og beboer. Som Inge-Ernald Simonsen (2007) påpeker er en fare ved både den relasjonelle og organisatoriske tilnærmingen, at de avskærer den unge fra omverden. Ifølge Simonsen er en svakhet ved den relasjonsfokuserede miljøterapien at den legger for stor vekt på miljøterapeuten som en betydningsfull person i pasientens liv. Dette skaper et innoverrettet fokus på relasjonen mellom pasient og miljøterapeut i stedet for et utoverrettet fokus på pasientens sosiale relasjoner utenfor institusjonen. Videre argumenterer han for at faren ved et systemperspektiv, eller det vi her har valgt å omtale som miljøterapi som organisering, er at avdelingen blir det eneste behandlingsmiljøet. Slik kan botilbudet bli stedet der beboeren skal øve seg på livet utenfor, og sånn sett bli avskjernet fra det virkelige liv (Simonsen, 2007). I denne rapporten vil vi derfor også undersøke i hvilken grad botilbudene trekker på ressurser og nettverk utenfor botilbudet når de arbeider med miljøterapi som organiseringsarbeid. Vår teoretiske målestokk for å vurdere miljøterapi bygger altså på to

komponenter: grad av relasjonsarbeid og grad av organiseringsarbeid. Vår empiriske målestokk er beboernes erfaringer og synspunkter på hjelpen de får og har fått i botilbudet.

Oppsummering

Botilbudene forventes å arbeide miljøterapeutisk i oppfølgingen av beboerens behov. Det er likevel ikke gitt hva som ligger i miljøterapeutisk arbeid. Samtidig som miljøterapi kan henvise til systematisk arbeid som er forankret i spesifikke faglige perspektiver, kan det også henvise til et tomt og løst begrep som omfatter «alt» i arbeidet med oppfølging av målgruppen.

Ett av botilbudene har en historisk sentral plass når det gjelder å definere forståelsen av den miljøterapeutiske oppfølgingen i botilbudene. Tidligere forskning baserer seg i stor grad på erfaringer og rapporter fra dette botilbudet. Denne rapporten gir et unikt bidrag gjennom å kartlegge hvordan fem ulike botilbud arbeider med miljøterapi. Hvilke flaskehalser og muligheter ligger det i de ulike botilbudenes oppfølging av de unge?

I vurderingen av botilbudenes miljøterapeutiske praksis, vil vi legge en bestemt miljøterapeutisk målestokk til grunn. I vår analyse vil vi for det første ta utgangspunkt i beboernes erfaringer og synspunkter. For det andre vil vi ta utgangspunkt i to komponenter av det miljøterapeutiske arbeidet: grad av relasjonsarbeid og grad av organiseringsarbeid. Spørsmålet blir hvordan botilbudene klarer å balansere og inkludere begge disse komponentene i sitt miljøterapeutiske arbeid.

3 Datagrunnlag og metode

I dette kapitlet diskuterer vi noen overordnede utfordringer ved å studere miljøterapeutisk arbeid. Videre beskriver vi datagrunnlaget og metoden som er brukt i studien og presenterer noen sentrale forskningsetiske refleksjoner. Rapporten undersøker det miljøterapeutiske arbeidet i bo- og støttetilbudene fra både de ansattes og beboernes perspektiv. Studien er basert på kvalitative intervjuer med ledere og ansatte i alle fem botilbud og intervjuer med både nåværende og tidligere beboere.

Hvordan forske på miljøterapi?

I denne rapporten skal vi beskrive hvilke arbeidsmetoder, og da spesielt hvilke miljøterapeutiske metoder og kunnskap, som brukes i bo- og støttetilbudene. Vi skal med andre ord rette fokuset mot det som i litteraturen omtales som *arbeidskunnskap* (work knowledge) (Smith, 2005). Arbeidskunnskap handler om hva vi gjør, hvordan vi gjør det, og hva vi tenker om det vi gjør. Samtidig henger det tett sammen med konteksten for arbeidet vårt, og omgivelsene og relasjonene som omgir det. Vi søker i denne studien både å kartlegge de ansattes faktiske aktiviteter og synliggjøre hvordan disse aktivitetene er koordinert og muliggjort innenfor noen bestemte rammer.

Tidligere forskning har likevel påpekt at arbeidskunnskap ikke alltid er like tilgjengelig for forskere. I denne undersøkelsen er det særlig to sentrale utfordringer når det gjelder å synliggjøre miljøterapi som arbeidskunnskap. Disse utfordringer er tett forbundet. Den ene handler om utfordringer knyttet til å få kunnskap som går utover institusjonaliserte termer og tomme begreper, den andre om utfordringene som ligger i å studere taus kunnskap.

Den første utfordringen når det gjelder å få innsikt i hvordan de ansatte rent praktisk gjør miljøterapi i sitt daglige arbeide er at de beskriver arbeidet sitt med begreper som gir oss som forskere tomme beskrivelser. For eksempel forklarer bo- og støttetilbudene at

empowerment står sentralt i deres arbeid, men det forteller oss lite om hva *empowerment* er i praksis eller hvordan de ansatte gjør *empowerment*.

Den andre utfordringen er knyttet til at de ansatte daglig bruker praktisk kunnskap de ikke er bevisst at de innehar. Denne kunnskapen kalles gjerne *taus kunnskap*, handlingskunnskap, ferdighetskunnskap eller praksiskunnskap (Strømfors og Edland-Gryt, 2013). Et vesentlig trekk ved miljøterapeutisk arbeid er at det ikke alltid er så lett å få øye på eller definere, både for den som utøver det, men kanskje særlig for den som «utsettes» for det. På mange måter kan man si at vellykket miljøterapi, for eksempel når det gjelder selvstendigjøring, er usynlig. Likeledes er det ikke gitt at botilbudene selv opplever å arbeide etter bestemte metoder eller fagtradisjoner.

Å sette ord på praksis og innarbeidede forståelsesmåter kan være utfordrende. Hvis det miljøterapeutiske arbeidet preges av å være taust, hvordan beskrive den, diskutere den, eller endre den? For å få innsikt i miljøterapi som arbeidskunnskap, har vi strebet mot å etablere en god dialog, og forsøkt å få de ansatte og beboere til å være konkrete og gi eksempler. Det har blant annet vært nødvendig å få de ansatte i botilbudet til å knytte sine beskrivelser av eget arbeid til spesifikke situasjoner og til andre relevante personers arbeid.

Datagrunnlag

Intervjuer med ledelsen i bo- og støttetilbudene

For å få kunnskap om de lokale bo- og støttetilbudene har vi for det første gjennomført individuelle intervjuer med ledelsen i bo- og støttetilbudene i alle de fem kommunene som har et slikt tilbud. Intervjuene foregikk over telefon. Formålet med disse intervjuene har vært å kartlegge den metodiske tilnærmingen botilbudene har til det miljøterapeutiske arbeidet og hvordan arbeidet er organisert. Et annet sentralt tema var ledernes opplevelse av beboerne og deres behov. Intervjuene med ledelsen ble også brukt til å kartlegge samarbeidsrelasjonene til andre relevante instanser, som for eksempel NAV og familievernkontorene.

Fokusgruppeintervjuer med de ansatte

For det andre har vi utført fokusgruppeintervjuer med ansatte. Formålet med fokusgruppeintervjuene var å kartlegge de ansattes forståelser av organisering av eget miljøterapeutisk arbeid. En fokusgruppe innebærer at en gruppe informanter diskuterer oppgitte temaer, ledet av en forsker som fungerer som moderator. Vi har gjennomført to fokusgruppeintervjuer med til sammen 13 ansatte fra alle fem kommuner. Hver av fokusgruppene var satt sammen av ansatte fra de forskjellige botilbudene. Gjennom gruppeintervjuene ble de ansatte konfrontert med andre måter å gjøre og tenke rundt miljøterapi på, noe som utfordrer det de selv tar for gitt i sitt arbeid. Gruppeintervjuer er altså en god metode for å øke refleksiviteten og bevisstheten rundt «taus kunnskap». Sammenblandingen av ansatte fra ulike tilbud gjorde at spenningen mellom de ulike botilbudenes rammer og tilnærminger kom godt frem. Fokusgruppeintervjuer er en metode som egner seg godt for å undersøke bredden av holdninger, erfaringer og atferd. Metoden er også godt egnet til å utforske konfliktlinjer og få frem brytninger, fordi deltagerne hele tiden forholder seg til hverandre.

Intervjuer med nåværende og tidligere beboere

For å få kunnskap om målgruppens hjelpebehov og deres erfaringer med bo- og støttetilbudet, har vi for det tredje utført individuelle intervjuer med nåværende og tidligere beboere. Vi har til sammen intervjuet 17 beboere, hvorav fire bor i tilbudet, mens 13 er tidligere beboere.

Tabell 1. Antall beboerintervjuer i de ulike botilbudene

Kommune	Beboere	Tidligere beboere	Totalt
Botilbud A	1	3	4
Botilbud B	1	1	2
Botilbud C	1	8	9
Botilbud D	0	0	0
Botilbud E	1	1	2
Totalt	4	13	17

Vi har intervjuet nåværende og/eller tidligere beboere i fire av de fem kommunene som har et botilbud (se tabell 1), og alle intervjuene ble gjort ansikt-til-ansikt. Vi har vært avhengige av botilbudene for å komme i kontakt med beboerne. Dette er en gruppe som i ulik grad lever med sikkerhetstiltak, mange har nye navn og hemmelig adresse. De ansatte har formidlet informasjon om studien, og spurt de unge om de har lyst til å delta. I noen tilfeller har de laget intervjuavtalene for oss, i andre tilfeller har vi fått kontaktinformasjon og selv gjort avtaler. I kommunen som ikke er representert blant beboerintervjuene (Botilbud D), var botilbudet ikke i stand til å hjelpe oss med rekrutteringen av informanter. Som vi vil komme tilbake til senere, reflekterer dette nok blant annet at de i motsetning til de andre tilbudene ikke har kontakt med sine tidligere beboere.

Vi bruker ikke beboerintervjuene for å si noe om systematiske forskjeller mellom kommunenes miljøterapeutiske arbeid. Dette skyldes flere forhold. Vi har for få intervjuer til å gjøre slike generaliseringer, vi mangler beboerinformanter i den ene kommunen, og vi vil sikre beboerinformantene anonymitet. Det at vi har gått gjennom botilbudene for å få tak i informanter betyr at vi kun har kommet i kontakt med informanter som botilbudene selv fortsatt har kontakt med. Videre betyr det at botilbudene gjør en vurdering på hvem de vil spørre og videreformidle kontakt til. Denne vurderingen går blant annet på hvem som er psykisk rustet til å delta på et forskningsprosjekt som dette, men det kan også bety at de plukker ut de mest ressurssterke av sine beboere. Utvalget av nåværende og tidligere beboere er dermed ikke representativt. Dette er forhold vi ikke har hatt kontroll over, og som det er viktig å ha med seg når man skal tolke resultatene av studien.

De 17 beboerne vi har intervjuet er en sammensatt gruppe med ulike historier, behov og erfaringer. Et flertall av beboerne vi har intervjuet er kvinner, kun to av informantene er menn. Syv av de 17 informantene er født eller oppvokst i Norge, mens resten er relativt nyankomne innvandrere. Av de tidligere beboerne vi har intervjuet, har de fleste flyttet ut av botilbudet i løpet av det siste året. Noen så kort som ti dager før intervjuet, mens resten har flyttet ut i løpet av de siste to årene, med unntak av én informant som flyttet for fem år siden.

Intervjuene med nåværende og tidligere beboere tok opp temaer som beboernes opplevde behov i ulike faser av oppholdet, deres erfaringer med og synspunkter på bo- og støttetilbudet generelt, og det miljøterapeutiske arbeidet spesielt, og erfaringene og tankene rundt å flytte ut av botilbudet.

Analyse av dokumenter

I tillegg til å gjøre intervjuer med ledelsen, ansatte og beboere, har vi også brukt *dokumenter* som en kilde til informasjon i vår kartlegging. Vi har brukt dokumenter som tildelingsbrev og tilskuddsbrev som gir viktig informasjon om de retningslinjene som er lagt for arbeidet i botilbudene. Vi har også brukt botilbudenes årsrapporter fra 2013, og referat fra direktoratets fagsamling i 2014 for å kartlegge tilbudenes forankring i kommunen, organiseringen av det miljøterapeutiske arbeidet og samarbeidsrelasjonene med andre aktører.

Forskningsetiske hensyn

Målgruppen i dette prosjektet er unge som ofte vil befinne seg i en sårbar posisjon, og prosjektet er utført med spesielt hensyn til vurderingen av informanternes sikkerhet og velferd. Dette er en gruppe med informanter som har grunn til å være særlig bekymret for at deres identitet blir kjent, og de kan ha mer enn nok med å mestre dagliglivet. Vi har derfor samarbeidet med bo- og støttetilbudene for å utforme rammene rundt beboerintervjuene, og vi har lagt vekt på å være fleksible slik at det praktiske rundt intervjuene i størst mulig grad kunne foregå på informantenes premisser.

Når vi har rekruttert informanter gjennom de ansatte i bo- og støttetilbudet, har det vært avgjørende å forsikre oss om at formålet med undersøkelsen er klart formidlet, at informantene vet at deltagelse er frivillig, og at vi vil sikre dem anonymitet. Å sikre de nåværende og tidligere beboernes anonymitet har hatt svært høy prioritet. Vi gir ingen informasjon som kan være med å identifisere de som har deltatt i prosjektet, og vi har valgt å gi lite informasjon om informantene. De fem kommunene som har botilbud er også anonymisert. I rapporten refererer vi til de ulike bo- og støttetilbudene som Botilbud A, B, C osv.

De nåværende og tidligere beboerne bærer med seg historier preget av vold, trusler og traumer. I denne studien har vi vært opptatt av å verne om informantenes privatliv, og har hatt et bevisst forhold til hva slags informasjon som er viktig å innhente fra de unge for å kunne besvare forskningsprosjektets spørsmål. Før intervjuene presiserte vi at vi ikke var ute etter livshistorien deres eller hvorfor de var i tilbudet, men at vi ønsket å snakke om tiden i og etter tilbudet. Vi la også vekt på at de kun skulle besvare spørsmål de var komfortable med, og prøvde å sikre oss at de opplevde at det var de som satte premissene for

intervjuet. Dermed har vi eksplisitt prioritert hensynet til informantene fremfor ønsket om informasjon.

I et forskningsprosjekt som dette er det spesielt viktig å gjøre etiske vurderinger av hvordan spørsmålsformuleringer, metodiske tilnærminger og presentasjon av funn bør utformes med respekt for undersøkelsens informanter, som enkeltpersoner og som gruppe. En særlig utfordring gjelder hvordan vi kan beskrive beboernes behov og miljøterapeutiske utfordringer knyttet til sensitive temaer uten å bidra til stigmatisering av gruppa.

Prosjektet er meldt inn og godkjent av personvernombudet (ved Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste) i henhold til lov om personvern, og gjennomføres i tråd med de forskningsetiske retningslinjene fra Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH).

4 Om bo- og støttetilbudet

Det nasjonale bo- og støttetilbudet for unge utsatt for tvangsekteskap og æresrelatert vold eksisterer i dag i fem kommuner spredt over landet i form av kollektiv og enkeltleiligheter. I dette kapittelet ser vi på hva som kjennetegner de enkelte botilbudene. På tross av at botilbudene jobber med den samme målgruppen og er underlagt noen felles nasjonale føringer, er det likevel variasjoner når det gjelder organiseringen og forankringen av botilbudene i de fem kommunene. I den første delen av kapittelet beskriver vi de nasjonale føringene og rammene for tilbudet. Deretter trekker vi frem likheter og forskjeller mellom tilbudene gjennom fem casebeskrivelser. I casebeskrivelsene vektlegger vi organisering og forankring i kommunen, vi ser på hva slags modell eller pakke som tilbys (oppfølging, kompetanse) og hvilke eksterne aktører botilbudene samarbeider med.

Det nasjonale botilbudet – utviklingstrekk og føringer

Frem til 2008 var det de frivillige organisasjonene Røde Kors og Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (SEIF) og ett krisesenter som disponerte og driftet de offentlig finansierte kriseboligene. Bo- og støttetilbudet ble evaluert av Institutt for samfunnsforskning (ISF) i 2008, og forfatterne anbefalte at ansvaret for tilbudet burde overføres fra det frivillige til det offentlige (Bredal og Orupabo, 2008). På bakgrunn av ISFs evaluering av botilbudet, ble det besluttet å opprette et nasjonalt offentlig tilbud for å sikre et mer likeverdig tilbud med tilstrekkelig offentlig innsyn. Gjennom tiltak 27 i Handlingsplanen mot tvangsekteskap (2008-2011) ble det etablert et offentlig system for administrasjon og forvaltning av bo- og støttetilbudet for denne gruppen. Det nasjonale bo- og støttetilbudet består i dag av tre kollektiv

og 16 leiligheter som til sammen omfatter 26 plasser². Botilbudet skal i prinsippet kunne tilpasses ulike brukergrupper, som enslige, par og par med barn. Etableringen av flere enkeltleiligheter innebærer også at dagens tilbud i større grad kan ta i mot menn enn tidligere. Det varierer imidlertid mellom kommunene om de tilbyr enkeltleiligheter (eller bare kollektiv). Og omfanget av boliger for par med flere barn er begrenset.

Inngangen til tilbudet

Et avgjørende element for å gjøre botilbudet nasjonalt, er at det administreres på en måte som gjør det nasjonalt tilgjengelig (Handlingsplanen 2008-2011). I 2009 fikk derfor Kompetanseteamet mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse ansvar for å koordinere det nasjonalt botilbudet, jf. Tiltak 27 i handlingsplanen (2008-2011). Det innebærer blant annet at de har ansvar for å avgjøre hvem som skal tilbys plass. Før en person kan tilbys plass i botilbudet må saken kartlegges av Kompetanseteamet, og politiet gjennomfører en trusselvurdering. Kartleggingen og trusselvurderingen danner grunnlaget for om, eventuelt hvor og i hvilken type botilbud, den unge tilbys plass. Kompetanseteamet vurderer tildeling ut i fra følgende kriterier:

- Personen må være over 18 år
- Personen må ha et behov for skjermet botilbud på grunn av at hun/han er utsatt for tvangsekteskap og/eller andre former for æresrelatert vold.
- Personens muligheter for å kunne ha nytte av botilbudet. Her vurderes personens egnethet til å kunne bo alene, oppfølgingsbehov, viljen til å akseptere nødvendige regler som å ikke avsløre hvor boligen ligger, begrensninger når det gjelder å ha kjæreste, venner osv. boende, og begrenset botid (seks måneder).
- Personen må oppholde seg lovlig i Norge

I 2013 hadde Kompetanseteamet 36 plasseringer, og per medio september 2014 var 21 personer plassert. Det var 100 prosent belegg i botilbudet i januar, februar og mars 2014. Kompetanseteamet har ikke

² Her er de fem nye plassene som ble omfattet av tilskuddsordningen fra juli 2014 inkludert.

avvist noen i 2012, 2013 og 2014 på grunn av plassmangel. Men ifølge informasjon fra Kompetanseteamet har det vært ventetid på grunn av stor pågang. Her har enkelte ventet på krisesentrene.

En annen grunn til at personer blir satt på venteliste er når de av ulike grunner ikke har ønsket å ta imot tilbudet. Dette er blant annet tilfeller hvor den unge ikke ønsker å flytte ut av hjemkommunen, og det ikke er ledige plasser der. Det kan også være tilfeller hvor den unge har ønske om å flytte til en spesifikk kommune på grunn av nettverk, studieplass e.l., men at det ikke finnes botilbud i kommunen, eller at det ikke finnes ledig botilbud i den ønskede kommunen.

Det er få av tilbudene som er egnet for personer med barn. Dersom de få egnede tilbudene ikke er ledige, bosettes familien i ordinær leilighet etter opphold på krisesenter, ofte med bistand fra barnevernstjenesten. Det har også skjedd at Kompetanseteamet har plassert kvinnen i et par inn i et botilbud, mens mannen i paret ble boende på krisesenter, fordi de ikke hadde egnet botilbud til par/menn i samme kommune.

Et midlertidig opphold

Kommunene får tilskudd fra Bufdir til å drive botilbudet. Siden oppstart av botilbudet har normert botid i tilbudet vært på inntil seks måneder. I praksis har flere av botilbudene hatt beboere som har bodd lenger enn de seks månedene. I 2014 ble det i tilskuddsbrevet til kommunene presisert at botiden skal være seks måneder, med mulighet for å utvide botiden til inntil ni måneder i særlige unntakstilfeller, forutsatt at dette skjer etter forhåndsavklaring med Kompetanseteamet og i henhold til Kompetanseteamets anbefaling. I tilskuddsbrevene til kommunene ble det også presisert at tilskuddet ikke kan benyttes til å dekke kostnader ved botid ut over ni måneder.

Beboere må betale husleie, fordi botilbudene ikke er en institusjon. Kommunene anslår at husleien ligger mellom 4500 og 7000 kr. I praksis er det som oftest NAV som finansierer husleien gjennom sosiale ytelser.

Tilskuddet fra direktoratet skal ikke benyttes til å dekke kostnader ved oppfølging av beboere etter utflytting, da oppfølgingen etter utflytting skal foregå i det ordinære tjenesteapparatet. I tilskuddsbrevene kommunene har mottatt fra Bufdir i 2014 understrekes det at oppfølging av brukere etter utflytting ikke er i henhold til formålet med tilskuddet. Bufdir viser i stedet til

samarbeidsmodellen med frivillige organisasjoner i oppfølgingsarbeidet etter utflytting. Dette må ses i sammenheng med tiltak 23 i handlingsplan mot tvangsekteskap (2008-2011) om å etablere lokale samarbeidsrelasjoner i regionene, og tiltak 12 om tilskudd til de frivillige organisasjonene SEIF og Røde Kors. I tenkningen rundt overføringen av drift og ansvar fra frivillige aktører til det offentlige i 2008, lå det en klar forventning om at de frivillige organisasjonene skulle fungere som medvirkere, og da særlig i perioden etter utflytting fra botilbudet. Et formål med samarbeidsmodellen er at organisasjonene kan bistå den utsatte i perioden før innflytting, holde kontakten og relasjonen til den utsatte mens denne bor i tilbudet, og bistå og følge opp den utsatte i fasen etter utflytting. I tilskuddsbrevene som gikk ut til kommunene i 2014 ble det også presisert at

dersom den utsatte ikke har kjennskap til de frivillige organisasjonens tilbud før innflytting i tilbudet, skal kommunen informere om tilbudet og legge til rette for relasjonsetablering med frivillige organisasjoner dersom den utsatte ønsker dette.

Som vi skal se i dette kapittelet er det stor variasjon mellom botilbudene når det gjelder hvordan og i hvilken grad de samarbeider med eksterne aktører. Dette leder oss over til neste punkt.

Hva kjennetegner botilbudene?

De fem botilbudene skiller seg fra hverandre når det gjelder hvor lang erfaring de har med å tilby et bo- og støttetilbud. For eksempel har en av kommunene hatt et botilbud rettet mot målgruppen helt tilbake til 2000, mens en annen kommune fikk ansvar for et botilbud først i 2012. Botilbudene er også ulike med hensyn til hvordan de er organisert og forankret i kommunen, og med hensyn til hva slags tilbud beboeren får. Noen kommuner har enkeltleiligheter, noen har bokollektiv, og andre har begge deler. Dette er en forskjell som også påvirker hva slags typer beboere kommunen kan ta i mot. I kommuner der det kun er kollektiv, kan det for eksempel bare bo enslige kvinnelige beboere. Kommunene som har leiligheter har erfaringer med beboere fra begge kjønn, og med par. Kommuner som tilbyr kollektiv får også beboere som trenger tettere oppfølging enn personer som vurderes som i stand til å bo i leilighet. Botilbudene varierer også med hensyn til hvilke ressurser,

som kompetanse og stillingsprosjenter, de disponerer. Sist, varierer botilbudene når det gjelder i hvilken grad de samarbeider med eksterne aktører rundt oppfølgingen av beboerne. I tabellen under skisserer vi hovedtrekkene ved de fem botilbudene når det gjelder boligtype, antall beboere og status etter utflytting i 2013.

Tabell 2 Oversikt over botilbudene, 2013.*

Kommune	Boligtype og antall**	Antall beboere i 2013	Utflytting til egen/leid bolig i 2013
Botilbud A	3 plasser i bokollektiv	7	3 av 6
Botilbud B	2 plasser i leiligheter	3	1 av 1
Botilbud C	5 plasser i kollektiv og 6 i leiligheter	31	13 av 22
Botilbud D	3 plasser i leiligheter	7	1 av 4
Botilbud E	2 plasser i kollektiv	3	1 av 3
Totalt	21 plasser	51	19 av 36

*Basert på tall fra årsrapportene. ** 5 nye plasser fra juli 2014 er ikke inkludert

I tabellen fremgår det at tre av de fem kommunene tilbyr kollektiv. Vi ser også at Botilbud C skiller seg ut med å tilby flest plasser, mens Botilbud B og Botilbud E tilbyr færrest plasser. 19 av de 36 beboerne som flyttet ut av botilbudet i 2013, flyttet til egen bolig etter opphold i botilbudet. Åtte av de som flyttet ut, flyttet tilbake til familien eller til annen familie. De resterende utflyttede beboerne (ni stykker) flyttet enten til en venn, krisesenter, til et ukjent oppholdssted, eller annet.

I det følgende beskriver vi de fem botilbudene med utgangspunkt i tilbudenes omfang, organisering, og samarbeid med eksterne aktører. Vi baserer oss på årsrapportene fra 2013 som botilbudene har levert til direktoratet, og på referatet fra direktoratets fagsamling i 2014.

Botilbud A

Botilbud A er et bokollektiv med tre plasser, opprettet i 2010. Kollektivet består av felles stue, kjøkken og bad, men egne soverom. Siden oppstart av boligen i 2010, har det vært 17 beboere hvor alle var kvinner i alderen 18-30 år. Tilbudet er lokalisert i et folksomt område. I

2013 var det syv kvinner som bodde i kollektivet i løpet av året. Seks av de syv flyttet ut. Her flyttet tre til egen bolig, og tre tilbake til foreldrene eller til annen familie.

Organisering og kompetanse

Botilbudet er organisert under oppfølgingstjenesten Rus og Psykisk helse. Administrering ligger under felles avdeling og har felles leder med et psykiatrisk bofellesskap med døgnbemanning. Det er få personale som jobber direkte med gruppen, og de ansatte har lite kontakt med personalet som jobber i boligen som er døgnbemannet.

Botilbudet har 2,43 årsverk fordelt på tre ansatte. De har personale på dag og kveld, samt midtvakt i helgene. Det er ikke fast nattevakt, men et samarbeid mellom botilbudet og en bolig med døgnbemanning om hjelp på nattestid ved behov. I søknaden om tilskudd anser tilbudet dette som forsvarlig i den daglige driften. De søker imidlertid om midler for å ha en buffer når det er behov for ekstra bemanningsinnsats på natten. De ansatte har utdanningsbakgrunn som sosionom med videreutdanning i familierapi, vernepleier med videreutdanning i spesialpedagogikk og arbeids- og velferdsstudier. De ansatte får også jevnlig veiledning av RVTS.

Samarbeid

NAV – I årsrapporten fremgår det at botilbudet har en fast kontaktperson i NAV. Samarbeidet med NAV innebærer at alle beboere har et fast møte tidlig i oppholdet, og at de får hjelp til å utplassere beboere på praksisplasser. NAV har også en viktig rolle knyttet til oppfølging etter utflytting når det gjelder økonomi.

Politiet – I politiet er familievoldskoordinatoren botilbudets faste kontaktperson. Samarbeidet innebærer at beboere får samtaler med politiet hvis det er ønske om dette.

Familievernkontoret – Botilbudet har inngått en skriftlig samarbeidsavtale med familievernkontoret. Botilbudet har ansvar for å informere om og legge til rette for de to første samtalene med familievernkontoret. Tilbudet benyttes lite i praksis. I 2013 var det tre beboere som benyttet familievernkontoret. I årsrapporten står det at beboerne, og særlig de som har kort botid i Norge, har vanskeligheter med å se dette tilbudet som viktig.

Lege og DPS – Botilbudet bruker en egen fastlege som arbeider noen dager på helsestasjonen i samme kontorlokale. Alle beboere får tilbud om legebek. I 2013 var DPS ikke kontaktet.

Frivillige organisasjoner – Botilbudet har tilbud om leksehjelp og flyktningeguides fra Røde Kors. Tilbudet benyttes i praksis lite. I årsrapporten står det at det er en utfordring at beboere er skeptiske og har begrenset kapasitet til å tenke på nettverk.

Botilbud B

Botilbud B fikk innvilget statstilskudd for drift av to plasser i det nasjonale bo- og støttetilbudet i 2013. Tilbudet omfatter to leiligheter i ulik avstand til sentrum. I 2013 var det tre kvinner mellom 18 og 24 år som benyttet seg av botilbudet, hvorav én flyttet ut til egen bolig.

Organisering og kompetanse

Botilbudet er organisert under Utekontakten, som består av en oppsøkende avdeling og en oppfølgingsavdeling. Bo- og støttetilbudet ligger under oppfølgingsavdelingen. Dette er en byomfattende tjeneste som har som mål å forebygge problemutvikling og medvirke til bedring av livssituasjonen til ungdom, unge voksne i risikoutsatte miljøer og til antatte ofre for menneskehandel. I årsrapporten står det at enhetens lange erfaring med prosjekt- og tiltaksutvikling, fleksibilitet, nettverk, samt særlig kompetanse på tett individuell oppfølging, er en fordel med henhold til organisering.

Det er satt av ett årsverk pluss døgnbemanningsberedskap til botilbudet fordelt på fire ansatte. De ansatte har utdanning på høyskole- og universitetsnivå. Bo- og støttetilbudet kan også trekke på de øvrige personalressursene ved behov. Utekontakten har totalt 30 ansatte som jobber i hundreprosentstillinger og 20 til 30 ansatte som jobber deltid.

Samarbeid

NAV – Botilbudet har en fast kontaktperson i NAV som behandler samtlige saker for brukerne i botilbudet.

Politiet – Botilbudet har et tett samarbeid med familievoldskoordinator.

Familievernkontoret – Botilbudet har inngått en skriftlig samarbeidsavtale med familievernkontoret, og det samarbeides jevnlig med familievernkontoret. I årsrapporten står det at det motiveres til og tilrettelegges for kontakt med familierådgivningskontoret. I 2013 benyttet tre beboere tilbudet.

Lege og DPS – Botilbudet bistår beboerne med å etablere kontakt med fastlege. De etablerer samarbeid med DPS i tilfeller der det er behov.

Frivillige organisasjoner – Botilbudet samarbeider med Røde Kors i et tiltak som brukes av ofre for menneskehandel, prostitusjon og beboere i botilbudet. Her det Røde Kors' fadderordning som benyttes. Tilbudet formidles tidlig i oppholdet, og det arrangeres møter der beboere får møte koordinator i Røde Kors direkte. Botilbudet veileder koordinator som igjen veileder sine frivillige.

Botilbud C

Botilbudet har 11 plasser, fem i kollektiv og seks enkeltleiligheter. Kun én av disse leilighetene kan romme mer enn én person (par eller forelder med barn). Kollektivet består av fem beboerrom/hybler og felles stue og kjøkken. I tillegg har kollektivet et felles oppholdsrom til bruk for ansatte, beboere og dagbrukere. I 2013 bodde det 31 unge i botilbudet, 15 i Kollektivet og 17 i leilighetene (én beboer ble flyttet fra kollektivet til en leilighet). Av de 21 som flyttet ut, flyttet 13 til egen/leid bolig, fire flyttet tilbake til familien eller til annen familie, én til ukjent oppholdssted, mens fire faller i kategorien «annet». Av de 31 beboerne, var tre menn.

Organisering og kompetanse

Botilbudet er plassert i Anskaffelsesavdelingen i Velferdsetaten, og organisert som en avdeling under et krisesenter. Krisesenteret er en stiftelse, som utfører kommunens lovpålagte krisesenteroppdrag. I motsetning til de andre fire kommunene er Botilbud C ikke forankret i kommunaladministrasjonen.

Botilbudet har særegne utfordringer knyttet til å være plassert i en stor kommune. Bydelsorganisering innebærer blant annet at botilbudet forholder seg til flere NAV-kontorer. Kommunen har også større utfordringer i førstelinjetjenesten i tjenester til sårbare grupper sammenlignet med de andre kommunene.

Daglig leder for Krisesenteret er også leder av botilbudet. Botilbudet har egen seksjonsleder som er del av Krisesenters lederteam. Botilbudet benytter seg av Krisesenterets nattevakter. Botilbudet har åtte ansatte, inkludert leder. De ansatte er utdannet som barnevernspedagoger og sosionomer, i tillegg til utdanninger innen sykepleie, antropologi, språk, kultur og samfunnsfag. Flere av de ansatte har tilleggsutdanninger og mastergrader. De ansatte har et tett

samarbeid med ansatte ved Kriesesenteret gjennom gjensidig løpende kompetanseutveksling i enkeltsaker, og gjennom felles personalutvikling og faglig internopplæring. Alle ansatte, utenom leder, har veiledning med ekstern veileder en gang i måneden. Botilbudet har i samarbeid med Kriesesenteret egne rutiner for forebygging av sekundærtraumatisering.

Samarbeid

NAV – Botilbudet har ikke faste kontaktpersoner i NAV, og forholder seg til forskjellige NAV-kontorer. Graden og kvaliteten på samarbeidet med NAV varierer med brukernes behov, men også etter hvilket kontor og saksbehandler som har den aktuelle saken. Samarbeidet med NAV kan foregå gjennom møter, mail eller telefon. I årsrapporten fremgår det at botilbudet ønsker at beboerne skal få lik saksbehandling gjennom NAV, og av saksbehandlere som kjenner beboernes situasjon og problematikk. De mener at dette bør konsentreres til ett NAV-kontor og få saksbehandlere, men det har ikke lyktes botilbudet å etablere en slik avtale med NAV i kommunen.

Politi – Botilbudet samarbeider med lokal politi og politiets representant i Kompetanseteamet. De følger beboere i kontakten med politiet og er ofte med på møtene.

Familievernkontoret – Botilbudet har formalisert samarbeidsavtale med Familievernkontoret. Mange av beboerne har samtaler med Familievernkontoret, både under og etter oppholdet. Av 31 beboere i 2013, hadde ti samtaler i regi av Familievernet. Færre beboere enn ønskelig fikk benyttet seg av Familievernkontoret på grunn av ventetiden der.

Lege og DPS – I 2013 hadde seks beboere et tilbud gjennom DPS og to beboere hadde andre psykologtilbud. I årsrapporten fremgår det at botilbudet jobber for å etablere en fast ordning med ett legekantor for fastlege for sine brukere. De ønsker også å utarbeide faste rutiner for samarbeid med DPS på samme måte som for Familievernkontorene.

Frivillige organisasjoner – Botilbudet formaliserte samarbeidet med Røde Kors i 2014. Røde Kors har ansvar for beboerne etter utflytting. I avtalen står det blant annet at det er viktig at Røde Kors involveres i god tid før utflytting. I praksis er ikke dette tilfellet. I årsrapporten fremgår det at de ansatte opplever det som en utfordring at Røde Kors verken har ressurser eller kapasitet til å etablere en relasjon til beboerne mens de bor i botilbudet, eller til å følge opp krevende

problemstillinger etter utflytting. De etterlyser i stedet oppfølging og ettervern fra en offentlig tjeneste.

Botilbud D

Botilbud D ble en del av det nasjonale bo- og støttetilbudet i 2010, og har tre plasser, som består av enkeltleiligheter. Tilbudet har hatt syv beboere i 2013, hvorav to av beboerne utgjorde et par. Av de fire som har flyttet ut, har én flyttet til egen/leid bolig, én har flyttet til en nærkommune på grunn av studier, mens det mangler informasjon om to av beboerne.

Organisering og kompetanse

Botilbudet er plassert under Helse og velferd. I årsrapporten fremgår det at tilbudet dermed er plassert i det ordinære systemet når det gjelder kartlegging og vurdering av tiltak innenfor hele helseområdet i kommunens tiltakskjede.

I 2013 hadde botilbudet ett årsverk fordelt på seks personer. De ansatte er utdannet som sosionom, sykepleier, vernepleiere, pedagog og miljøterapeuter. Flere har videreutdanning i boligsosialt arbeid og ledelse, psykisk helsearbeid flerkulturelt arbeid. RVTS tilbyr faste veiledningssamtaler med de ansatte i kommunen.

Samarbeid

NAV – Botilbudet har formalisert kontakt med det lokale NAV-kontoret. Det er etablert en fast kontaktperson, og ti prosent av prosjektmidlene er overført til dette NAV-kontoret. I årsrapporten beskrives NAV-kontoret som en del av tilbudet.

Politi – Botilbudet har hyppig kontakt og samarbeid med det lokale politidistriktet, og de har en kontaktperson som deltar på samarbeidsmøter og ansvarsgruppemøter.

Familievernkontoret – Botilbudet har ingen formalisert kontakt med Familievernkontoret. Det var etter det tilbudet kjente til ingen av beboerne som fikk bistand av Familievernkontoret i 2013.

Lege og DPS – Botilbudet er tilknyttet et fast legekantor. Første legetime bestilles av Bo- og støttetilbudet. Beboerne henvises til klinisk behandling ved familievernkontor, DPS eller RVTS. Botilbud D vurderer å opprette en fast avtale med DPS.

Frivillige organisasjoner – Samarbeid med Røde Kors ble formalisert i februar 2014. Kontakten med frivillige organisasjoner

vurderes etter behov, aktører som involveres er Røde Kors, Mental helse og kommunale fritidstiltak.

Botilbud E

Botilbud E ble opprettet som et bo- og støttetilbud i 2012. Botilbudet er et kollektiv som har kapasitet til å ta i mot to kvinnelige beboere. Tilbudet er en fire-roms leilighet, hvor beboerne har et soverom hver, og ellers deler de alt annet i leiligheten (kjøkken, stue, bad, toalett, tørkerom, bod). De ansatte har også kontor i leiligheten. Blokken ligger sentralt, med kort utrykningstid for politiet. Det har bodd tre kvinner der i alderen 19-21 år i 2013. Én av disse flyttet til egen bolig, en annen tilbake til foreldre og den tredje til krisesenter.

Organisering og kompetanse

Botilbudet er organisert i Rus- og psykiatritjenesten i kommunen. Organiseringen innebærer at ansatte har et større faglig nettverk å benytte seg av, og at de lett har fått etablert fastlegeordning, helsesøstertjenester og psykolog. Ved siden av dette kan botilbudet benytte seg av de administrative ressursene samt tilgjengelighet til lån av bil. Ansatte har tilgang på personalressurser ved en annen avdeling, som også arbeider med unge jenter med ulike psykiske helseutfordringer, når de selv ikke er på jobb.

Botilbudet har en personalbase på 1,5 årsverk og en administrativ stilling på 0,25 årsverk fordelt på tre ansatte. De ansatte er utdannet som barnevernspedagog med videreutdanning i psykososialt arbeid med barn og unge, med erfaring fra arbeid med minoriteter, ergoterapeut med videreutdanning i psykososialt arbeid med barn og unge, og psykiatrisk sykepleier.

Samarbeid

NAV – Botilbudet har jevnlig møter NAV vedrørende den økonomiske hjelpen beboerne har krav på. NAV veileder også om utdanning og arbeid.

Politi – Botilbudet har en fast ordning der politiet foretar en sikkerhetssamtale noen dager etter ankomst til botilbudet. Personal fra botilbudet følger beboerne til disse møtene. Politiet kommer også på besøk under botiden for å minne beboerne på sikkerhetsreglene, og forsikrer om at politiet og personalet i botilbudet er samkjørte når det gjelder informasjon og retningslinjer som blir gitt under botiden.

Familievernkontor – Botilbudet har formalisert avtale med Familievernkontoret. Alle beboerne har fått tilbud om samtaler. Kun en av beboerne har hatt jevnlig samtaler der, og én beboer har vært på to samtaler, men ville ikke gå flere ganger.

Lege og DPS – Botilbudet har et tett samarbeid med leger og fastleger. De har en del ekstra møter og telefonsamtaler med leger og helsesøster etter samtykke fra beboerne, om oppfølging av beboernes behov og fokus i legetimene, og hvordan deres fysiske, men også psykiske helse kan ivaretas. Botilbudet har ikke formelt samarbeid med DPS, men en egen psykolog i enheten.

Frivillige organisasjoner – Botilbudet ønsker et formalisert samarbeid med Røde Kors. I 2013 benyttet ikke beboere tilbud fra frivillige.

Oppsummering

Det nasjonale bo- og støttetilbudet er underlagt noen felles nasjonale føringer når det gjelder krav til hvem som kan bo der, hva som er formålet med oppholdet, og hvor lenge den enkelte har rett til å bo der.

Botilbudene i de fem kommunene skiller seg likevel fra hverandre på noen områder. Den viktigste skillelinjen handler om hvordan og i hvilken grad tilbudene er forankret i kommunen. Vi har i dette kapittelet sett at fire av de fem tilbudene er administrativt forankret i ulike avdelinger i kommunene, som oppfølgingstjenesten, rus- og psykisk helse eller helse og velferd. Det er likevel forskjell på botilbudene når det gjelder hvor godt de er forankret. Botilbud D og Botilbud B skiller seg ut som enheter som er svært godt forankret. Felles er at de har gode muligheter til å få fattet vedtak i andre tjenester allerede mens beboerne er i botilbudet, og har et stort spillerom når det gjelder å trekke på eksterne ressurser i oppfølgingen av beboerne underveis og etter opphold. Dette bidrar til å sikre god integrasjon i ordinære tjenester.

Botilbudene skiller seg også fra hverandre når det gjelder bruk av frivillige aktører. Her handler en viktig forskjell om *når* frivillige aktører kobles inn. Ett tilbud skiller seg ut ved å knytte til seg ulike frivillige organisasjoner tidlig i booppholdet. Det generelle mønsteret er likevel at det nasjonale botilbudet har en svak kobling til frivillige aktører.

Videre i denne rapporten skal vi se at hvordan botilbudet er organisert og forankringen i kommunen, setter noen viktige rammer for det miljøterapeutiske arbeidet. Som vi skal se manifesterer disse organisatoriske forskjellene seg i botilbudenes opplevelse av å jobbe med eller mot det ordinære hjelpeapparatet. Dette handler om hvor mye tid og ressurser det brukes for å få på plass et samarbeid rundt oppfølgingen. Forskjellene får også konsekvenser for hvilken «tiltaksvifte» og «oppfølgingspakke» det enkelte botilbud tilbyr. Dette handler om muligheten til å spille på eksterne ressurser i det miljøterapeutiske arbeidet.

5 Beboernes behov under oppholdet

Beboerne vi har intervjuet bærer med seg forskjellige livshistorier og erfaringer. De skiller seg også fra hverandre når det gjelder hvilken situasjon og psykisk tilstand de er i når vi møter dem. I tillegg er de forskjellige med hensyn til sosial bakgrunn. Vi har intervjuet både menn og kvinner i ulike aldre, med ulik seksuell legning, noen er født og oppvokst her, mens andre kun har bodd i Norge i noen måneder. Innebærer disse forskjellene at beboerne også har ulike behov? Med utgangspunkt i intervjuene med ansatte og beboeren selv, skal vi i dette kapittelet belyse både felles og spesifikke behov hos botilbudets målgruppe.

Rambøll (2011: 3) gir en skjematisk oversikt over behovene til denne gruppen. De skiller mellom sikkerhet (ytre), trygghet (indre), psykiske behov, praktisk oppfølging for å leve et selvstendig voksenliv og psykososiale behov. De argumenterer for at de tre første behovene er gjennomgående for alle beboerne, mens de to neste vil gjelde noen. Vi finner igjen de samme behovene (men benevner og grupper dem noe annerledes). Mens Rambøll-rapporten er basert på dokumentstudier og intervjuer med ansatte og nøkkelpersoner, har denne studien i tillegg med beboernes egne perspektiver på sine behov.

I den første delen av kapittelet tar vi utgangspunkt i behov som synes typiske for gruppen, både utfra de ansattes og beboernes perspektiv, og gir eksempler på hvordan botilbudene jobber for å imøtekomme disse behovene. Deretter undersøker vi om det er noen viktige *forskjeller* innad i gruppen av beboere. Til slutt ser vi på hvordan behov endres underveis i oppholdet. Gir det mening å dele behovene inn i faser?

Typiske behov og miljøterapeutiske svar

Beboergruppen kjennetegnes først og fremst av at den er sammensatt, og at det er stor variasjon i bakgrunn og behov. Samtidig har de noen erfaringer til felles som gjør at de tilhører målgruppen for tilbudet. De

ansatte i botilbudene vektlegger både individuelle forskjeller mellom beboerne, og trekker paralleller til andre grupper, for eksempel andre voldsofre, når de beskriver beboernes behov. Når de ansatte vektlegger betydningen av variasjon innad i gruppen, og likhetstrekk med majoritetsbefolkningen i sin beskrivelse av behov, er dette blant annet for å understreke at oppfølgingen de gir er individuelt tilrettelagt og fleksibel. Det er den enkelte beboer som er i fokus. Som en av de ansatte sa det:

Jeg kunne ingenting om flerkultur og trodde at det ville være dumt når jeg begynte. Men slik ble det ikke. Vi skal se mennesket. Hvilke behov den enkelte har. Da tenker man ikke grupper.

Samtidig som de ansatte er opptatt av å løfte frem det individuelle, er det likevel noen temaer som går igjen i beskrivelsene av beboernes behov. Her kan vi skille mellom (1) sikkerhet, (2) psykiske behov og bearbeiding av traumer, (3) ensomhet, (4) praktisk bistand og systemforståelse og til slutt (5) selvstendigjøring og evne til å ta egne valg.

Sikkerhet

Botilbudene har til felles at de opplever beboerne som en spesiell gruppe når det gjelder *sikkerhet*. Trusselnivået er alvorlig, trusler og vold er som regel ikke bare knyttet til en partner, men kan involvere flere personer i familien. Det er oftere foreldre enn kjæreste eller partner som er trusselutøver. Botilbudene samarbeider tett med politiet rundt sikkerhetsvurderinger, og har erfaringer med beboere som har behov for høyterskeltiltak som sperret adresse kode 6, som er strengt fortrolig adresse. Adressen er her sperret for både privatpersoner og offentlige myndigheter.

Også for beboerne er sikkerhet viktig, og de har behov for å være et sted hvor de føler seg trygge. Imidlertid er det ikke alltid samsvar mellom beboernes *opplevelse av trygghet/utrygghet* og de ansattes eller politiets vurdering av deres situasjon og trusselnivå. For eksempel forteller noen av beboerne at plasseringen av botilbudet føles utrygg. I disse tilfellene har de ansatte og beboerne ulik oppfatning av konsekvensene av at tilbudet ligger i et folksomt område. En tidligere beboer forklarer:

Det er fint å bo sentralt, men ikke når folk ikke skal vite det. Jeg synes det var ubehagelig å gå inn og ut. Så åpent. Jeg var redd for at noen skulle se meg.

I ett av tilbudene mente to tidligere beboere at noen av virksomhetene rundt tilbudet vet hva som ligger der, og at det har vært tilfeller hvor de som jobber i nærheten har sagt fra til beboernes familie at de er der. De ansatte fremhever heller de positive sidene ved at tilbudene ligger i folksomme områder, og vektlegger at det gjør at beboerne «drukner i mengden» og ikke skiller seg ut.

En stor utfordring i oppfølgingen rundt sikkerhet er i følge de ansatte knyttet til beboernes egne valg og vurderinger. De ansatte opplever at beboerne ofte setter seg selv i fare ved å ta risikofylte valg, blant annet når det gjelder kontakt med familien, reiser til hjembyen og ved bruken av sosiale medier:

De som kompromisser med sikkerheten er de enkelte damene selv. De bruker sosiale medier, tar kontakt med familien, vi jobber mye med å lage nye historier.

Trusselbildet for individene Kompetanseteamet plasserer i botilbudet varierer fra lavt til høyt. Samtidig som noen beboere åpenbart er utsatt for stor sikkerhetsrisiko, ett av botilbudene har for eksempel nylig opplevd to bortføringer av beboere som har flyttet ut, ønsker ikke de ansatte å representere et «nytt fengsel». Botilbudene jobber med å finne en slags balanse når det gjelder oppfølgingen av beboernes sikkerhet. De ansatte ønsker ikke å videreføre kontrollen beboerne flyktet fra, samtidig som de skal ivareta beboernes sikkerhet. Denne balansegangen kan utfordres i botilbudenes samarbeid rundt sikkerhet med andre aktører. Ett av botilbudene opplever for eksempel at de representerer mellomposisjonen mellom politiet og familievernkontoret:

Vi opplever også at politiet og familievernkontoret blir to poler. Politiet sier nei til alt, for dem er det lett å si nei. Mens vi tenker at de kan ikke komme fra en situasjon med ekstrem kontroll til et nytt fengsel. Vi må finne en balanse. Mens vi synes at familievernkontoret gir råd som går litt vel langt den andre veien. Vi har flere eksempel på at de anbefaler damene å gå til media for eksempel. (Ansatt, Botilbud B)

Samtidig som balansegangen mellom oppfølging av sikkerhet og videreføring av beboernes erfaringer med kontroll kan utfordres av andre aktører, varierer det også hvilken posisjon botilbudene inntar. Noen tilbud har en langt mer regelstyrt tilnærming til beboerne enn andre. Her er de ansatte i større grad opptatt av å være konsekvente og tydelige på regler og rammer for oppholdet. Ett botilbud har for eksempel en rekke regler beboerne må skrive under på, og faste møter der husregler gjentas og understrekes. Andre opererer med få regler og vektlegger heller dialog. Diskusjonen mellom to av botilbudene i et av fokusgruppeintervjuene, får tydelig frem denne forskjellen:

Botilbud B: Vi er også strenge med sikkerhet. Er det Facebook, må de flytte. Da bryter de reglene. Når de kommer til oss må de slette alt, ny mailadresse, telefon registreres på oss. Har du bankkort og konto, får du ikke pengene ut, kortet klippes i to og pengene er tapt. De har ofte familiekontoer og da ser bror det.

(...)

Botilbud C: Så annerledes. Fungerer dette da? Vi har ikke regler for da går de bak ryggen vår. Er det noen som kan det å ha et dobbeltliv, så er det dem. Da vet vi jo ikke om det. Vi synes det er viktig å lære dem opp til hvordan de bruker Facebook. Man må sitte sammen med dem, ikke nekte dem det. Da gjør de det selv uten veiledning fra oss.

Mens de ansatte i Botilbud B er opptatt av å være tydelige overfor beboerne og har klare sikkerhetsregler, mener de ansatte i Botilbud C at regler virker mot sin hensikt fordi dette er en gruppe som er vant til å finne veier for å gå utenom strenge regler. Som en annen ansatt fra Botilbud C utdyper:

Det er bedre å være åpen og skape rom for dialog. Så de tør å si ifra at de har gjort noe dumt, eller tør å si at de vurderer å gjøre noe som de vet ikke er helt bra.

Flere av botilbudene vektlegger eksplisitt dialog fremfor regler, og mener det viktigste er at beboerne har tillit nok til å være ærlige med dem om hva de gjør og planlegger å gjøre. Da opplever de at de har en bedre mulighet til å lære opp beboerne til å ivareta sin egen sikkerhet slik at de ikke setter seg i fare når de flytter ut og ikke er underlagt

reglene lenger. Det miljøterapeutiske arbeidet baserer seg da i større grad på tillit og dialog enn på regler og kontroll.

Selv om noen av botilbudene har tydeligere regler enn andre, vektlegger alle viktigheten av å tydeliggjøre konsekvenser av valg og få beboeren til å se flere sider ved en sak, fremfor å nekte eller bestemme over beboerne. Helt konkret innebærer dette gjerne å visualisere handlingsrekker og konsekvenser av handlinger sammen med beboerne.

Det er imidlertid forskjeller på regler som gjelder sikkerhet. Det at man ikke kan ta med seg andre personer til kollektivet, og at det er restriksjoner med hensyn til besøk i leilighetene, er en absolutte regler, som kommuniseres tidlig, gjerne før innflytting. Vi kommer tilbake til de ulike miljøterapeutiske tilnærmingene til å sette grenser og ivareta beboernes sikkerhet i kapittel 7, hvor vi diskuterer beboernes perspektiv på det miljøterapeutiske dilemmaet mellom grensesetting og dialog.

Psykiske behov og bearbeiding av traumer

En annen ting som er spesifikt for denne gruppen av beboerne er deres voldshistorier. De ansatte opplever at beboernes erfaringer med vold og krenkelser fører til et stort oppfølgingsbehov, og mange av beboerne er traumatiserte og sliter med psykiske problemer. Beboernes voldshistorie strekker seg i noen tilfeller langt tilbake i tid, og kan omhandle erfaringer med incest, vold og ekstrem kontroll fra beboerne var barn. Som en ansatt beskriver:

Mange av dem burde vært fanget opp av barnevernet for lenge siden. De har store psykiske problemer. Selvmedisinering, rus, selvskading, mange er suicidale. Mange har vært utsatt for seksuelle overgrep av onkler, fettere og familiemedlemmer som ikke er knyttet til tvangsekteskap.

De unge selv vektlegger også at hjelp til å bearbeide de vonde opplevelsene er et sentralt behov. På spørsmål om hva hun trengte hjelp til, svarer en tidligere beboer:

Følelser. Man flytter ikke vekk fra alt, man må bearbeide. Jeg var i sjokk, og fokuserte på andre følelser. Jeg kunne snakke om det jeg hadde behov for, det gikk greit. Det var viktig å snakke om følelser selv om jeg ikke tok fatt i min historie.

Hun fremhever altså viktigheten av å ha et rom for å snakke om og bearbeide vonde følelser, også uten å nødvendigvis gå inn i detaljene rundt det hun hadde opplevd. En annen tidligere beboer artikulerer et lignende behov, hun viser til at hun har slitt psykisk og at de ansatte i botilbudet har vært viktige for at hun har klart å komme videre:

[Jeg hadde behov for] å komme i gang med livet mitt. Glemme det som hadde skjedd. Jeg hadde aldri klart det på egenhånd. De presset meg til å leve livet sånn jeg ville. De var der da jeg følte meg nedfor. Jeg ringer hun ene fortsatt hvis jeg trenger noen å prate med. Jeg hadde ikke vært i live hvis det ikke var for dem. Jeg har hatt flere selvmordsforsøk. Jeg hadde søvnproblemer, men de vekket meg. De dro meg med ut så jeg slapp å være inne og torturere meg selv psykisk. Jeg har fortsatt mye skyldfølelse for at jeg har dratt [fra familien], men de ga meg ikke noe valg.

Beboerne beskriver at de sliter med vanskelige følelser, og at de har behov for noen å snakke med. Som én sier: «Det viktigste er å ha trygge mennesker som forstår meg og hvordan jeg har det og støtter meg.»

Det varierer i hvilken grad beboerne sliter psykisk, men mange har søvnproblemer, flere har vært suicidale og noen har gjennomført selvmordsforsøk. Det er dermed ikke uvanlig at beboerne har behov som går utover det botilbudet kan og skal dekke, og da kobles ofte familievernkontoret og i noen tilfeller DPS på. Men botilbudene jobber også selv mye med beboernes psykiske behov og bearbeiding av traumer. Dette skjer blant annet i form av samtaler, både planlagte og mer spontane samtaler hvor de ansatte benytter seg av anledninger som byr seg i forbindelse med annet samvær. Miljøterapi innebærer imidlertid ikke bare samtale, gjennom selve relasjonen og samværet jobber de ansatte med å skape trygghet, mestring, tilknytning og et positivt selvbilde (jf. Olkowska og Landemark, 2009). De ansatte jobber også for å lære beboerne strategier for å kunne håndtere vanskelige perioder:

De må finne noen handlingsstrategier når ting er tungt. De må finne en måte å takle det på. Man må begynne tidlig å jobbe med dette. De vil kanskje ha tunge dager i mange år, men de må ha noen strategier for å takle dette. (Ansatt, Botilbud E)

Det med strategier – hva gjør jeg når jeg har det dårlig – det er viktig å bli bevisst på det. Vi har for eksempel en som isolerer seg veldig. Vi har snakket om at det er ulike trinn. Hun vet nå at det er det som skjer og at det går over. Hun synes ikke det er så skummelt lenger. Hun vet hva hun kan gjøre. (Ansatt, Botilbud C)

Gjennom blant annet å lære å gjenkjenne sine reaksjonsmønstre eller å utvikle konkrete strategier å bruke ved søvnproblemer, kan de ansatte ruste beboerne til å håndtere problemene sine på en bedre måte.

En utfordring for de som trenger hjelp utover det botilbudet kan tilby, er i følge de ansatte, at beboerne ikke alltid klarer å signalisere behov om hjelp til hjelpeapparatet:

Det er en sammensatt gruppe med store utfordringer med å finne seg til rette i hjelpeapparatet. De har ettervirkninger etter vold. De virker vinglete, «ubestemsomme», de er ikke blitt øvd opp i å bestemme selv.

De ansatte mener beboerne har en væremåte som gjør at de ikke får kommunisert til hjelpeapparatet at de trenger hjelp. Blant annet kan de fremstå som vinglete fordi de ikke alltid klarer å møte til viktige avtaler med det offentlige hjelpeapparatet, eller fordi de fremstår som sterke og friske utad, fordi de ikke orker å dele sin historie. Som en ansatt sa det:

De hullene som vi ser er det ikke sikkert andre ser. De kan virke som verdensmestere utad, men er sårbare. Systemet med oppfølging tar ikke hensyn til dette.

Som vi så i forrige kapittel, har fire av fem botilbud inngått standardiserte avtaler med familievernkontoret, og de ansatte opplever at mange av beboerne har nytte av å samtale med terapeuter på familievernkontoret. Samtidig er det noen av botilbudene som opplever at den tette relasjonen mellom beboer og ansatt også kan stå i veien for å nyttiggjøre seg av det øvrige hjelpeapparatet når det gjelder å bearbeide voldserfaringer. Dette kommer vi tilbake til i neste kapittel om miljøterapi og selvstendigjøring. Når det gjelder beboere med mer alvorlige problemer, har botilbudene også erfaringer med å bruke DPS. Her skiller botilbudene seg fra hverandre når det gjelder deres synspunkter og erfaringer:

Det som er vanskelig for oss å dekke er når de har alvorlige psykiske problemer. De blir retraumatisert hos psykolog. Vi hadde en hos DPS, men hun måtte droppe ut. Det er vanskelig å finne noen i systemet som forstår måten å jobbe med dem på. Det er bedre å gå tur og snakke, enn terapirommet. Familievernkontoret vil ikke ta de som er mest alvorlig syke. (Ansatt, Botilbud C)

De får traumestabilisering på familievernkontoret. Men noen ganger har de behov for traumebehandling. Da kan fastlegen være viktig. Vi har eksempler der fastlege har henvist til psykiater, mens familievernkontoret sier nei til dette, fordi de oppfatter at de kan ivareta dette. Det spiller ingen rolle hvem som stabiliserer og behandler for oss, men beboerne skal ha det best mulig. Vi har sendt dem til DPS fordi vi mener de har hatt behov som går utover det en familievernterapeut kan gi. (Ansatt, Botilbud B)

Sitatene over peker på at det er ulike forståelser av hva slags behandling beboerne trenger for å bearbeide og behandle voldserfaringer og psykiske problemer. Noen botilbud oppfatter at voldserfaringer, traumer og alvorlige psykiske problemer hos denne gruppen krever en spisskompetanse på gruppen og en mer miljøterapeutisk tilnærming. Dette er en kompetanse og tilnærming de oppfatter at DPS mangler. Andre botilbud oppfatter at det er viktig å skille mellom traumestabilisering og traumebehandling, og oppfatter at psykologer i motsetning til miljø- og familierapeuter kan behandle psykiske skader av vold. De ulike oppfatningene av, og erfaringene med, familievernkontoret og DPS kan også gjenspeile faktiske forskjeller i disse instansene og deres kompetanse mellom de ulike kommunene.

Mange av beboerne vi har snakket med har vært i kontakt med psykolog eller psykiater enten gjennom familievernkontoret eller DPS, og de fleste sier at dette har vært et viktig tilbud for dem. En nyutflyttet beboer forteller om psykologen hun fikk gjennom familievernkontoret:

Hun er veldig snill. Jeg går dit fortsatt. Før var det annenhver uke, nå er det hver tredje uke. Hun hjalp meg virkelig med å takle mentale problemer. Jeg stilte mye spørsmål til henne den første dagen: «Hvorfor skjedde dette med meg?» «Hvorfor gjorde de det?» Hun sa: «Jeg skal hjelpe deg». Jeg har delt alt med henne og har lært å takle problemene.

En av mennene vi intervjuet, var derimot skeptisk til å bruke psykolog:

Da fikk jeg tilbud om psykolog fra botilbudet. Det var ikke noe for meg. Jeg gikk to ganger. Jeg synes det er patetisk å gå til psykolog. Hva får du ut av å snakke med en du ikke kjenner? (Tidligere beboer)

Han ville ikke bruke psykologen, og mente i stedet at han fikk dekket sitt behov for samtale gjennom de ansatte i botilbudet og en verge.

Som en konsekvens av erfaringer med vold og krenkelser, er beboerne ofte det en av de ansatte betegner som «relasjonsskadd». En viktig del av arbeidet med de psykiske behovene handler derfor om å jobbe med relasjoner, blant annet gjennom å skape positive relasjoner, bygge opp de unges tillit og lære dem å vurdere hvilke relasjoner som er bra for dem. Tanken er at erfaringene og kompetansen som beboerne får gjennom å inngå trygge og sunne relasjoner, kan overføres også til deres andre relasjoner.

Intervjuene med beboerne avdekker også at de har et behov for å jobbe med relasjoner, for eksempel sier flere at de hadde problemer med å stole på folk og at de hadde lite tillit til andre.

Botilbudene erfarer at beboernes tidligere erfaringer med vold og krenkelser, gjentas i beboernes nye bekjentskap. Beboerne beskrives som en gruppe som lett kommer i kontakt med dårlige miljøer og personer som behandler dem dårlig:

Felles for disse er at de har en historie der de er veldig dårlig behandlet. De har tatt uheldige valg når det gjelder kjæresteslik slik at det oppstår nye tvangssituasjoner. De kommer inn i dårlige mønstre. De er veldig ensomme og får kontakt med marginaliserte miljøer som er uheldige. De gjør ikke kloke valg. De er veldig søkende. Noen går ut på byen tar med seg ukjente hjem. (Ansatt, Botilbud B)

De er også et blinklys som tiltrekker alle kriminelle miljøer. De kommer fort i kontakt med miljøer som bruker narkotika og gjør kriminelle handlinger. (Ansatt, Botilbud E)

De ansatte benytter flere metoder for å forebygge at beboerne havner i nye voldsrelasjoner. Miljøterapeutiske metoder som å bygge en tillitsrelasjon slik at beboer deler erfaringer og den ansatte får gitt råd gjennom å skissere konsekvenser av risikofylte handlinger, er et

eksempel. Et annet er å lage nettverkskart der beboer og ansatt skisserer beboers kontakter på papiret gjennom hele oppholdet. Dette er en metode for å bevisstgjøre beboer uheldige mønstre, se endring og utvikling når det gjelder nettverk som er bra eller dårlig for beboer.

Ensomhet

I tillegg til sikkerhetsutfordringer og voldserfaringer, oppfatter de ansatte at *ensomhet* er en utfordring som skiller denne gruppen fra andre vanskeligstilte grupper. Felles for beboerne er at de har brutt med sin familie, venner, og i flere tilfeller også med sitt hjemsted. For de unge er dette en stor overgang der de forlater et liv hvor de inngikk i en (stor)familie, til å være alene i verden. En nåværende beboer forklarer:

Selvfølger jeg meg alene. Jeg er vant til en familie. Noen ganger bare sitter jeg der og lurer på hva jeg kan gjøre.

En annen sier:

Men mest hadde jeg behov for noen å snakke med. Ha noen rundt seg. Ikke være alene. Ha felles frokost. Det psykiske var det viktige, ikke papirer. Å føle seg trygg, det var viktig for meg. (Tidligere beboer)

Sitatet over viser at følelsen av ensomhet og behovet for å ha noen rundt seg også henger sammen med behovet for å føle seg trygg og for å bearbeide vonde følelser.

De ansatte i flere av botilbudene opplever at beboerne ser på dem som en familie, og det er ikke uvanlig at beboerne referer til de ansatte i familietermer. Noen av tilbudene mener også at de dekker beboernes behov for en ny familie og det å tilhøre et fellesskap underveis i oppholdet. En nåværende beboer setter ord på dette:

Jeg forventer ingenting, men de gir meg mye. Det betyr mye for meg. De gir mye omsorg. Det trenger jeg. Jeg er vant til å være i en familie. Jeg vil bare ha en familie. De gir omsorg, synger og bryr seg. Det er dette jeg vil ha. (Nåværende beboer)

Som vi vil komme tilbake til senere i rapporten, varierer det mellom botilbudene om hvordan de forholder seg til beboernes behov for å

erstatte familierelasjoner, og om de mener det er innenfor eller utenfor profesjonalitetens grenser å omtale seg som beboernes nye familie.

Mange av beboerne har ingen rundt seg foruten de ansatte i tilbudet, og eventuelle andre beboere for de som bor i kollektiv. Lederen i ett av tilbudene peker på at det er vanskelig å skulle dekke dette behovet for beboerne:

Det er vanskelig for oss å jobbe med nettverk. Vi prøver å hjelpe dem med å ta kontakt med folk i utdannings- eller arbeidssituasjonen. Gir de dekkhistorier de kan bruke. Vi skulle gjerne brukt mer tid på det. (Leder, Botilbud A)

Som denne lederen peker på, er det først og fremst gjennom å støtte beboerne til å ta kontakt med andre i aktivitetene de inngår i at tilbudene kan hjelpe dem med å bygge nettverk. Ett tilbud (Botilbud B) kobler også på besøksvenn fra Røde Kors.

Hvor alene og ensomme beboerne føler seg mens de er i tilbudet, henger sammen med hvordan de bor. De som bor i kollektiv har gjerne tettere oppfølging fra de ansatte, i tillegg til at de bor sammen med andre. Selv om flere av beboerne peker på utfordringer med å bo tett på andre som er i en vanskelig situasjon, er det tydelig at kollektivene tilbyr et fellesskap som er viktig for mange, som for eksempel denne tidligere beboeren beskriver:

Jeg fikk god kontakt med de andre jentene. Vi trøstet hverandre. Vi visste hva de andre trengte, for eksempel ikke la hverandre være alene på kveldene.

For beboerne som bor i leiligheter, kan derimot ensomhet være et større problem, men det varierer hvor alene beboerne i leilighetene følte seg. Noen synes de fikk nok oppfølging og hadde kanskje et annet nettverk, mens andre følte seg mer overlatt til seg selv.

Sikkerhetsaspektet kan også gjøre det vanskelig å knytte og opprettholde kontakter med andre. Ett av tilbudene sier at de ikke har et så godt fritidstilbud til beboerne som de skulle ønske, fordi de ikke anser sikkerheten i tilgjengelige tilbud som god nok. Videre kan det å bo på hemmelig adresse være en utfordring for beboerne. For beboerne i kollektivene er det et stort savn å kunne invitere folk hjem til seg, noe som naturligvis kun gjelder de som faktisk har et nettverk utenfor tilbudet. Beboerne i leilighetene står ofte friere til å ha venner på besøk.

I tillegg til begrensninger på besøk, synes noen beboere det er vanskelig å inngå nye relasjoner fordi de er redde for å ikke klare å holde på dekkhistorien sin. Noen av beboerne sier også at det er en utfordring at botilbudene er kjent og svært stigmatisert i visse miljøer, noe som gjør at de selv føler seg uglesett:

Jeg har møtt mye vanskeligheter fordi jeg bodde der. Spesielt fra det pakistanske miljøet, de sa det var en «horeplass». Dette stedet gir jentene en posisjon. Det er derfor de sier det. (Tidligere beboer)

I kapittel 8 om overgangen ut av botilbudet, viser vi imidlertid at behovet for å ha noen rundt seg og utfordringen med ensomhet er klart større *etter* utflytting enn mens beboerne er i tilbudet.

Praktisk bistand og systemforståelse

Et annet sett med behov som de ansatte vektlegger som typisk for denne gruppen er knyttet til praktisk bistand og oppfølging. Dette handler om hjelp til å erverve praktiske ferdigheter knyttet til det å bo for seg selv. I tillegg mangler de systemforståelse, altså kunnskap om sine rettigheter, det offentlige hjelpeapparatet og hvordan de skal navigere og orientere seg i det. Beboerne beskrives som en gruppe med «store hull», og som «uselvstendige».

Vi tenker de er tøffe, de har tatt valget å kutte alle bånd til familien. Tøffe ressurssterke jenter. Det stemmer ikke helt. De er hjelpetrengende og uselvstendige. De har for eksempel ikke lært hvordan man lager mat, eller boevne. Dette jobber vi med. (Ansatt, Botilbud E)

Det er mye praktisk som må på plass når beboerne først kommer, men også etter hvert, og dette er noe av det beboerne trekker frem som viktig å få hjelp til. En nåværende beboer ramser opp noen av tingene hun trengte hjelp til å få på plass: «Alle nødvendige ting er fikset: lege, psykolog, tannlege, gynekolog, hus, aktivitet, skole.» Beboerne selv vektlegger særlig at de i begynnelsen hadde behov for hjelp til å navigere i hjelpeapparatet og til å håndtere kontakten med ulike offentlige instanser. En tidligere beboer beskriver utviklingen hun har hatt:

Da klarte jeg ingenting, nå klarer jeg nesten alt selv. (...) Jeg har lært av kontaktpersonen, hvordan betale regninger, sende søknader, hvor man finner hva. Hun viste meg. Så fikk jeg erfaring selv etter hvert. Botilbudet hjalp meg med å bli selvstendig. De lot meg ringe selv til forskjellige steder, fylle ut skjemaer selv.

Det varierer hvor stort behovet for praktisk bistand og systemkunnskap er mellom beboerne, men dette er et tema som mange av beboerne kommer inn på. Uansett grad av systemforståelse, er det noen ting som må på plass for de fleste og som beboerne gjerne trenger hjelp til, som omadressering av post og håndtering av hemmelig adresse, fastlege, få på plass jobb eller utdanning, kontakt med NAV etc. Også beboerne som mener de har stor grad av systemforståelse, sier at de ikke nødvendigvis hadde overskudd til å håndtere alt det praktiske da de først kom til botilbudet fordi de slet med andre ting.

I den første perioden håndterer typisk de ansatte mange av de praktiske tingene for beboerne. Metoden de bruker for å selvstendiggjøre beboerne og bygge opp praktisk kompetanse og systemforståelse er som den tidligere beboeren antyder i sitatet over, beboerne går fra å observere eller bli informert om hva de ansatte gjør til gradvis ta over mer og mer av kontakten med ulike instanser selv.

Selvstendigjøring og evne til å ta egne valg

Et kjennetegn som de ansatte vektlegger ved denne gruppen er at de trenger å selvstendigjøres. Dette handler dels om den praktiske kompetansen de har behov for, som beskrevet i punktet over. De ansatte oppfatter at beboernes manglende selvstendighet dels henger sammen med at de kommer fra familier der andre har ordnet med alt praktisk og tatt alle valg for dem. Dette betyr at beboerne ikke bare kan mangle grunnleggende kunnskap om hvordan de skal håndtere et hverdagsliv, men mange har ikke vært vant til å kunne ta *egne valg*. Som en ansatt sa det: «De har ikke en følelse av at det er de som påvirker livet sitt. Ting bare skjer. Vi må styrke dem på dette». Videre oppfatter de ansatte at beboerne er uselvstendige fordi erfaringer med krenkelse og undertrykking har skadet deres selvfølelse og selvverdi. Her vektlegger de voldserfaringer, men også erfaringer med ekstrem kontroll, og det å ikke få anerkjennelse og bli lyttet til av sine nærmeste. Denne utfordringen er todelt, på den ene siden handler det om å lære beboerne å i det hele tatt ta et valg, på den andre siden handler det om å lære dem

å vurdere og ta ansvar for konsekvensene av valgene de tar. Som en ansatt beskriver: «Mange av disse jentene er ikke vant til å ta valg, har ikke den erfaringen. De klarer ikke å tenke konsekvenser av valgene de gjør.»

Vi kommer mer inn på botilbudenes arbeid med selvstendigjøring i neste kapittel om miljøterapi. Det som er viktig i denne sammenheng, er at de ansatte opplever at beboerne er en gruppe som er svært hjelpetrengende på dette området.

Forskjeller mellom ulike grupper av beboere

Vi har til nå sett på det som kan betegnes som fellestrekk ved beboernes behov. Imidlertid er beboerne en svært sammensatt gruppe, og et relevant spørsmål er om ulike bakgrunnsfaktorer som for eksempel kjønn, botid i Norge, alder og seksuell legning, også har noe å si for hva slags type behov beboerne har. Et sentralt skille som går igjen, er mellom beboere som har vokst opp i Norge og de som er (relativt) nyankomne innvandrere. En av de ansatte utdyper hva forskjellen går ut på:

Familiegienforente med kort botid har lite systemforståelse. De trenger grunnleggende kompetanse som norskopplæring. De tar det lang tid å jobbe med, og de bruker vi mye ressurser på. Bare et legebesøk er et stort prosjekt. Det tar veldig lang tid å bygge en relasjon. (...) De med lang fartstid [i Norge] har andre utfordringer. De trenger hjelp til å håndtere å være ungdommer i det norske samfunnet. Som all annen ungdom. De får plutselig frihet, fra å ha hatt veldig lite, og må lære å håndtere den friheten.

Beboere som har innvandret og har kort botid oppfattes som mer krevende å følge opp. Her vektlegges språk, men også systemkunnskap som en viktig mangel. I sitatet over skiller også den ansatte mellom ulike typer utfordringer i oppfølgingsarbeidet avhengig av beboernes botid. En utfordring i oppfølgingen av nyankomne er at det tar lang tid å bygge en relasjon mellom beboer og ansatt. Manglende språkferdigheter oppfattes som støy i kommunikasjonen og i relasjonsarbeidet mellom beboer og ansatt. Mens det som oppleves som utfordrende med å følge opp beboere som er født eller oppvokst i Norge, handler om mer generelle problemstillinger rundt ungdomstid

og det å være ung voksen. Ikke alle botilbudene er imidlertid enige om at det er så stor forskjell på beboernes behov etter botid, en annen leder forklarer:

De [nyankomne og etterkommere] har de samme behovene og erfaringene med vold og begrensninger. Etterkommerne har heller ikke systemkunnskap. De nyankomne er opptatt av å lære hvordan systemet er. Vi har hatt noen som ikke har kunnet norsk, men deres utfordringer handler også om andre ting. Ikke bare at de er nyankomne.

Denne lederen er opptatt av at både nyankomne og etterkommere kan mangle systemkunnskap. Selv om de ansatte ser at språkutfordringer kan kreve mer oppfølging av enkelte beboere, oppfatter de likevel at beboernes utfordringer ikke kan forklares med at de er innvandret eller bare språket i seg selv.

Forskjellen i behov mellom de som har innvandret og de som har vokst opp i Norge gjenspeiler seg også i beboerintervjuene. Selv om mange av behovene de trekker frem kan være like, er det forskjell i hvordan de ulike behovene vektles og graden av behov for hjelp. Språkutfordringer er en åpenbar forskjell mellom de to gruppene. Men de nyankomne har ofte også andre utfordringer som de som har vokst opp i Norge ikke har. For en del vil det å bryte ut av et voldelig ekteskap bety at grunnlaget for videre opphold i Norge forsvinner. Disse sakene gjelder kvinner som har kommet på familiegjeforening med ektefelle, og bryter ut av samlivet og søker om opphold på selvstendig grunnlag etter den såkalte mishandlingsbestemmelsen (Utlendingsloven § 53). Mange av de innvandrede unge har en midlertidig oppholdstillatelse da de kom til botilbudet, og i den første tiden handler mye om å få på plass papirer, oppholdstillatelse på selvstendig grunnlag, personnummer og lignende. Siden de innvandrede stort sett er gift, er skilsmissem og alt det praktiske rundt den også en sentral bekymring den første tiden. Flere av de innvandrede er også involvert i rettsaker mot sin tidligere ektefelle og i noen tilfeller svigerfamilien, og trenger dermed bistand i kontakten med advokat og rettsapparat. Til sammenligning er vårt inntrykk at ingen av beboerne vi har intervjuet som er oppvokst i Norge var gift før de kom til botilbudet, men dette har vi ikke spurt direkte om.

Videre vil de som har innvandret så godt som alltid mangle systemforståelse og kompetanse til å navigere i hjelpeapparatet. Selv

om det også gjelder mange av dem som har vokst opp i Norge, er det større variasjon i denne siste gruppen. De neste sitatene illustrerer forskjellene i hvordan beboere som har vokst opp i Norge og nyankomne vekter sine behov:

[Det jeg trenger hjelp til er] det følelsesmessige. Noen ganger er det vanskelig, jeg trenger noen å prate med. Det har jeg. Jeg har bodd i Norge såpass lenge at jeg kan klare meg selv og få til ting, jeg trenger bare noen rundt meg. (Nåværende beboer, vokst opp i Norge)

Det første jeg trengte hjelp til var offisielle ting, og det andre jeg trengte hjelp med var meg selv (...) og mental helse. (Nåværende beboer, nylig innvandret)

Den ene beboeren mener hun kan «få til ting» selv, og det hun trenger er støtte og hjelp til å bearbeide følelsene sine, mens for den andre kommer hjelp til «offisielle ting» først, mens psykiske behov er viktig, men kommer i andre rekke. Bekymringene rundt særlig oppholdstillatelse og pågående rettsaker er så fremtredende at andre behov synes å komme i andre rekke for de innvandrede beboerne. Det er selvfølgelig variasjoner også innen denne siste gruppen, men deres situasjon skiller seg ofte på viktige måter fra situasjonen til de som har vokst opp i Norge.

En annen faktor som trekkes frem av noen av de ansatte er beboernes kjønn. Her oppfatter et botilbud at menn har mer ressurser enn kvinner fordi de har hatt en oppvekst med mindre sosial kontroll:

Menn har ikke andre behov. Menn er mer ressurssterke. De har fått noe fra andre voksne så de klarer mer. De gjennomfører skole. Men de har mange av de samme utfordringene. Alle kompisenes mødre har blitt hans mor. De har fått lov til å spille fotball, være med og ha kontakt med kamerater og andre i motsetning til jentene. Mange av jentene har vært helt isolerte.

Vi har ikke gjort mange nok intervjuer med menn til å kunne sammenligne de mannlige og kvinnelige beboernes beskrivelser av sine behov. Imidlertid bekrefter en av de mannlige informantene inntrykket til den ansatte som er sitert over. Han beskriver at han har hatt et nettverk som har stilt opp for ham:

Jeg har hatt full støtte i bygda jeg er fra. Alle vennene mine, deres foreldre har stilt opp for meg. (Tidligere beboer, mann)

En periode bodde han hjemme hos moren til en kamerat for å slippe å bo på krisesenteret. Ingen av de kvinnelige informantene våre har lignende historier om et bredt nettverk som de kan spille på.

Et annet botilbud oppfatter at mannlige beboere skiller seg fra kvinnelige blant annet fordi de vegrer seg mer for å ta i mot hjelp:

Vi har hatt tre menn som jeg kommer på. De er kanskje mer reduserte psykisk. Og har vanskelig for å ta imot hjelp. Det er mye skam, det er det alltid, men kanskje ekstra mye for menn. Noen har kommet fordi de er homofile, det er voldsomt skambelagt.

Når menn omtales som spesielt sårbare, redusert psykisk, eller har andre behov, knyttes dette ofte til seksuell legning i intervjuene.

En annen forskjell to av botilbudene trekker frem som viktig, er om beboerne er enslige eller par. Her oppfatter de at ensomhet er et mindre problem med par, men at det likevel kan hefte andre utfordringer med å følge opp ektefeller eller kjærester. Her opplever noen at det er vanskelig å bygge er relasjon til den enkelte beboer. Det oppleves som krevende å bli kjent med paret som selvstendige individer, da de som oftest er sammen. En annen utfordring er at partene i forholdet kan befinne seg i ulike situasjoner, og ha ulike forståelser av situasjonen:

Våre erfaringer med par er at den ene ofte er litt mer innstilt på endring enn den andre. De har ulik forståelse av situasjonen. For eksempel hadde vi et par der kun den ene var utsatt for trusler, og den andre ikke helt forsto alvorret i situasjonen. Dette ble en belastning for jenta. De flyttet til slutt tilbake på hans premisser, til byen der hun ikke var trygg. Istedenfor å ta hensyn til sikkerhet. Ensomhet er ikke like aktuelt når de er par.

Når de ansatte omtaler forskjeller i behov mellom ulike grupper, uttaler de seg på et tynnere grunnlag enn når de snakker om det typiske, og om hva som er felles for gruppen som helhet. De fleste botilbudene har begrenset erfaring med beboere med homofil bakgrunn, menn, par, og i to av botilbudene har de også lite erfaringer med å ha nyankomne innvandrere. Eksemplene de trekker frem som typiske forskjeller, handler slik i større grad om erfaringen med den ene mannen, eller de

to parene de har møtt. Det er også grunn til å tro at variasjonen innen disse gruppene kan være større enn likhetene, og de ansatte er opptatt av at en vurdering av behov må basere seg på den enkeltes situasjon. Inntrykket vårt er likevel at forskjellen mellom nyankomne innvandrere og unge som har vokst opp i Norge er den forskjellen botilbudene har mest erfaring med, og det ser ut til å være en forskjell som i mange tilfeller gjør en forskjell.

Forskjellige behov i ulike faser?

Som nevnt innledningsvis i dette kapitlet, er de ansatte opptatt av å vektlegge variasjon og individuelle forskjeller når de tematiserer de unges behov. Dette preger til en viss grad også de ansattes syn på beboernes behov i ulike faser. Her er de forsiktige med å gjøre generaliseringer. De ansatte opplever at ulike beboer kan være på totalt forskjellige stadier og ha ulike behov, selv om de befinner seg i den samme tidsmessige fasen i oppholdet:

Vi vil ikke ha et system «der kommer du inn» og så «kommer du ut». Vi tilpasser etter den enkelte, men også gruppa.

Vi opererer ikke med bestemte faser og sier at noen er i den og den fasen. De går fra å være lukket til å være mer åpne. Det er en lang prosess. Når det gjelder mestringsbiten, går de fra å ikke kunne velge mellom et eple og en banan på et fruktfat til å ta livsvalg. Mestring handler også om å kunne håndtere familien eller ektemannen som de har rømt fra. Dette går i bølger og er en evig kamp. Vi prøver å gi dem mestringsopplevelser så de skjønner at de klarer seg.

Sitatene over illustrerer at det å tenke behov som faser også kan være problematisk fordi det indikerer en lineær utvikling fra syk til frisk, svak til sterk eller fra stort hjelpebehov til lite. Det er ikke nødvendigvis slik at beboernes utvikling går i én retning. Her bruker den ene ansatte heller et begrep som «bølger». Det kan være tilbakefall, og beboerne og ansatte arbeider kontinuerlig med de ulike behovene.

Også beboerne beskriver at deres behov kunne variere, noen ganger i løpet av én dag:

Rett etter det traumatiske, jeg mistet kontakt med alle – venner, familie – da trenger man noen der hver dag til forskjellige tider. Kanskje føler jeg meg bra på morgenen, men dårlig på kvelden. Av og til var det ikke nødvendig å snakke men bare vite at noen er der. (Tidligere beboer)

Den samme informanten bruker, i likhet med den ansatte over, begrepet om «bølger» for å forklare hvordan behovet for noen å snakke med, i dette tilfelle psykologen hennes, utvikler seg:

I perioder har jeg kun behov en gang i måneden eller bare en telefonsamtale. Så er det perioder hvor jeg trenger tett oppfølging. Dette behovet går i bølger. Selv om det går noen år, så har det ikke gått over. Du mister noe og du klarer ikke fylle det rommet. Ting bygger seg opp.

Samtidig som de ansatte vektlegger individuelle forskjeller og behov som bølger heller enn faser, beskriver de likevel den første fasen i oppholdet som spesiell. I den første fasen er det kaos, beboeren er redd, og de ansattes ressurser settes inn på å gi trygghet, stabilisere, og hjelpe beboeren til å lande:

I begynnelsen er de ofte veldig redde og bekymra. Vi sitter nærmest med de i fanget eller de ligger i fosterstilling og vi klapper på dem og viser at vi vil dem godt. Det er likevel stor variasjon i startfasen. Noen ligger i fosterstilling og noen vil rett ut og shoppe. Noen kommer i full hijab og vil fortsette med det, mens andre vil ha ny stil med en gang de kommer. Etter hvert begynner de å se på seg selv som en person. De begynner å pynte seg, lage mat, får en ordentlig døgnrytme. Det er sånne konkrete småting som gjør at de får tak i seg selv.

I den første fasen av oppholdet vektlegger de ansatte det å være tilstede som en grunnleggende del av oppfølgingen. Felles for botilbudene er at de opplever at beboeren ikke klarer å ta innover seg all informasjon, praktiske oppgaver, eller forholde seg til for mange nye aktører i den aller første fasen.

Samtidig er det mye praktisk som skal på plass den første tiden. De praktiske behovene er kanskje de som i størst grad endrer seg over tid. For det første er det en del som ordnes en gang for alle i begynnelsen,

og for det andre tilegner beboerne seg kompetanse og systemforståelse som gjør at de i større grad er i stand til å håndtere det praktiske selv etter hvert. Som en tidligere beboer beskriver sine behov:

Det har endret seg veldig mye. Jeg har blitt mer selvstendig. Jeg trenger ikke så mye hjelp nå. Da klarte jeg ingenting, nå klarer jeg nesten alt selv. Nå er det det sosiale og ikke det praktiske jeg trenger.

Som vi har vært inne på tidligere i kapitlet, er kanskje behovet for selskap og tilhørighet kanskje det eneste som blir forsterket etter perioden i tilbudet. Utfordringen med ensomhet forsterkes klart når beboerne flytter ut, selv om de i løpet av tiden i botilbudet kan ha klart å bygge seg opp et nettverk.

Noen av de ansatte peker også på at det ofte kommer et «funksjonsfall» når man begynner arbeidet. Som en ansatt forklarer:

Det vi ser er at det er mye praktisk i starten, og de holder seg litt oppe. De skjønner etter hvert hva de har gjort, minnene kommer. Ensomheten og det kommer etter hvert og da får de en knekk. De klarer ikke gå på skole, de havner i feil miljø. Det blir en ond spiral i en periode hvor de trenger mye.

På den ene siden beskriver de ansatte beboernes behov gjennom en bølgetafor. Behovene speiler ikke en lineær utvikling, men bølger. Mens noen behov styrker seg, kan andre svekkes, og det kan være stadige «tilbakefall». På den andre siden vitner de ansatte, men også beboernes beskrivelser av den første tiden i oppholdet, også om fasetenkning. Den første tiden beskrives som en akutfase. Behovene i denne fasen handler om å hjelpe beboerne til å lande, stabilisere, gi dem fred og ro. Beboerne kjennetegnes som oftest av at de har vansker med å ta inn og huske informasjon, og har mye frykt og angst i denne fasen av oppholdet.

Oppsummering

Det er et sterkt sammenfall mellom de ansattes vurdering av beboernes behov og de nåværende og tidligere beboernes beskrivelser av egne behov. Disse kan oppsummeres i fem behov som synes typiske for målgruppen for bo- og støttetilbudet:

1. Beboerne har et trusselbilde som varierer fra lite trusler til et veldig alvorlig trusselbilde. Noen kjennetegnes av at de har en alvorlig trusselsituasjon, noe som gjør behovet for *sikkerhet* sentralt. Samtidig er den største utfordringen hvordan de unge håndterer sin egen sikkerhet, og botilbudene vektlegger i ulik grad regler og dialog i arbeidet med sikkerhet.
2. Beboerne har også alvorlige voldshistorier med seg, og kan ha til dels store behov knyttet til *psykisk helse og bearbeiding av traumer*. I noen tilfeller er behovene så store at andre aktører, som familievernkontoret eller DPS kobles inn. Voldshistorien gjør også at beboerne ofte har et behov for å lære å inngå i gode og trygge relasjoner.
3. Fordi de har brutt med familien og ofte også venner og annet nettverk, og i noen tilfeller flytter til nytt sted, er *ensomhet* en utfordring som går igjen. Følelsen av ensomhet og behovet for å ha noen rundt seg henger også sammen med behovet for å føle seg trygg og for å bearbeide vonde følelser.
4. Behovet for *praktisk bistand og systemforståelse* kan også være stort. Under dette punktet ligger behov for bistand til å håndtere kontakten med det offentlige, og til å utvikle boevne.
5. Det siste behovet, behovet for *selvstendigjøring*, henger sammen med behovet for praktisk bistand, men handler også om evnen til å *ta egne valg*. Mange av beboerne kommer fra en situasjon med sterk kontroll og tvang, og har ingen erfaring med å bestemme over sitt eget liv. En utfordring er dermed å lære å ta egne valg og å vurdere konsekvensene av disse valgene.

Gjennomgående for disse behovene er at nærhet og relasjonen til de ansatte er avgjørende.

Beboergruppa kjennetegnes først og fremst av at den er sammensatt og at det er stor variasjon i bakgrunn og behov. En forskjell som går igjen går likevel mellom beboere som har vokst opp i Norge og de som nylig har innvandret. Denne forskjellen handler i stor grad om hvordan ulike behov vektles og styrken av behovene. Intervjuene med botilbudene og beboere gir ikke grunnlag til å si noe om spesifikke behov for menn, par eller LHBT- personer. Botilbudene har relativt lite erfaringer med ulike grupper beboere, og vi kan heller ikke gjøre generaliseringer om spesifikke behov ut fra intervjumaterialet med beboerne.

Selv om beboerne utvikler seg og behovene endrer seg over tid, er det ikke snakk om en lineær utvikling. Snarere går ulike behov i bølger, med tilbakefall og gode perioder. Det gir likevel mening å snakke om den første tiden i botilbudet som en akutt fase, der arbeidet med stabilisering er viktig.

6 Tre tilnærminger til miljøterapi

Et viktig formål med det miljøterapeutiske arbeidet er at beboerne skal bli i stand til å bo alene og mestre en hverdag både praktisk, emosjonelt og sosialt, uten familien eller med trygg kontakt med deler av familien. I det forrige kapittelet belyste vi beboernes behov og hvilken miljøterapeutisk oppfølging de ansatte ga disse. I dette kapittelet skal vi utforske det miljøterapeutiske arbeidet ytterligere med utgangspunkt i de ansattes erfaringer og synspunkter. Her er det særlig deres forståelser og begrunnelser av det miljøterapeutiske arbeidet vi skal konsentrere oss om. Hva er miljøterapi for dem?

Vi starter kapittelet med å beskrive de ansattes perspektiver på hva miljøterapi er. Som det fremgår i kapittelet er vektleggingen av empowerment og selvstendigjøring et fellestrekk. Deretter konsentrerer vi oss om hvordan botilbudene begrunner og forstår sin miljøterapeutiske praksis. Her skiller vi mellom tre ulike tilnærminger til miljøterapi. Sist i kapittelet belyser vi i hvilken grad disse arbeidsmetodene og kunnskapen er systematisert og skriftliggjort.

Empowerment – selvstendigjøring

Et gjennomgående mønster er at de ansatte vektlegger selvstendigjøring som grunnleggende i det miljøterapeutiske arbeidet. Her benytter de ansatte ofte begrepet «empowerment» når de definerer hva miljøterapi er. Empowerment vil her si å styrke beboerne, og å hjelpe dem til selvhjelp gjennom å ta utgangspunkt i beboerens ressurser. I dette perspektivet skal miljøterapeuten ikke behandle, men bidra til at brukerens egne muligheter kan realiseres (Larsen og Selnes, 1975). På spørsmål om hva de definerer som miljøterapi, svarer de ansatte:

Målretta arbeid som gjør at ungdom klarer seg. Hjelp til selvhjelp. Gi dem utfordringer som gjør at de lykkes. Empowerment. Men *de* må gjøre det, de må være delaktige. (Ansatt)

I miljøterapi ligger dette med empowerment og mestring. For å få til endring. Det dreier seg mye om å jobbe med selvtillit og selvfølelse. Det er et frustrerende punkt å jobbe med. De har blitt trykt ned i så mange år. Henger sammen med dårlige folk og dårlige kjærestere. Tenker at de ikke fortjener noe bedre. Også skal det bygges opp igjen på seks måneder. For å få de til å tro at de kan klare og at de fortjener det. Gjennom å takle det praktiske, får de en mestringsfølelse. (Ansatt)

Å jobbe med selvstendigjøring av beboerne handler om å gi dem verdier, anerkjenne dem og styrke deres selvfølelse. Informantene vektlegger det å være tilstede i relasjonen med beboerne både fysisk og psykisk. Tilstedeværelse er her først og fremst gjennom samvær. Det er ikke bare samtalen i seg selv, men det å oppleve og å gjøre noe sammen, som oppfattes som viktig i det miljøterapeutiske arbeidet. Her trekker de ansatte frem både hverdags situasjoner som den daglige frokostsamlingen og ekstraordinære aktiviteter som hytteturer, som gode arenaer for miljøterapi. Felles for botilbudene er at de oppfatter at arbeidet med det relasjonelle særlig er viktig i den innledende fasen for å skape nærhet, trygghet og tillit.

De ansattes fokus på miljøterapi som selvstendigjøring og det å arbeide med empowerment, er tidligere blitt beskrevet som grunnleggende i miljøterapeutisk arbeid ovenfor denne gruppen (Dullum, 2010). Botilbudenes vektlegging av samvær med beboerne som vesentlig i det miljøterapeutiske arbeidet, samsvarer også med perspektiver vi finner i forskningslitteraturen om miljøterapi generelt. Det er blitt argumentert for at det nettopp er selve relasjonen og samværet mellom miljøterapeut og bruker, som er avgjørende for om miljøterapien har effekt (Olkowska og Landemark, 2009). Men selv om det miljøterapeutiske arbeidet er knyttet til samværet og oppfølgingen av beboerne, er det likevel vesentlige forskjeller i hva botilbudene legger i empowerment, og det å styrke beboerne til et selvstendig liv i praksis. Som vi skal se i det følgende, vektlegger botilbudene ulike hensyn og gjør forskjellige prioriteringer i sitt miljøterapeutiske arbeid med selvstendigjøring. Dette henger både sammen med hvilke organisatoriske rammebetingelser botilbudene er underlagt, og med hvordan botilbudene oppfatter og begrunner sin egen miljøterapeutiske praksis.

Tre veier til selvstendigjøring

Selv om botilbudene enes om at selvstendigjøring og samværet med beboerne er en avgjørende komponent i det miljøterapeutiske arbeidet, vektlegger de ulike momenter. Her kan vi skille mellom tre forhold som alle handler om og begrunnes ut fra et ønske om selvstendigjøring. (1) En miljøterapeutisk tilnærming handler om å arbeide med samtaler og aktivitet – her er det et *robust selv* som er målet for miljøterapien. (2) En annen tilnærming handler om å jobbe med rammene rundt selvstendighet, som støtteapparatet og sikkerhet – her er målet med miljøterapi å gjøre beboerne til *kompetente og ansvarlige brukere* av hjelpeapparatet. (3) Og en tredje miljøterapeutisk tilnærming handler om å arbeide med praktisk botrening – her er det *praktisk selvstendighet* og funksjonsdyktighet som er målet med miljøterapien. De tre momentene henger sammen, og et botilbud kan jobbe med alle aspektene av miljøterapi samtidig. Vi mener likevel at botilbudene vektlegger disse momentene forskjellig. La oss begynne med det første momentet, å arbeide for et robust selv.

Et robust selv

Samtlige botilbud vektlegger samværet og relasjonen mellom beboer og ansatt som viktig i det miljøterapeutiske arbeidet. Det er likevel forskjeller mellom botilbudene i hvor stor grad dette arbeidet prioriteres. For noen av botilbudene oppleves relasjonsarbeidet som viktigere enn å jobbe med rammene og det praktiske.

Vi har mye fokus på å gjøre dem til robuste individer. Relasjonsarbeid er det viktigste (Ansatt, Botilbud A).

Rammene rundt er viktige. Men det aller viktigste er å skape en god relasjon. Men i dag har vi mindre tid til relasjonsbygging (Ansatt, Botilbud C).

Jeg vil at de skal bli sterke frigjorte kvinner. Jeg skal gi dem verdier. Det er dialogarbeidet som er det viktige. Det å spille ball med dem, gi rom for refleksjon. Gjentar du de viktige tingene, tar de det seg til seg etter hvert (Ansatt, Botilbud E).

Botilbudene som vektlegger relasjonsarbeidet som det aller viktigste, oppfatter at de har en helt særegen plass i beboernes liv. Dette handler dels om deres erfaringer med at beboerne ser på de ansatte som sin familie. Dels om at de ansatte «bruker» seg selv og er opptatt av å være «ekte» mennesker i møte med beboerne. Profesjonalitet og miljøterapi handler her om å gi beboerne en tilhørighet som de har mistet gjennom å bryte med familien. Det handler også om en metode der de ansatte bevisst bruker egne erfaringer og grenser til å åpne opp for samtaler eller stimulere til refleksjon hos beboeren:

Måten vi jobber relasjon på, er for at de skal få den tillitten som vi ønsker for at de skal fortelle oss at kanskje de ikke kjenner den personen så godt eller at de er utrygge. Vi bruker oss selv mye som eksempler. Bruker eksempler fra eget liv. Ikke for å si at noe er riktig, men at sånn har jeg tenkt på det, hvordan tenker du? (Ansatt, Botilbud C).

Vektlegging av relasjonsarbeidet og det å bidra til å skape robuste selv, handler blant annet om at de ansatte oppfatter at for å klare å nyttiggjøre seg av hjelpen og manøvrere i systemet – må man ha selv tillit. Å styrke beboernes selvfølelser anses som en forutsetning for at det andre skal komme på plass. Her er det særlig dialogarbeid der formålet er å gi beboeren mestringsfølelse, som vektlegges. Å gjenta for beboerne hvor verdifulle de er, å styrke deres bra sider, og å gjøre de bevisst på gode egenskaper, er eksempler på dette.

En annen metode er å gi beboerne mestringsfølelse gjennom aktiviteter. Dette kan være alt fra å klare å ta oppvasken til å begynne på skole. Det å tilrettelegge for mestring gjennom praktiske aktiviteter oppfattes som en viktig del av arbeidet med selvstendigjøring. De ansatte oppfatter likevel at beboerne ofte er på et stadium der det ikke er plass til å terpe på det praktiske, som botrening, budsjett, eller introdusere aktører utenfor tilbudet, som for eksempel frivillige aktører.

Botilbudene som vektlegger relasjonsarbeid som det viktigste, erfarer også at de får tette bånd, som i visse tilfeller minner om familiebånd til beboerne. Nærheten som skapes i det miljøterapeutiske samværet, oppfattes som viktig for beboerne. Samtidig opplever de ansatte det som vanskelig å tilrettelegge for at beboerne får relasjoner til aktører utenfor tilbudet:

(...) jentene har så sterk tilknytning til oss på bosenteret at de «velger bort» det ordinære hjelpeapparatet/nyttiggjør seg ikke denne hjelpen. Jentene fortsetter å søke hjelp/råd/veiledning hos oss etter utflytting. Noe som gjør at vi får mer og mer jobb i takt med jo flere som flytter ut og velger bosetter seg i kommunen (Botilbud A, utdrag fra årsrapport).

Som det fremgår av sitatet over, skapes det en form for avhengighetsforhold. De ansatte opplever at de selv som representanter for hjelpeapparatet får en nærhet til beboerne, og at denne nærheten nærmest kan stå i veien for at beboerne kan nyttiggjøre seg av hjelp fra andre instanser og frivillige aktører, både underveis i oppholdet og etter utflytting.

Botilbudene som vektlegger relasjonsarbeidet som det viktigste, opplever også at de har en kompetanse og væremåte som beboerne ikke vil møte i det øvrige hjelpeapparatet. De ansatte beskriver seg selv som «ekte mennesker» i beboernes liv, og det er egenskaper og kvaliteter andre aktører utenfor tilbudet mangler:

Hjelpeapparatet i Norge er ikke laget slik at man skal bry seg eller følge noen opp. De trenger ekte mennesker mer enn et profesjonelt apparat som går hjem klokken fire. Systemet er slik, det er du som tar kontakt og initiativ. Videregående skole har blitt bedre. Nå ringer de og henter elevene. Ikke bare straffe dem gjennom dårlige karakterer. Vinglingen er typisk for denne gruppa. Det virker som de ikke vet hva de vil, eller gidder noe. Det er farlig å tro at de ikke gidder, men det gjør dessverre mange (Ansatt, Botilbud C).

De ansatte i botilbudet representerer noe mer enn et trygt sted å bo for beboerne. De er også medmennesker som bryr seg og stiller opp etter vaktskiftet. Som vi skal se i intervjuene med beboerne i neste kapittel, er det nærheten mellom beboer og ansatt, og opplevelsen av at de ansatte er ekte mennesker som bryr seg om dem, beboerne opplever som verdifullt og nødvendig. Den miljøterapeutiske tilnærmingen der de ansatte vektlegger relasjonsarbeid for å bygge et robust selv, samsvarer således med beboernes behov. Det er likevel flere utfordringer knyttet til å vektlegge miljøterapi som relasjonsarbeid. Det kan for eksempel oppstå et spenningsforhold mellom nærhet og avhengighet, men også mellom de ansattes oppfattelse av å ha spisskompetanse og det øvrige apparatets manglende kompetanse.

Botilbudenes opplevelse av at det er vanskelig å få aktører utenfor botilbudet inn på banen, handler imidlertid ikke bare om de tette båndene mellom beboer og ansatt. Det handler også om botilbudets forankring i kommunen og deres erfaringer med samarbeid med aktører utenfor botilbudet. Botilbudene har forskjellige erfaringer med å samarbeide med ulike aktører og instanser. Noen av tilbudene sliter med NAV, andre med familievernkontoret eller frivillige aktører. Når de ansatte må sloss for å få på plass samarbeid og involvere det ordinære hjelpeapparatet, bidrar også dette til at bøygen med å involvere andre aktører blir stor. I noen av botilbudene opplever de ansatte at de bruker mye tid og energi på å etablere kontakt med nødvendige aktører, og at det er få aktører som har kompetanse på denne brukergruppa. I kapittel 4 så vi at det var store forskjeller mellom kommunene når det gjaldt hvordan botilbudene var forankret. Dette påvirker både innholdet og organiseringen av det miljøterapeutiske arbeidet.

En kompetent og ansvarlig bruker

Botilbudene som opplever at det viktigste i det miljøterapeutiske arbeidet er å jobbe med *rammene* rundt selvstendighet, som støtteapparatet og sikkerhet, har det til felles at tilbudet er godt forankret i kommunen. Dette oppfatter de at gir dem et nødvendig handlingsrom og ressurser til å utøve miljøterapi:

Når vi har rammene på plass, går det fint. Vi er opptatt av samtalen, det å finne egenskaper hos den enkelte. I begynnelsen tar de ikke inn info om det praktiske. Det tar tid å søke på kode 6. Den første tiden er samtalen i fokus. Etter hvert kommer det praktiske. Men dette henger sammen, vi gjør jo begge deler. Vi må snakke budsjett, vask alt det andre. Hvem kontakter du, hvordan kontakte lege? Vi samtaler om det hele tiden. Men rammene må være på plass (Ansatt, Botilbud B).

Vi vektlegger ulike ting og bruker forskjellige ord, men det viktigste er nok rammene rundt. Det handlingsrommet du får til å gjøre miljøterapi. Det er mulig å få til mye i hjemmet, bruke uteaktiviteter, benytte alle tilbud i kommunen, hvis du har god organisering. Rammene henger sammen med miljøterapi. Jeg hadde ikke kunne tatt ansvaret for det miljøterapeutiske arbeidet, ha et individuelt oppfølgingsansvar for hver bruker, hvis ikke kommunen hadde vært så tett på. Vi får til det vi ser det er et behov for. Hvis det skulle være individrettet arbeid, hvor ressursene bare var knyttet til botilbudet, ville det blitt veldig knapt. Har du et team, kan du bruke dem fleksibelt til alle arbeidsoppgaver. Nå har vi hatt en omorganisering i kommunen. Det er en reduksjon i antall timer til oppfølging. Det betyr at jeg nå driver med individuell oppfølging. Men det er ikke min rolle som leder. Da forsømmer jeg de oppgavene jeg har på systemnivå, som er sentrale for god miljøterapi (Leder, Botilbud D).

Miljøterapi handler her først og fremst om å legge til rette, organisere og samordne oppfølgingstiltak, og avklare ansvarsforhold mellom aktører og instanser som er involvert i beboernes støttetilbud. Det betyr som nevnt ikke at botilbudene ikke arbeider med relasjonsarbeid, men at dette arbeidet er tett koblet til et mål om å hjelpe beboerne til å bli det vi har omtalt som en kompetent og ansvarlig bruker.

Selvstendigjøring handler her om å gi beboerne kompetanse til å manøvrere i kommunen, både når det gjelder kontakt med hjelpeapparatet, og å bygge relasjoner til andre aktører utenfor tilbudet. Botilbudene erfarer at aktørene utenfor jobber *med* dem, og representerer viktige ressurspersoner for beboerne underveis og etter opphold. Dette står i kontrast til botilbudene som opplever at det er vanskelig å involvere aktører utenfor tilbudet, og at andre aktører i enkelte tilfeller jobber *mot* dem. De ansatte i botilbudene som vektlegger arbeidet med rammene rundt selvstendighet skiller seg ut ved å koble på eksterne aktører tidlig i oppholdet:

Røde Kors gir god oppfølging. En person som følger opp. Når det gjelder psykisk helse og støttekontakt, har vi koblet på med en gang de har nytt navn. Man må ikke vente til de nesten er ute med å koble på andre (Botilbud B).

Felles er at de ansatte vektlegger betydningen av å ha et fremtidsfokus både i aktivisering og når det gjelder å involvere eksterne ressurser.

Dette handler delvis om at det er rammene rundt selvstendigjøring og samvær som vektlegges i det miljøterapeutiske arbeidet. Det handler også om at botilbudene er organisert på en måte i kommunen som gjør denne tilnærmingen mulig. Som nevnt erfarer de ikke at de må sloss mot eksterne aktører. De opplever tvert om apparatet og de organisatoriske rammene rundt tilbudet som muliggjørende for eget arbeid. Et velfungerende apparat rundt tilbudet innebærer også at beboerne klarer å opparbeide seg en relasjon til andre aktører utenfor tilbudet underveis i oppholdet.

Praktisk selvstendighet

Den tredje veien til selvstendighet går gjennom et miljøterapeutisk arbeid med praktisk botrening. Her er det funksjonsdyktighet og praktisk selvstendighet som er målet. I det forrige kapittelet fremgikk det at de ansatte opplever at beboerne mangler praktiske ferdigheter som å lage mat, gjøre rent, betale regninger, planlegge og strukturere hverdagen. Botrening, det å styrke beboernes praktiske selvstendighet, er en del av det miljøterapeutiske arbeidet i alle botilbudene. Felles for botilbudene er også at de oppfatter at beboerne ikke klarer å ta inn praktisk informasjon den første fasen av oppholdet.

Det tar så lang tid. Den første fasen er alt kaotisk. Det er vanskelig å ta inn ting. Det med å bli selvstendig med økonomi, budsjett er noe som egentlig bør tas tidligere. Men først må vi stabilisere og gi omsorg. Det konkrete med husarbeid kommer etter hvert (Botilbud C).

Hvis de ikke har fått info av oss er det fordi de ikke er klare. De bruker lang tid på å lande. Vi tror at vi har gitt beskjed, men de har ikke fått med seg alt det praktiske. De husker ikke at vi har sagt det. Sjelden de husker noe fra uke én (Botilbud A).

En forskjell er imidlertid at noen av botilbudene også opplever at tidsspennet på seks måneder er for kort i seg selv til å jobbe aktivt med botrening. De opplever at beboerne ikke er mottakelige, og at det er andre momenter som er viktigere å få på plass og å jobbe med. Her etterlyser de ansatte mer tid til oppfølging.

Jeg drømmer om oppfølging i to år. De trenger ikke bo der to år, men da kan vi tenke helhetlig. Være her og nå, ikke stresse for at de snart skal ut og vi får ikke fulgt dem. Budsjett er ikke der de er den første tiden, det går ikke inn. De er opptatt av å savne familien, selvmordstanker. Mange av dem, jeg vil si to tredjedeler får økonomiske problemer etter de har flyttet ut. De klarer ikke lese av strøm, betale regninger. Det er ingen der til å hjelpe dem (Ansatt, Botilbud C).

Sitatet over peker på betydningen av å få inn også den praktiske komponenten i miljøarbeidet underveis i oppholdet. Samtidig som de ansatte ser betydningen av å fokusere på budsjettstyring, opplever de at de tidsmessige rammene i det midlertidige botilbudet ikke tillater dette. Dette får konsekvenser for beboerne etter utflytting. Et annet botilbud oppfatter derimot at botrening står helt sentralt i arbeidet med å selvstendigjøre beboerne:

Vi kartlegger behov jevnlig. Vi har en oppfølgingsplan og skal ha oversikt over ressurser og utfordringer i den enkeltes situasjon. Vi jobber systematisk. Vi har et sterkt fokus på botrening (Ansatt, Botilbud B).

Budsjettstyring, som for eksempel lære beboerne å ha kontroll over forholdet mellom inntekter og utgifter, er en sentral del av botrening. Vi har ikke kartlagt den faktiske praksisen i botilbudene, men baserer oss på hva de ansatte sier at de gjør og ikke gjør. Når noen botilbud opplever å ha kapasitet til å fokusere på botrening, og særlig budsjettstyring i den miljøterapeutiske praksisen, mens andre opplever at de ikke har det, kan dette handle om forhold som individuelle trekk ved beboerne. Kanskje noen botilbud har mer «krevende» beboere enn andre? Det kan i så fall bety at mulighetsrommet til å fokusere på botrening vil avhenge av beboernes ressurser og tilstand. Det kan også handle om i hvilken grad de ansatte må bruke tid på å etablere samarbeidsrelasjoner med eksterne aktører. Et annet moment som kanskje er vel så viktig, handler om hvordan botilbudene systematiserer og kartlegger beboernes behov. Dette kommer vi tilbake til avslutningsvis i kapitlet.

Miljøterapeut: Familie eller byråkrat?

De tre tilnærmingene til miljøterapi forteller oss noe om hvordan ulike botilbud jobber miljøterapeutisk og begrunner denne praksisen. De forteller oss også noe om hvordan de ansatte trekker grenser mellom hva som kjennetegner god miljøterapi og profesjonalitet. Vi oppfatter at tilnærmingene til miljøterapi kan illustreres gjennom to ytterpunkter, der det ene er å se seg selv som beboernes «familie» versus å se på seg selv som en «byråkrat». Botilbud D ligger tydelig på den sistnevnte enden av spekteret:

Vi er offentlige ansatt og ikke familien. Det er et klart skille mellom det å være profesjonell og det å være privat. Definerer du deg som familie, sklir du fort over i en annen rolle. Vi er profesjonelle sosialarbeidere som skal støtte dem inn i et selvstendig liv. Man kan være nær uten å bli privat og være en familie. Å være tydelig på rolleavklaringer er viktig. Men uansett hvor tydelige vi er, er det ikke alltid de opplever det sånn. (...) Definerer vi oss som familie, blir vi tilslutt en veldig stor familie (Botilbud D).

Selv om Botilbud D er opptatt av å kommunisere til beboerne at de ikke er deres «nye familie» og er opptatt av å opprettholde en «profesjonell» rolle, er den ansatte i sitatet over inne på at det ikke alltid er lett å opprettholde disse grensene overfor beboerne. I Botilbud C sier de derimot at selv om de ikke definerer seg som beboernes nye familie, er de bevisst at beboerne ofte oppfatter dem sånn. En av de ansatte utdyper:

Vi er mer på familiesiden. Mange opplever oss som de eneste, så vi blir en slags familie. Vi er de eneste de har. (...) Men det er jo ikke en familie etter min målestokk. Vi har mye drøftingsmøter om hva det vil si å være profesjonell og uprofesjonell. Det er lov å være privat og personlig, jeg kan fortelle om min slitsomme morgen, å bevisst bruke mitt private liv som en del av miljøterapi (Botilbud C).

Forskjellene mellom rolleforståelsen til disse to tilbudene handler om hvordan de forstår profesjonalitet og miljøterapeutisk arbeid. Botilbud D vektlegger sin rolle som sosialarbeidere som skal hjelpe beboerne inn i systemet, hvor målet for miljøterapien altså blir å skape kompetente brukere av det ordinære hjelpeapparatet. Å være profesjonell betyr å

ikke være privat, og å bli en familie betyr at du har sklidd over i en annen type rolle enn den du skal ha. Botilbud C derimot, vektlegger i stor grad det relasjonelle arbeidet, og fremhever å skape et robust selv som en forutsetning for alt det andre arbeidet, og som det primære målet for miljøterapi. De er også opptatt av grenser for profesjonalitet, men bruker det å være privat og personlig som en bevisst del av det miljøterapeutiske arbeidet. Disse to tilbudene representerer ytterpunkter som setter på spissen ulike forståelser av grenser for profesjonalitet, og hvor privat man kan og skal være i miljøterapeutisk arbeid.

Systematisering og læring

Felles for botilbudene er at de alle kartlegger beboernes behov løpende. Men botilbudene har ulike metoder og fokus på å systematisere den miljøterapeutiske oppfølgingen av disse behovene. Dette viser også kartleggingen fra 2011 (Rambøll 2011). To av botilbudene vi har intervjuet har ikke systematiserte rutiner eller planer i oppfølgingen av beboerne. Når de ansatte i disse botilbudene beskriver hva som er systematisert av det miljøterapeutiske arbeidet, viser de til interne rapporteringer ansatte i mellom om beboerne, eller husregler for beboerne. Som en av de ansatte sa: «Vi har ikke en skjematisk kartlegging vi bruker, de ligger i permen og ser fint ut. Vi har mange regler som de må skrive under på». Tre av botilbudene benyttet planer i arbeidet med å kartlegge og systematisere oppfølgingen av beboernes behov. Her benytter ett botilbud individuell plan, og to botilbud handlingsplaner.

I boligsosialt arbeid er det i tillegg til å kartlegge behov, viktig å legge en plan for det arbeidet som skal gjøres. En plan sier noe om hva som skal gjøres, når det skal gjøres og hvem som skal gjøre det. Botilbudene som benytter planer i det miljøterapeutiske arbeidet vektlegger betydningen av samarbeidet mellom beboer og ansatt i å arbeide med å sette mål og delmål i planen:

Fokuset er på relasjonen for å finne ut av hva de trenger. Så lager vi en handlingsplan. Her er det deres mål. Men ikke alle vet helt hva de gjør her. Vi har ikke en kartleggingsmetode, men jobber med relasjonen. Hvilke mål har du? Hva må til for å nå dem? Hovedmål og undermål. Hva skal vi gjøre, hva skal du gjøre? Hvordan ta kontroll? (...) Alle valg du tar har en konsekvens. De har ikke alltid

fokus på dette. Det endres hele tiden underveis. Vil fullføre skolen, men står ikke opp om morgenen. (Leder)

Vi kartlegger hver beboer når de kommer hit. Vi bruker et system som heter Due. Dette er et kartleggingsverktøy fra BLD som er tilpasset vårt tiltak. Det er særlig brukt i barnevernstiltak der det er et fokus på bolig, kriminalitet og skole. Hver beboer får en oppfølgingsplan av sertifiserte kartleggere. Her kartlegges helse, bolig, skole, sosialt nettverk, familie – det er en bred kartlegging. På bakgrunnen av en slik kartlegging blir det utarbeidet et tilbagemeldingsskjema med anbefalte mål og tiltak, og så blir det laget en oppfølgingsplan. Her skal alle delta, beboerne er også med i utviklingen av denne. (Leder)

Tidligere forskning har argumentert for at kartlegging av beboernes mål kan være et verktøy for å måle endring og utvikling hos beboeren (Simonsen, 2011). Det er viktig at målene er spesifikke, ikke for generelle, og at de er realistiske innenfor tilbudets ramme. For å understreke at målene er beboerens mål, kan de også formuleres i jeg-form. Som det fremgår av sitatet over, er kartleggingen av beboerens behov og mål utgangspunktet for hvilke tiltak som skal inn i planen. En viktig oppgave for de ansatte vil her være å hjelpe beboeren til å bestemme hvilke konkrete aktiviteter som skal gjennomføres for å nå målene. Det er viktig at disse aktivitetene bidrar til å gi beboeren en opplevelse av mestring og endring (Simonsen, 2011).

Planene som tre av botilbudene benyttet kan forstås som en metode for å sikre *brukermedvirkning* på individuelt nivå (Hansen og Grønningsæther, 2010). Dette er beboerens mulighet til å utrykke egne ønsker, bli hørt, og delta i utformingen av en individuelt tilpasset oppfølging.

Tidligere forskning har argumentert for at det likevel er en utfordring å sikre brukermedvirkning hos individer som har lav byråkratisk kompetanse, som for eksempel nyankomne innvandrere (Djuve og Kavli, 2006). Innsikt og kunnskap om forvaltning, sosiale ferdigheter og evne til å argumentere og fremstille sin sak i tråd med regelverkets presisering, krever det Jessen (2005: 126 i Djuve og Kavli, 2006) beskriver som *byråkratisk kompetanse*. Jo mindre byråkratisk kompetanse beboerne har, dess høyere vil terskelen for reell brukermedvirkning være. Et viktig spørsmål som funnene i dette kapittelet reiser, er hvordan de ansatte kan tilrettelegge for

brukermedvirkning og selvstendigjøring hos beboerne mens de bor i botilbudet. Er det tilstrekkelig å gi beboerne informasjon om familievernkontoret? I hvor stor grad skal beboernes mangler og psykiske tilstand brukes som et argument mot å involvere eksterne aktører tidlig i oppholdet i botilbudet?

Gjennom å systematisere beboernes behov i planer kan imidlertid kartleggingen også brukes som et *samarbeidsdokument* som instanser og aktører utenfor botilbudet kan benytte. Her tenker vi først og fremst på NAV, familievernkontor, politi, frivillige aktører og andre ressurser, som allerede har en funksjon og rolle i botilbudet. Planen blir slik ikke bare en måte å gi informasjon og kunnskap til andre ansatte internt i botilbudet, men også en måte å involvere og ansvarliggjøre aktører utenfor botilbudet. Planverktøyet kan være en måte å systematisere den miljøterapeutiske oppfølgingen av beboernes behov og ønsker, og kan sånn sett være et verktøy som bidrar til å styrke vektleggingen av rammene i det miljøterapeutiske arbeidet med selvstendigjøring. Det vil si styrke vektleggingen av det eksterne miljøet utenfor botilbudet, i arbeidet med å hjelpe beboeren til å bli en kompetent og ansvarlig bruker. Det ene botilbudet vektlegger betydningen av å forankre planene i ansvarsgruppemøter og systemmøter:

Vi har en standard kartlegging som bygger på HUSK kartleggingsverktøy. Men vi har ikke en individuell plan, men en handlingsplan. Dette blir mye av det samme, handlingsplanen følger fremdrift, det settes ansvarsgruppemøter og systemmøter. (Leder)

Den individuelle planen er både en metode for å samordne ulike tiltak til en helhetlig oppfølging, og et redskap som skal sikre beboeren brukermedvirkning. Tidligere studier har argumentert for at ansatte som jobber med målgruppen i større grad bør benytte individuelle planer for å koordinere oppfølgingen av beboerne (Bredal og Orupabo, 2008). Med utgangspunkt i botilbudenes ulike vektlegging og samarbeid med rammene rundt tilbudet og eksterne aktører, oppfatter vi at botilbudene vil ha nytte av å bruke planer til å styrke en arbeidsallianse mellom beboer, ansatte og relevante eksterne aktører tidlig i oppholdet. Planen kan være et verktøy for å etablere gode samarbeidsrutiner mellom botilbudet og eksterne aktører, der den enkeltes rolle og ansvar i å følge opp beboerens mål formaliseres.

Det miljøterapeutiske arbeidet kjennetegnes også av taus kunnskap, noe som understreker betydningen av rammer for læring og

kunnskapsutveksling. Vi har så langt sett på fordelene ved å systematisere det miljøterapeutiske arbeidet for beboernes del. En slik systematisering kan imidlertid også ha klare fordeler for de ansatte og fagmiljøet i botilbudet. Gjennom å systematisere erfaringer med det miljøterapeutiske arbeidet, kan botilbudene tilrettelegge for *læringsprosesser*. Det kan for eksempel være nyttig at ansatte reflekterer rundt erfaringer med suksess og nederlag i oppfølgingen av beboerne. Hva var det som bidro til at man lykkes eller mislykkes i den konkrete situasjonen eller saken? Kunne noe vært gjort annerledes? For å få til å utveksle og systematisere refleksjoner over egen og andres arbeidspraksis, forutsetter det noen rammer som skaper tid og rom i en travel hverdag. En tilnærming kan være å utarbeide rutiner for oppfølging og samarbeid om en slik praksis de ansatte i mellom, og mellom de ansatte og ledelsen i botilbudet. En systematisk refleksjon over egen praksis kan være en god måte å utvikle sin egen praktiske kyndighet på (Strømfors og Edland-Gryt, 2013). Bufdirs årlige samling for det nasjonale botilbudet er også en god arena for å danne kompetansenettverk der erfaringer kan utveksles på tvers av tilbudene, og hvor ansvaret for faglig og organisatorisk fremdrift også ligger på et nasjonalt nivå.

En miljøterapeutisk målestokk

Som vi fremhevet i rapportens teoridel, kjennetegnes god miljøterapi av at man *både* gir rom for miljøterapi som relasjonsarbeid og miljøterapi som organisering. De tre tilnærmingene til miljøterapi som vi har redegjort for i dette kapitlet kan plasseres ulikt i dette landskapet. Miljøterapi der målet er å hjelpe beboeren til et robust selv kjennetegnes av å vektlegge miljøterapi som relasjonsarbeid. Mens arbeidet med å hjelpe beboeren til å bli kompetente brukere og bli funksjonsdyktige, kjennetegnes i større grad av miljøterapi som organiseringsarbeid.

Botilbudene anvender alle de tre miljøterapeutiske tilnærmingene i sitt arbeid med å hjelpe beboerne til selvstendighet. Den ene tilnærmingen utelukker altså ikke den andre. Vi har likevel sett at botilbudene vektlegger og prioriterer disse tilnærmingene noe forskjellig i sitt arbeid. Botilbud C, Botilbud A, og delvis Botilbud E, vektlegger miljøterapi som relasjonsarbeid. Det er arbeidet med å bygge et robust selv som er det fremste miljøterapeutiske målet.

Botilbud D og Botilbud B vektlegger og prioriterer i større grad arbeidet med rammene og praktisk selvstendighet. Målet med det miljøterapeutiske arbeidet er å hjelpe beboerne til funksjonsdyktighet og til å bli kompetente brukere i samfunnet.

Hva betyr de ulike prioriteringene for beboerne? Med utgangspunkt i beboerintervjuene, vil vi si at arbeidet med miljøterapi som relasjonsarbeid har en sentral betydning i den miljøterapeutiske oppfølgingen av beboerne. I det neste kapitlet fremgår det at beboerne opplever de ansattes nærhet, omsorg og arbeid med å styrke deres selvtilitt, som et helt nødvendig «svar» på deres behov. Samtidig vil vi påpeke at det er mulig å gå for langt i denne retningen. Både de ansattes, men også beboernes beskrivelser av en nærhet til ansatte som blir til en avhengighet, illustrerer dette. Hvis de institusjonelle rammene rundt botilbudet skal være et midlertidig tilbud uten muligheter for oppfølging, er det en sentral utfordring hvis det miljøterapeutiske samværet mellom ansatt og beboer ikke gir rom til å utvikle relasjoner til aktører utenfor tilbudet.

Botilbudene som prioriterer miljøterapi som organiseringsarbeid (vektlegger rammene rundt selvstendighet, som støtteapparatet og sikkerhet, eller praktisk selvstendighet), vil ha en klar fordel innenfor et midlertidig tilbud. Vi har sett at disse botilbudene kjennetegnes av at de tidlig involverer andre eksterne aktører og ressurser i oppfølgingen av beboerne. Noe som innebærer at beboerne får kontaktflater og tillit til det ordinære hjelpeapparatet, men også frivillige aktører, mens de er i botilbudet. Vi vil imidlertid også advare mot å gå for langt i denne retningen. Botilbud D er et eksempel på et botilbud som kan stå i fare for å i for stor grad vektlegge miljøterapi som organiseringsarbeid. Dette kan se ut til å gå på bekostning av miljøterapi som relasjonsarbeid, noe som står helt sentralt i den miljøterapeutiske oppfølgingen av denne gruppen. Et eksempel på dette er at Botilbud D ikke har noen kontakt med tidligere beboere eller kjennskap til hvor de er etter utflytting. Dette står i stor kontrast til de andre botilbudene som beskriver at de har en omfattende og hyppig kontakt med tidligere beboere. Botilbud B er imidlertid et botilbud som i stor grad ser ut til å lykkes med å balansere miljøterapi som relasjonsarbeid og organiseringsarbeid.

Oppsummering

Selvstendigjøring peker seg ut som helt sentralt i det miljøterapeutiske arbeidet med unge utsatt for tvangsekteskap og æresrelatert vold. Begrepet empowerment går for eksempel igjen i intervjuene med både ledere og ansatte. Beboeren skal få styrket sin kapasitet og ressurser til å handle, ta valg og få selvverdien tilbake. Samtidig har vi i dette kapittelet sett at botilbudene vektlegger ulike ting i arbeidet med selvstendigjøring. Her skilte vi mellom en miljøterapeutisk tilnærming som handler om å arbeide med samtaler og aktivitet, hvor et *robust selv* er målet for miljøterapien. En tilnærming som handler om å jobbe med rammene rundt selvstendighet, som støtteapparatet og sikkerhet – hvor målet med miljøterapi er å gjøre beboerne til *kompetente og ansvarlige brukere* av hjelpeapparatet. Og sist, en tilnærming som handler om å arbeide med praktisk botrening – hvor det er *praktisk selvstendighet* og funksjonsdyktighet som er målet med miljøterapien. De tre tilnærmingene anvendes i alle botilbudene, men med ulik vektning.

De ulike tilnærmingene til miljøterapi kjennetegnes av at de i ulik grad vektlegger miljøterapi som *relasjonsarbeid* eller *organiseringsarbeid*. I kapittelet har vi vist hvordan det kan hefte noen utfordringer ved begge arbeidsmåter hvis man går for langt i den ene eller andre retningen. Som vi fremhevet i rapportens teoridel, kjennetegnes god miljøterapi av at man *både* gir rom for miljøterapi som relasjonsarbeid og miljøterapi som organisering.

I kapitlet har vi også vist hvordan botilbudene har ulike rutiner for å systematisere det miljøterapeutiske arbeidet og tilrettelegge for læring. Med utgangspunkt i beboernes behov, har vi argumentert for at planer kan være et godt verktøy for å identifisere endring i beboerens behov og grad av måloppnåelse, for å sikre brukermedvirkning, for å formalisere samarbeidet med eksterne aktører, og for å tilrettelegge for kompetanseutvikling og læring i botilbudene.

7 Beboernes erfaringer med miljøterapi

Beboerne føler at de er i en relasjon, ikke som utsatt for miljøterapi.
(Leder)

I dette kapittelet er det beboernes erfaringer og synspunkter på miljøterapi som beskrives. Hvordan avgjøre hva som er god miljøterapi ut fra beboernes fortellinger? Som det fremgår av sitatet innledningsvis, er ikke dette nødvendigvis en lett oppgave. Miljøterapi er ikke alltid lett å få øye på eller å definere, særlig for den som «utsettes» for det. I kapittelet vil miljøterapi derfor også omfatte praksiser og erfaringer som informantene ikke artikulere som miljøterapi. Vi vil nærme oss spørsmål om hva som kjennetegner miljøterapi for denne gruppen med utgangspunkt i beboernes beskrivelser av mestring, anerkjennelse, men også skuffelse og kritikk. Beboernes erfaringer og synspunkter er et viktig grunnlag for å vurdere det miljøterapeutiske arbeidet i botilbudene, og om botilbudenes miljøterapeutiske mål oppfylles.

I den første delen av kapittelet beskriver vi hvordan beboerne opplever å ha fått styrket selvverdi gjennom et opphold i botilbudet. Her er det særlig det miljøterapeutiske arbeidet med relasjonen mellom ansatt og beboer som fremstår som viktig. I kapittelets andre del drøftes forskjellige dilemmaer i miljøterapeutisk arbeid med denne målgruppen.

Å styrke selvverdi

Felles for beboerne er at de har vært utsatt for krenkelser og vold, mange over lang tid. En viktig side av det miljøterapeutiske arbeidet innebærer derfor å styrke beboernes selvverdi. I kapittel 5 så vi hvordan behovet for nærhet, samtale og støtte er et helt sentralt behov hos beboerne.

De fleste beboerne vi har intervjuet vektlegger at de gjennom et opphold i botilbudet fikk hjelp til å klare å tro på seg selv, og til å

motivere seg selv i eget liv i en periode der alt var vanskelig. Beboerne forteller om ansatte som støttet dem i valg som omhandlet alt fra de enkle små beslutninger i hverdagen, til de store emosjonelle grunnleggende valgene om veien videre etter bruddet med familien. Et gjennomgående mønster er at beboerne opplever at de ansatte i botilbudet har bidratt til at de har fått mer selvverdi. Beboerne beskriver et brudd i eget liv. Som en av beboerne sa det: «Før var jeg verdiløs nå har jeg så mye verdi». Andre tidligere beboere utdyper:

Det var oppfølging på dag og kveld. Det vonde kom på kvelden. Da hadde jeg mulighet til å tenke og kjenne etter. I begynnelsen trengte jeg bare å slappe av. Få igjen pusten. Jeg trengte noen å snakke med om alt. Familien, hendelsene. Noen som kan fortelle at det som har skjedd ikke er ok. Når noen forteller deg noe i mange år, så tror du på det. De styrket selvbildet mitt. De så de positive sidene. De fortalte det ikke én gang, men mange ganger. Jeg har hørt i mange år at du er udugelig. Jeg trengte å høre noe annet over tid [gråter]. For å tro på det. Selv nå når det har gått mange år, kommer følelsene opp igjen. Å snakke systematisk over tid en lang periode er ofte viktig. Da sitter det lenger. (Tidligere beboer)

I starten sa [kontaktpersonen] at jeg er sterk. Når en person sier det til deg mange ganger, så blir man jo sterkere. Jeg ble forberedt mentalt. Er du ikke det, klarer du ikke ta i mot hjelp. (Tidligere beboer)

Det er særlig relasjonen mellom ansatt og beboer som trekkes frem når beboerne forteller om at de fikk styrket selvverdi. Som det fremgår i det siste sitatet, oppleves dette som en forutsetning til å klare å ta i mot hjelp. I intervjuene med beboerne vektlegger flere at de sliter med å få tillit til andre personer. Erfaringer med omsorgssvikt og vold har på mange måter skadet deres relasjonskompetanse og tillit til andre mennesker. I denne sammenheng blir det miljøterapeutiske arbeidet, der den ansatte jobber aktivt med å bygge en tillitsrelasjon mellom seg og beboer, svært viktig.

De ansatte i botilbudet har en helt spesiell plass i livene til flertallet av beboerne vi har intervjuet. Dette handler om at beboerne opplever at de ansatte ikke skiller mellom jobb og privatliv, men er der for dem som *ekte* omsorgspersoner. Her trekker de frem eksempler der ansatte hjelper dem, har tid til en samtale, eller ringer dem opp ved bekymring,

selv når de ikke er på jobben. Beboerne bruker termer som «familie», «mor» og «søster» når de omtaler relasjonen til de ansatte.

Hun er veldig snill. Hun er mitt ideal. Hun er som min mor, men jeg hadde en annen som kontaktperson. Var alltid komfortabel med henne. Jeg har følt at jeg har hatt én person i Norge, nemlig henne. Når et barn er redd, føler det seg trygg hos sin mor. For meg er det [navn]. Jeg hadde ingen da jeg kom til kollektivet. (Beboer)

De er mennesker. De føler smerten vår. De bruker energi til og med når jobben er over. Hvor positivt er ikke det?! Jeg håper jeg har dem i mitt liv hele tiden. De har blitt kjent med oss i virkeligheten, ikke bare på jobben. (Beboer).

Det var helt perfekt. Vi fungerte så fint. Jeg fikk mange gode venner. Min saksbehandler er som en søster for meg. Jeg elsker henne. (Tidligere beboer)

De ansatte som motiverer deg til hverdagen. De er interessert i deg. Ikke bare fordi det er jobben deres, men med hjertet. Det blir en familie etter hvert. (Tidligere beboer)

I ansattintervjuene så vi at flere av botilbudene vektla det å være ekte mennesker og bruke seg selv personlig i møtet med beboerne. Dette ble fremstilt som en viktig side av det miljøterapeutiske arbeidet i et flertall av botilbudene. Vi kan ikke uttale oss om beboererfaringer i Botilbud D, da vi som nevnt ikke har intervjuet beboere herfra. Intervjuene med beboerne i de andre fire kommunene tyder på at relasjonsarbeidet, der de ansatte arbeider for å skape nærhet og tillit til beboer, er helt sentralt i det miljøterapeutiske arbeidet overfor denne gruppen, og beboerne vektlegger gjennomgående dette arbeidet som positivt og viktig. Felles for beboerne er at de har opplevd å bryte med de nærmeste når de kommer til botilbudet, noe som i de fleste tilfeller innebærer at de står nokså alene i verden. Beboernes vektlegging av de ansattes ekthet og genuine omsorg, handler blant annet om at botilbudet blir et alternativt fellesskap og familie for mange av beboerne. Her er det ikke bare samtalene med de ansatte beboerne vektlegger som vesentlig, men også aktivitetene de gjør sammen. Her er det særlig aktiviteter utenfor boligen som trekkes frem som viktig. Det er godt å komme seg ut og bli engasjert i noe annet enn de vanskelige tingene. Beboerne trekker også

frem at det er godt å vite at det alltid er noen der for dem. De vet at de kan nå de ansatte hvis de har behov for det, og de synes det er godt at de ansatte oppsøker dem og er opptatt av hvordan de har det.

Dette er et funn som gir støtte til en miljøterapeutisk praksis som vektlegger miljøterapi som relasjonsarbeid. Det understreker også betydningen av at den profesjonelle er seg bevisst at beboere opplever dem som sin nye familie, til en viss grad uavhengig av hvilken rolle de ansatte selv ønsker å innta.

Miljøterapeutiske dilemmaer

Beboerne har erfaringer og synspunkter som vitner om at de har opplevd både god og mindre god miljøterapi. I det følgende ønsker vi å vise noen eksempler vi mener belyser noen av de dilemmaene som kan oppstå i det miljøterapeutiske arbeidet. Det ene handler om forholdet mellom hjelp og hjelp til selvhjelp. Når har beboerne fått nok støtte til å være i stand til å ta de neste beslutninger og gjøremål på egenhånd? Det andre forholdet handler om balansen mellom å gi trygge rammer og kontroll. Hvordan sette grenser uten å vekke beboernes minner om tvang og ekstrem kontroll? Det siste aspektet handler om forholdet mellom nærhet og distanse. Kan den genuine omsorgen skape avhengighet?

Hjelp og hjelp til selvhjelp

Beboerne beskriver situasjoner der de oppfordres til å ta valg gjennom å kjenne etter hva de vil og få en bevissthet rundt at de har tatt valg og er i stand til å ta beslutninger. Dette opplever beboerne som krevende. Noen forteller for eksempel at de ikke er vant til å bli spurt om hva de synes og ønsker. Men selv om det å «presses» til å ta egne valg oppleves som krevende, oppfatter beboerne at dette gjør dem godt. Det bidrar til å styrke deres selvtillit:

I begynnelsen manglet jeg språk til å kommunisere. Det var et tolkningsproblem. Jeg husker at de presset meg i begynnelsen til å velge. Det var så utfordrende for meg. Jeg er vant til at en annen bestemmer. Men de sa hele tiden at du har alltid et valg. Dette var veldig lærerikt for meg. (...) Vi skulle se film på kino og de sa, du må velge film. Jeg synes det var enklere hvis de valgte, men de sa;

«men du er jo her, hvorfor er du her? Du tok et valg, andre hjalp deg, men du har hovedansvar». Vi snakket mye om ansvar. Det hadde jeg ikke før. Jeg valgte bort familien. De sa sånn; «hvorfor vil du ha te, hvorfor liker du ikke kaffe, du velger noe hele tiden. Hvorfor går du på kurs?» Jeg skjønnte at det var mine valg. Vi lærte at vi ikke er ofre. (Tidligere beboer)

Da jeg kom hit, hadde jeg ingen forventninger. Jeg var redd og nervøs. Trodde det var som på krisesenteret. Tenkte jeg ville øve på å være selvstendig. Livet som et voksent selvstendig menneske. Det er viktig å lære å stå på egne ben, jeg føler ikke at jeg er helt der ennå. Men jeg får hjelp til det her. Jeg er på vei når jeg tar mine egne valg. Hvis jeg vil treffe noen gamle venner, spør de: «Vil du gjøre det? Er du trygg på det?» Da tar jeg egne valg og føler meg selvstendig. Hvordan jeg bruker pengene mine, hva jeg spiser, hvor jeg går – dette er mine valg. (Beboer)

I sitatene over ser vi hvordan beboerne opplever at de ansattes måte å arbeide på gir dem en opplevelse av mestring. De oppfattet at det hjelper dem til å bli selvstendige. Det siste sitatet illustrerer også at metoden der de ansatte hjelper beboerne til å kjenne etter egne følelser og grenser, og å tenke konsekvenser av en handling, oppleves som en styrke på veien til å ta valg for beboeren. Det hefter seg likevel noen utfordringer ved denne miljøterapeutiske metoden. I *selve* situasjonen kan det oppleves sårt og krevende at den ansatte oppfordrer, og til dels presser, beboeren i å ta styringen i eget liv. Flere av beboerne vi har intervjuet har en ambivalens knyttet til dette. I situasjonen følte de det vanskelig, noen opplevde at de ble sveket og ble sinte. Det er først i etterkant av situasjonen, og for noen, etter utflytting, at de ser at de ansattes måte å arbeide på var positivt:

Hvis [kontaktpersonen] hadde gitt meg alt med teskje, hadde jeg nok truffet bunnen. Jeg er glad for at jeg måtte gjøre alt alene, for nå kan jeg det selv. Jeg visste ingenting. Jeg var bortskjemt. Jeg kunne ikke logge inn på nettbank en gang. Så jeg er glad for at jeg måtte gjøre alt selv, for da fikk jeg også kontroll selv. Jeg angret ikke eller er bitter. Jeg prøver å forklare de andre jentene også, at det er bedre at de gjør det selv. Men noen er bortskjemte. De klager. Skjønner ikke hvorfor de ikke får hjelp. Sånn var det med meg også. Jeg valgte ikke å flytte hjemmefra. Hvorfor kan ikke jeg gå fritt? Hvorfor går

dette utover meg? Det er jo ikke jeg som har gjort noe galt, det er foreldrene mine. (Tidligere beboer)

Beboernes erfaringer med denne siden ved miljøterapi underveis i oppholdet er ambivalent. Som det fremgår av sitatet over, føles det der og da som om man ikke får hjelp. Det tar tid å innse at det som opplevdes som «manglende» hjelp, egentlig var ansattes arbeid med selvstendigjøring. Beboeren beskriver en prosess der hun først retrospektivt opplever at det var samsvar mellom egne behov, den oppfølgingen som ble gitt, og de positive konsekvensene som denne behandlingen har hatt for informanten. På denne måten kan sider ved det miljøterapeutiske arbeidet fremstå som usynlig i *selve* situasjonen. Dette er en usynlighet som har den konsekvens at beboere kan føle seg forbigått, tilsidesatt og blir sint og såret. I sitatet under ser vi også at den miljøterapeutiske metoden kan oppleves som om hjelperne «trekker seg tilbake». Den tidligere beboeren opplevde at hun ikke var klar for å få hjelp gjennom denne metoden:

Når du kommer, er det mange som passer på deg. De prøver å forstå hva som har skjedd. Men etter en eller to måneder, trekker de seg tilbake. De prøver å gjøre deg selvstendig. Det var det verste. Det var vanskelig. Du må gjøre det selv. Jeg ropte: «Hvorfor er dere her? Hva gjør dere for meg?» Jeg ser nå at de vet best. Det er en del av en prosess. Men det kom for fort for meg. Jeg gikk på skole fem dager i uka, det ble for mye for meg å håndtere. (...) De sa hele tiden: «Du må snakke norsk!» Jeg vet det er en stor hindring for meg å ikke kunne norsk. Men de maste veldig. I den perioden bør fokus være på situasjonen. Ikke på språket, ikke på andre ting. De må være tålmodige. Tiden leger sår. Fokuset burde vært på UDI og advokaten. Jeg har anmeldt svigerfamilien. Hadde voldsalarm. Det var vanskelig. Og så fokusere på språk! Jeg ble irritert. Det bør være fokus på det som plager meg. (...) I dag vil jeg si at det ikke var så dumt. Hvis de ikke hadde endret fokuset mitt, hvordan hadde jeg klart dette? Jeg kan norsk, jeg kan fikse offentlige ting. Hvis jeg bare hadde grått og tenkt på fortiden, hadde det vært vanskelig nå. (Nyutflyttet beboer).

Et sentralt dilemma i miljøterapeutisk arbeid er å finne en balansegang mellom å hjelpe og å hjelpe beboerne til selvhjelp. Dette handler ikke bare om at mange av beboerne kommer fra en kontrollert oppvekst der

andre har bestemt og tatt valg for dem. Som det fremgår i sitatet over, handler det også om at beboerne opplever at det er andre behov som er sterkere, eller andre hensyn som veier tyngre, enn behovet for å jobbe med selvstendiggjøring. Dette kan, som i sitatet over, handle om at beboerne er i krevende prosesser som en rettsak mot familien og manglende oppholdstillatelse. Der og da følte det som meningsløst å terpe på norsken. Beboeren beskriver også at hun følte det vanskelig at de trakk seg ut, og at dette kom for raskt med tanke på omstendighetene. Det er interessant at beboeren i etterkant opplever at de ansatte handlet rett, og at hun føler seg sterkere på tross av de erfaringene og tankene hun hadde om de ansatte underveis i oppholdet.

Den miljøterapeutiske metoden der man styrker beboere i å ta beslutninger og motivere dem til å lære seg norsk, selv ta telefonen til NAV, eller ta bussen til skolen, er også et aspekt vi så de ansatte vektla når de beskrev egne praksiser. Intervjuene med beboerne tyder på at dette er en god metode til å hjelpe beboerne mobilisere egne ressurser og handlingskapasitet. Samtidig er det viktig at de ansatte hele tiden ser an situasjonen og vekter beboerens behov opp mot hverandre. Her tenker vi særlig på beboere som befinner seg i en kritisk fase som er belastende, eller er psykisk syke. Det er ikke gitt at det å klare å velge, sende en epost, eller selv ta initiativ til aktivitet, skal være et mål i alle situasjoner eller i møte med alle typer beboere. Å vekte disse behovene er en stor utfordring og lar seg ikke alltid gjøre innenfor et midlertidig botilbud. Med tanke på beboeres negative erfaringer med at helperne trekker seg tilbake, er det også god grunn til å rette et fokus mot hvordan ansatte gjør dette. Man kan trekke seg tilbake og gi mer ansvar til beboere på flere måter. Beboernes erfaringer illustrerer et behov for å være «pedagogiske» i måten tilbaketrekningen og selvstendiggjøringen gjøres på. En tilnærming kan være at miljøterapeuten i større grad involverer beboerne og begrunne egne praksiser og metoder i en slik fase.

Vi har også intervjuet to beboere som har kritiske synspunkter på det miljøterapeutiske arbeidet. Informantene har ulike erfaringer. Den ene opplever seg invadert, mens den andre opplever seg forlatt og alene. Beboeren som føler seg invadert opplever at de ansatte undervurderer hennes evner til selvstendighet:

Beboer: Jeg føler ikke jeg trenger dem til noe. Trengte mest et sted å bo. Det var det jeg trengte. Starten var litt rar. Det er som å få nye foreldre som sier hva du skal gjøre og ikke gjøre. De spør «Hvor har

du vært? Hva gjør du? Hvem har du vært sammen med?» Jeg tok det opp med dem, og de forstår – jeg trenger privatliv. De er bekymret hvis vi ender opp i et problem som vi ikke klarer å løse. [himler med øynene]

Intervjuer: Unødvendig bekymra?

Beboer: Ja. De har lært oss å kjenne. Jeg antar at man trenger de de første månedene, men ikke etter tre-fire måneder. Det er ikke mer de kan gjøre. Du kan ta bussen selv, du trenger ikke å bli kjørt.

Vi vet ikke hva som var de ansattes motiv for å ønske informasjon om beboerens sosiale aktiviteter. Det kan godt være at dette ikke har vært ment kontrollerende, men vært et forsøk på å forebygge problemer. Det som er vesentlig her er beboerens følelse av å bli undervurdert. Hun opplever seg selv i stand til å håndtere eventuelle problemer, og til å ta bussen selv. Det miljøterapeutiske arbeidet må være tilpasset den enkeltes beboers *ressurser og evner*. I dette tilfellet oppleves de ansattes forsøk på involvering og å skape en relasjon som invaderende og nedvurderende for beboeren. Som vi kommer inn på senere, er det også viktig hvordan den ansatte ordlegger seg i det miljøterapeutiske arbeidet. Det kan være at spørsmål som «hvor har du vært, hvem var du sammen med?» trigger erfaringer med kontroll fra livet beboerne har flyktet fra.

Det andre eksempelet der en beboer opplevde det miljøterapeutiske arbeidet som feilslått, handler om fravær av involvering og støtte:

Jeg var selvstendig før jeg kom hit. Den gangen jeg mistet respekt for de som jobbet her, var når jeg ble syk. Jeg bare lå i sengen, gikk ikke ut av leiligheten. Det var ikke en eneste som kom til meg og spurte om det gikk bra med meg denne tiden. Grunnen til at vi skal ha aktiviteter er fordi vi ikke skal bli deppa. Nei, da skjønte jeg at jeg virkelig var for meg selv. (...) De har ikke vært der for meg. De har holdt dagene mine gående gjennom kino, turer, bowling, fester, det jeg vil kalle overfladiske aktiviteter. Jeg synes de prioriterer feil. (Tidligere beboer)

Denne beboerens opplevelse av å bli overlatt til seg selv, står i kontrast til de andre intervjuene vi har gjort. Det som er viktig i denne sammenheng er at beboeren opplevde at de ansatte ikke imøtekom

hennes viktigste behov. Det var ikke et samsvar mellom egne omsorgsbehov og personalets faktiske handlinger. Informanten følte seg sveket i en situasjon der hun hadde behov for hjelp og støtte, ikke å være selvstendig. Hjelp til selvstendighet føltes her som et svik, hun ble alene i en situasjon der hun var syk og hadde behov for en annen form for hjelp – nemlig genuin omsorg og tilstedeværelse. Informanten vektlegger sin egen evne til å være selvstendig for å understreke at hun håndterer dette.

Selv selvstendige beboere har behov for hjelp som går utover hjelpen til selvhjelp. Å skille mellom beboernes behov og vite hvilken miljøterapeutisk praksis som er best, handler sånn sett ikke bare om beboerens ressurser og ferdighetsnivå. Dette er en avveining som også er *kontekst- og situasjonsavhengig*.

Grensesetting og dialog

Som vi så i intervjuene med de ansatte i kapittel 5, oppfattet noen av botilbudene det som viktig å innta en mellomposisjon når det gjaldt regler rundt sikkerhet, og rundt det å sette grenser generelt for beboerne. Her vektla de dialog fremfor en regelstyrt metodikk. Andre botilbud oppfattet derimot at det var viktig å vektlegge regler knyttet til boligen og sikkerhet generelt. Intervjuene med beboerne viser at de har ulike erfaringer med de ansattes arbeid rundt regler og grensesetting.

Det var noen regler, de andre jentene likte ikke det. Det er noen som vekker deg og sier at du må gå på skolen. Jentene skriker alltid: «vi vil sove». De vil ikke gå på skole. For meg var det bra å våkne tidlig og spise frokost med de ansatte. Jeg var alltid på frokosten. Begynte dagen med å varme opp ved å snakke med dem. Så gikk jeg på skole og så hjem og gjorde lekser med de ansatte. Jeg er ikke et barn, jeg har vært gift og opplevd vold. Nå er det lekser og skole. Men de rutinene lærte meg å håndtere livet i Norge. Vi hadde diskusjoner om vasking. Hadde strenge regler. Disse reglene hjalp meg mye. Nå som jeg bor alene, husker jeg tilbake på de reglene. (Nyutflyttet beboer)

Informanten opplever at reglene ga henne viktige rammer og rutiner i hverdagen. Husregler knyttet til botrening, det å holde kollektivet rent og ryddig, oppfattes her som en ressurs hun har nytt godt av etter utflytting. Tidligere forskning har vektlagt at en regelstyrt tilnærming mot denne gruppen kan være uheldig (Paust, 2002; Bredal og Orupabo,

2008). Det er likevel viktig å skille mellom regler, og det å ha en regelstyrt måte å jobbe på. Dette handler i stor grad om *hvordan* de ansatte kommuniserer regler og tydeliggjør grenser overfor beboerne. Her er toneleie, men også hvor stort rom det er for dialog, vesentlig. Beboerne vektlegger blant annet erfaringer med tvang og kontroll tidligere i livet, for å understreke at for lite rom for dialog og for stor kontroll oppleves dårlig:

De forsto at vi har det tøft. At vi kan reagere annerledes enn mange. Vi er vant til tvang. Så de sa ting på en bedre måte, så vi ikke opplevde det som tvang. De er dyktige. (Tidligere beboer).

Noen av beboerne vi har intervjuet, opplever at oppholdet i botilbudet ble en videreføring av kontrollen de flyktet fra. Som en av beboerne sa det: «Når du kommer fra et sted hvor du ikke har vært fri, vil du bare føle deg levende. Det er ikke noe vits i å leve hvis du ikke føler deg levende». Ut fra de ansattes beskrivelser av beboerne tidligere i denne rapporten, har vi sett at beboerne tar valg som ikke alltid er gode, og som også kan sette dem i fare. Også intervjuene vi har gjort med beboerne viser hvordan de havner i miljøer som ikke er bra for dem, skader seg selv, og er ute av stand til å ta vare på seg selv. De ansatte skal være voksne som setter grenser og hjelper beboeren til å ta valg som ikke er destruktive i slike situasjoner. Å sette rammer er i slike tilfeller en viktig del av det miljøterapeutiske arbeidet, selv om det føles annerledes for de som utsettes for det. Med utgangspunkt i beboerintervjuene, vil vi likevel vektlegge at en bevissthet om *hvordan* man setter disse grensene er viktig overfor denne målgruppen for å unngå å støte dem fra seg, eller for å unngå at beboeren holder tilbake informasjon i frykt for konsekvensene ved å være ærlig og dele. Botilbudet bør være et sted der beboeren har mulighet til å feile, og samtidig ha voksne personer rundt seg som hjelper dem til å lære av sine feiltrinn og til å komme seg videre.

En tilnærming kan være å ha dialogisk metodikk. Dette kan for eksempel innebære å visualisere handlingsrekker, tydeliggjøre konsekvenser av valg, og å hjelpe beboerne til å få et helhetlig blick på egen situasjon. I stedet for å nekte beboerne noe, kan ansatte heller strebe etter å få i gang en samtale og refleksjon hos beboeren. Noen av botilbudene anvender allerede en slik tilnærming. Tidligere forskning har argumentert for at en sentral del av et miljøterapeutisk arbeid nettopp er å vektlegge refleksjon og erfaring som utgangspunkt for

læring (Simonsen, 2007). I sitatet under understrekes betydningen av en involverende og dialogisk praksis i det miljøterapeutiske arbeidet.

De bør bli flinkere til å forstå situasjonen til de som kommer. Ikke komme med masse informasjon første dagen. Være forsiktlige når de nærmer seg. Det blir som å snakke med en vegg. Hjernen fungerer ikke i begynnelsen. De som kommer har tillitsproblemer. Selv om de ansatte har taushetsplikt, er det vanskelig å stole på dem. Heller enn å si at noe ikke er lov, bør de si at det ikke er så lurt. Dette er folk som er vant til tvang og press. De kommer i forsvarsposisjon med en gang. Det kan være et problem. De bør heller forklare hvorfor vi ikke skal gjøre noe. (...) Vi fikk en logg fra den første dagen allerede neste dag. Det var for mye. Hun viste hva hun hadde skrevet om meg. Jeg følte meg som et objekt. Jeg følte meg verdiløs. Hun jobber ikke her lenger. Jeg ville helst ikke sett den. (...). Jeg synes ikke de bør vise hva de skriver, eller fortelle at de skriver loggen. Moren og broren min pleide å snakke om meg så jeg hørte det. De sa sårende ting. Jeg fikk den samme følelsen. Selv om det ikke sto negative ting, men det sto ting jeg ville bort fra. (...) Selv om det er strenge regler og man må ha det, må de si det på en fin måte. Jeg følte de sa det på en streng måte. Det fikk meg til å ville flytte. Vi som har opplevd sånt, reagerer mer enn andre. De må være forsiktlige (tidligere beboer).

Sitatet over illustrerer flere ting. Det ene er betydningen av hvordan regler formidles. En streng tone føltes som en ny tvangssituasjon, og beboeren ønsket å flytte. Det andre handler om betydningen av *når* beboeren er klar for å ta inn informasjon om regler og plikter. Som vi så i kapittel 5, opplevde mange av beboerne et behov for å lande den aller første fasen i oppholdet. Det tredje er hvilke fremgangsmåter som fungerer når det gjelder å involvere beboerne i det miljøterapeutiske arbeidet på gode måter. I kapittelet 6 argumenterte vi for at planverktøy der mål og delmål systematiseres kan være et middel til å sikre brukervedvirkning. Å vise beboere logger som er ment på personalet er åpenbart ikke en god måte å gjøre dette på. I dette tilfellet opplevde beboeren seg objektivisert og umyndiggjort.

Nærhet og distanse

Det tredje miljøterapeutiske dilemmaet vi ønsker å trekke frem har vi allerede vært inne på i intervjuene med de ansatte i det forrige kapittelet. Det handler om å oppnå en balanse mellom å bli nær, være en ekte omsorgsperson, og avhengighet. Som det fremgikk i intervjuene med de ansatte, erfarte noen av botilbudene at den tette relasjonen de hadde til beboerne sto i veien for å nyttiggjøre seg av eksterne ressurser. I intervjuene med beboerne ser vi noe av den samme problematikken:

Røde Kors kom [kunne få en besøksvenn]. Jeg møtte dem i begynnelsen, men jeg hadde ikke tid. Jeg var litt syk og hadde ikke mye kontakt med dem. (...) Det var tøft med nytt land og ny by. Var i en vanskelig situasjon og det var en tøff periode. Hvis de ansatte ikke hadde vært her, vet jeg ikke hvordan det hadde gått. Jeg var redd for å flytte hit. (Tidligere beboer)

Informanten vektlegger ikke avhengighet selv, men viser til sin situasjon. Mens hun var i botilbudet var hun i en situasjon hvor det ikke var rom til andre aktører, enn de ansatte i botilbudet. Det var nok å være i et nytt land, det var en tøff periode i livet, og de ansatte i botilbudet ga henne det hun trengte. En annen tidligere beboer sier:

Jeg gikk til den jeg var mest komfortabel med. Den jeg hadde god tone med. Vi ville ikke gå til studentene eller ekstravaktene. Vi gikk til de faste, og så den jeg likte best av de faste. Det med ekstravakter og studenter – jeg orket ikke å forklare alt på nytt igjen.

Beboeren opplever det som utfordrende å forholde seg til flere personer både underveis i oppholdet og etterpå. Dette begrunnes med et ønske om å ikke fortelle sin historie på nytt. Felles for beboerne er at de opplever det som viktig at de ansatte er genuine i møte med dem. Som vi så, er det ikke uvanlig at beboerne ser de ansatte i botilbudet som en ny familie. Å ha en eller to personer som oppfyller dette behovet fremstår som sentralt. De fleste beboerne forteller om en utvikling underveis i oppholdet. Tidligere i dette kapittelet har vi blant annet sett at de opplever seg sterkere, de har mer tro på seg selv og mestrer aktiviteter de tidligere ikke gjorde. For noen av beboerne involverer denne utviklingen flere aktører i hjelpeapparatet, også de som går

utover botilbudet. For andre oppleves det som krevende å forholde seg til hjelpere utenfor botilbudet. Hvorfor er det slik?

Dette kan, som vi tidligere har vært inne på, handle om at botilbudene mottar ulike typer beboere. I noen botilbud har man mer krevende beboere, for eksempel når det gjelder hvor lenge de har bodd i Norge, men også når det gjelder behov for tett oppfølging. Et annet aspekt handler om hvordan de ansatte jobber miljøterapeutisk. Miljøterapi handler om læring og læring innebærer å utvikle seg. Vi har sett hvordan et flertall av botilbudene har bidratt til å skape en relasjon mellom ansatt og beboer som medfører læring. Beboerne gikk fra å være utrygge, ha lav selvverdi, til å få voksenpersoner som de stoler på og som bekrefter deres selvverdi. Dette skaper samarbeids- og arbeidsallianser mellom beboer og ansatt. Man er sammen om å bearbeide erfaringer og planlegge veien videre. Det neste skrittet for læring, er at miljøpersonalet også lærer beboerne å stole på andre mennesker igjen (Rovik, 2013). Gode erfaringer med relasjonen til de ansatte skal bidra til at beboerne på sikt blir i stand til å utvikle trygghet og tillit til mennesker utenfor botilbudet. Her har noen botilbud kommet lenger enn andre. Dette handler dels om hvordan botilbudene veker balansen mellom miljøterapi som relasjonsarbeid og organiseringsarbeid, dels om egenskaper ved den enkelte beboer. Et tredje aspekt er hvordan botilbudet er organisert i kommunen. Som vi så i kapittel 4 er botilbudene ulikt organisert, noe som innebærer at de har ulike ressurser å spille på når det gjelder å koble beboerne på andre personer og aktører utenfor botilbudet. Et sentralt skille går for eksempel mellom botilbud som opplever at eksterne aktører jobber med dem eller mot dem. Dette skal vi gå nærmere inn på i det følgende.

Å jobbe sammen med eller mot «systemet»

Felles for beboerne som bor i kommuner der botilbudet spiller på lag *med* det øvrige hjelpeapparatet, er at de har mange positive historier om møter med aktører utenfor botilbudet. Det gjelder både frivillige aktører og offentlige instanser.

De fikset leilighet, skole, lege. Og nå skal jeg få psykolog. De fikset tannlege til meg. Jeg visste ikke veien. De fulgte meg overalt. De kjøpte PC, klær, ryggsekk. Vi går ofte ut og spiser og de betaler mat for meg. Klærne jeg har, alt jeg har. Pass, visa, legitimasjon, de følger meg til banken. De kjører meg overalt. Så går vi sammen

overalt. Jeg lærer meg veien. Nå kan jeg veien selv. Jeg går også tur sammen med dem i fjellet. Vi har også Røde Kors leksehjelp. Jeg kan bruke deres lånekort på biblioteket. Jeg har fått telefon så jeg kan ringe. Jeg har også fått hjelp til å kontakte politiet, til rådgiver på skolen, for å forklare min situasjon. Når vi er hos fastlegen, sitter de med meg og hører på. Jeg forklarer legen, og da gråter jeg mye. Da hører de på. Jeg har det lettere når de er der ved siden av meg. De har vært med meg hele veien. De skal være med til tannlege nå. Stakkars damer [ler]. Vi går i trappetrinn sammen, det er 900 trinn. (...) Det er frivillige fra SEIF som jeg har fått kontakt med via botilbudet. De frivillige har vært på ferie nå. Vi går ut på tur. Hun kan så mye. Jeg kan velge hva vi skal gjøre. Men vi går mest tur. Hun er snill og positiv. Vi har truffet hverandre to, tre ganger. Hun sendte meg en melding nå i går og lurte på om vi skulle ta en kaffe. (Beboer)

Informanten opplever at hun gjennom å være en del av botilbudet får oppfylt sine behov. Som hun selv uttrykker det: «det er damene som har de rette kontaktene. Jeg får hjelp raskt». Felles for beboerne som er plassert i en kommune der man jobber sammen med det øvrige systemet, er at de møter faste kontaktpersoner i de øvrige instansene. I en av kommunene innebærer dette også at frivillige aktører involveres tidlig i oppholdet.

Beboerne er opptatt av å understreke at dette er en nødvendig hjelp i en kritisk periode av livet:

Jeg har en kontaktperson i politiet. Det gjør alt mye lettere. Jeg slipper å gå gjennom et lass med folk. [Navn] var med i starten. Hun hjalp meg også med fastlegeordning. Nå høres jeg jo *retared* ut, men man mister fokus helt i sånne situasjoner. Viktige ting som regninger, klarer ikke helt å forholde seg til slikt. (Tidligere beboer)

De dro til NAV for meg. Jeg ble med dem første gangen. De skjønte at det var skummelt for meg. I flere måneder gjorde de ting for meg. Jeg klarer det selv nå. Jeg kunne klart det da og, men det var ikke rett tidspunkt. De viste meg hvordan jeg skulle gjøre det. Trenger jeg hjelp nå, kan jeg bare ta kontakt. (Tidligere beboer)

I botilbudet som ikke er godt forankret i kommunen, minner beboerintervjuene om intervjuene vi gjorde med de ansatte.

Fortellingen om å kjempe mot systemet, og å møte motstand i det øvrige hjelpeapparatet er gjennomgående.

Det var greit å ha noen som kunne ta kampen mot NAV. Du vil ikke fortelle historien din til alle. Du får en nær relasjon, så forteller du det. Jeg visste ikke om de ville forstå. Jeg fikk AAP [arbeidsavklaringspenger], men måtte sende meldekort. Jeg glemte å gjøre det, men de minnet meg på det og hjalp meg samtalen med NAV. Man vet jo ikke hva man skal si til NAV, så det er greit med støtte. De får deg til å ta den kampen, de motiverer deg. Jeg hadde glemt å betale regninger hvis jeg hadde sittet alene i en leilighet. Jeg hadde bare ligget i senga, hadde det ikke vært for dem. De får deg til å stå opp og gir motivasjon til å kjempe for et bedre liv. Saksbehandleren i NAV ville ikke forstå hvorfor jeg ikke jobbet. Selv når legen sa nei, gikk jeg ut for å se etter jobb. Hun hadde mine journalnotater, men ville ikke forstå. Hun stoppet pengene så det skulle motivere meg til å få en jobb. (Tidligere beboer)

[Kontakten med NAV var] forferdelig. Spesielt på det ene kontoret. Jeg var på NAV i en annen bydel i går, de er veldig snille. Jeg har opplevd den store forskjellen. Jeg har mye bedre erfaring nå enn før. De er fæle i den andre bydelen. (Nyutflyttet beboer)

Denne rapporten har ikke grunnlag for å si noe om forskjellene mellom kommunene når det gjelder hvorvidt beboere får dekket ulike behov. Vi har for eksempel ingen beboerintervjuer fra den ene kommunen. Det er også viktig å presisere at beboere som har et tilbud i en kommune der botilbudet er dårlig forankret, også forteller om positive erfaringer i møte med NAV, frivillige, og forteller om mestring fra arenaer som norskkurs, arbeid og skole. Vi har likevel ønsket å synliggjøre hvordan beboere opplever møtet med verden utenfor tilbudet. Når noen beboere opplever det som en kamp å gå på NAV, eller ikke er klare til å knytte seg til andre personer utenfor botilbudet, er det viktig at de ansattes forståelser og strategier for å motvirke dette, går utover et fokus på beboerens kompetanse eller manglende samarbeidsvillighet og kompetanse hos eksterne aktører.

Gjennom å studere oppfølging, behov og miljøterapeutisk praksis i fem kommuner, har vi fått innsikt i viktige variasjoner mellom de ulike tilbudene. Spørsmålet om hvorfor beboere i noen kommuner opplever det som krevende å forholde seg til hjelpere utenfor tilbudet, mens

beboere i andre kommuner ikke gjør det, setter denne variasjonen på spissen. Dette er en utfordring og en flaksehals i det nasjonale botilbudets oppfølging som handler om mer enn den enkeltes beboers ressurser. Det handler også om den miljøterapeutiske organiseringen av botilbudet.

Oppsummering

Felles for beboerne er at de beskriver en endring. Gjennom et opphold i botilbudet opplever de at de får styrket sin selvverdi. Dette handler dels om å oppleve seg som verdifulle mennesker gjennom anerkjennelsen og bekreftelsen de får fra de ansatte. Her er det særlig den genuine omsorgen de møter og relasjonen de får til de ansatte i botilbudet som er avgjørende. Til dels handler det om at de opplever at de er blitt mer selvstendige. Gjennom å få hjelp til å komme i gang med aktiviteter som skole og jobb, klare å holde leiligheten ren eller ta bussen selv, opplever de seg mer selvstendige. Her er de ansattes arbeid med å styrke beboernes tro på at de kan ta egne valg og beslutninger helt sentralt.

I kapitlet har vi redegjort for tre miljøterapeutiske dilemmaer. Det første dilemmaet handler om forholdet mellom hjelp og hjelp til selvhjelp. Når har beboerne fått nok støtte til å være i stand til å ta de neste beslutninger og gjøremål på egenhånd? Vi har argumentert for at det ikke er gitt at selvstendigjøring skal være et mål i alle situasjoner eller i møte med alle typer beboere. Her tenker vi særlig på beboere som befinner seg i en kritisk fase som er belastende, eller er psykisk syke. Her er det viktig at de ansatte ser an situasjonen og vekter beboerens behov opp mot hverandre.

Det andre dilemmaet handler om balansen mellom det å gi trygge rammer og kontroll. Her argumenterte vi for at botilbudet skal være et sted der beboeren har mulighet til å feile, og samtidig ha voksne personer rundt seg som hjelper de videre, og til å lære av sine feiltrinn. En tilnærming kan her være å strebe mot en dialogisk og involverende metodikk.

Det siste dilemmaet handler om forholdet mellom nærhet og distanse. Her drøftet vi balansegangen mellom å være en ekte omsorgsperson og avhengighet. I de fire kommunene vi har intervjuet beboere, er det et gjennomgående mønster at beboerne føler seg trygge, har tillit og en nær relasjon til de ansatte i botilbudet. Disse botilbudene

har dermed lyktes i å skape en nær relasjon mellom ansatte og beboer. Det neste skrittet for læring, er at miljøpersonalet også lærer beboerne å stole på andre mennesker igjen. Her er noen botilbud kommet lenger enn andre. I noen kommuner opplever beboerne det som krevende å forholde seg til hjelpere utenfor tilbudet, mens i andre kommuner opplever beboerne hjelpen fra eksterne aktører tvert om som positivt. Denne forskjellen, handler om mer enn beboerens resurser og kapasitet. Det handler også om hvordan botilbudene lykkes i å oppnå en balanse mellom miljøterapi som relasjonsarbeid og organiseringsarbeid.

8 Overgangen til et selvstendig liv

Dette kapitlet handler om overgangen fra botilbudet til egen bolig. Botilbudet skal være et midlertidig tilbud med normert botid på seks måneder for unge utsatt for tvangsekteskap og æresrelatert vold. Ved behov kan tilbudene utvide perioden til ni måneder etter en avklaring med Kompetanseteamet, men dette er maksimum lengde i tilbudet. I dette kapitlet retter vi fokus mot de ansattes og beboernes synspunkter på og erfaringer med selve overgangen fra botilbudet til annen bolig, og tiden etter utflytting.

Den første delen av kapitlet ser på de organisatoriske rammene for utflyttingsprosessen. Botilbudene har ulike ordninger og tiltak for å følge opp den unge både i overgangen ut av tilbudet og i tiden etterpå. Deretter retter vi fokus mot de ansattes synspunkter på et midlertidig botilbud. En felles opplevelse er at seks måneder er for kort tid, og noen botilbud mener at beboere ikke klarer å nyttiggjøre seg hjelpen fra det ordinære hjelpeapparatet etter utflytting. Vi undersøker hvordan botilbudene løser og imøtekommer dette dilemmaet. Sist i kapitlet fokuserer vi på beboernes erfaringer med utflytting, og livet etter oppholdet i boligen. Hvor godt rustet er beboerne til å klare seg selv?

Organiseringen av oppfølging etter botilbudet

Det er store variasjoner mellom kommunene når det gjelder hvordan oppfølgingen etter utflytting er organisert, hvilke aktører som involveres etter utflytting, og på hvilken måte oppfølgingen blir forankret i det ordinære hjelpeapparatet i kommunen.

I Botilbud D og Botilbud B overføres oppfølgingen til aktører som har vært involvert med beboeren hele veien. I Botilbud B setter de ned ansvarsgrupper som består av NAV, lege, psykisk helse og botilbudet. Denne ansvarsgruppa fortsetter etter at beboerne flytter ut av botilbudet, men koordineringsansvaret flyttes fra botilbudet til enten NAV eller legen. Ansvarsgruppa er forankret i en individuell plan i regi av NAV. Beboerne kobles opp mot frivillige fra Røde Kors i en slags

fadderordning, og de beholder kontakten med de frivillige også etter utflytting. Botilbud D beskriver at de har tette ansvarsgrupper der oppfølgingstjenesten i kommunen er koblet på fra første stund. Blant annet er det øremerket et eget team som jobber med oppfølging av beboerne i det ambulerende teamet som jobber for hele kommunen i Enhet for psykisk helse, i tillegg til den oppfølgingen som bo- og støttetilbudet gir. Ved behov for videre oppfølging etter utflytting, fattes det vedtak på oppfølging fra tjenester innenfor kommunens tiltaksrekke. Blant annet kan det ambulerende teamet, som kjenner beboerne fra før, fortsette å være involvert. Inntrykket er at Botilbud D har et stort handlingsrom når det gjelder å skreddersy et opplegg for beboerne i det ordinære hjelpeapparatet. De er det eneste botilbudet som opplever at det går lett å skaffe bolig til beboerne etter opphold, og de benytter både kommunale boliger og boliger på det private markedet.

Botilbud E og Botilbud A overfører også ansvaret til andre aktører i det kommunale hjelpeapparatet. Botilbud E opplyser at alle som flytter ut, får tilbud om å ha en samarbeidsgruppe eller ansvarsgruppe rundt seg, hvor alle instanser som er involvert i beboernes liv på ulike områder har faste møter med beboerne utfra deres behov. De har forsøkt å få en avtale med Røde Kors om besøksvenn, men dette har ikke lyktes ennå. Botilbud E opplever at boligmarkedet er så stramt at det nærmest er umulig å skaffe boliger til beboerne etter utflytting. I Botilbud A tar oppfølgingstjenesten i kommunen over oppfølgingen av beboerne. Sammen med beboeren skriver de en søknad om hva den unge trenger hjelp til, og botilbudet kan delta på et felles oppstartsmøte. Inntrykket er at oppfølgingstjenesten ikke kobles på før mot slutten av perioden, og botilbudet beskriver at det er en utfordring å få beboerne til å benytte seg av oppfølgingstjenesten.

Botilbud C skiller seg fra de andre tilbudene ved at de, ved hjelp av finansiering fra andre kilder, selv har stått for et oppfølgingstilbud i form av et nettverk for tidligere beboere. Imidlertid har de ikke midler til å drive nettverket etter 2014, og per dags dato er det derfor planlagt at det legges ned. Foruten dette nettverket, er det først og fremst Røde Kors som tar over oppfølgingen av beboerne, men overføringen skjer først når det nærmer seg utflytting. Botilbud C har også erfaring med at NAV og barnevernstjenesten i noen tilfeller har betalt for at de skal fortsette oppfølgingen av beboerne. Dette gjelder i tilfeller hvor beboeren kom i kontakt med barnevernstjenesten før fylte 18 år og dermed har rett på ettervern til fylte 23 år. Botilbudet blir da brukt som

en del av barnevernstjenestens ettervern. Når en beboer skal flytte ut, lager de en oppfølgingsplan som inkluderer en vurdering av den enkeltes hjelpebehov, hva botilbudet kan hjelpe til med og hvem andre de unge eventuelt kan henvende seg til. De ansatte i Botilbud C forteller at de er kreative og at de har forsøkt å involvere ulike typer aktører etter utflytting, som for eksempel flyktningguider eller psykisk helsearbeider fra bydelene. Rutinen nå er at oppfølgingen overføres til Røde Kors. Som Botilbud E opplever også Botilbud C boligmarkedet som svært vanskelig. De sliter med å finne leiligheter til beboere etter utflytting, noe som innebærer at beboere flytter til belastede og sikkerhetsmessig utrygge strøk.

Botilbudene skiller seg altså fra hverandre på flere området når det gjelder organiseringen av overgangen til ny bolig, og oppfølgingen av den unge etter utflytting. Fire av botilbudene overfører deler av ansvaret til andre aktører i det ordinære hjelpeapparatet. I Botilbud B og Botilbud D har botilbudene også koblet beboerne på eksterne aktører i en tidlig fase av booppholdet. Botilbud C og Botilbud A skiller seg ut ved at aktørene som skal ta over oppfølgingen ser ut til å kobles på sent. Botilbud C skiller seg i tillegg fra de andre botilbudene ved at det er frivillige organisasjoner og ikke det ordinære hjelpeapparatet som først og fremst brukes til oppfølging etter botilbudet.

I tilskuddsbrevene som gikk ut til kommunene i 2014, viser Bufdir til samarbeidsmodellen med frivillige organisasjoner i oppfølgingsarbeidet etter utflytting. Samarbeidsmodellen innebærer at de frivillige organisasjonene kan bistå den utsatte i perioden før innflytting, holde kontakten og relasjonen til den utsatte mens denne bor i tilbudet, og bistå og følge opp den utsatte i tiden etter oppholdet i botilbudet. Det er flere av botilbudene som trekker frem utfordringer med å overføre oppfølgingen til frivillige. Dette handler først og fremst om at de frivillige ikke kan og skal ha ansvar for miljøterapeutisk oppfølging. De kan også være uforutsigbare, for eksempel ved at de ofte er studenter som reiser hjem i lengre perioder i feriene. I tillegg er det altså ett tilbud som ikke har lyktes i å få på plass en samarbeidsavtale. Disse utfordringene peker på at det er viktig å være bevisst hvilken rolle de frivillige organisasjonene kan og skal spille. For mange tidligere beboere kan frivillige organisasjoner ikke erstatte andre aktører som har en faglig tilnærming som baserer seg på miljøterapi og psykisk helse. Det kan dermed være svært hensiktsmessig å jobbe for å koble på det kommunale apparatet som ellers jobber med sårbare grupper, unge og psykisk helse, som oppfølgingstjenesten eller

psykiske helseteam, og sørge for at beboerne får vedtak om oppfølging fra disse tjenestene.

Behovet for oppfølging etter utflytting – sett fra de ansattes ståsted

Et gjennomgående tema blant de ansatte er hvor krevende det er å jobbe mot en normert botid på seks måneder før beboerne i utgangspunktet skal ut av bo- og støttetilbudet. Beboerne kommer til tilbudet med ulike behov og ressurser, og mens seks måneder oppfattes som nok for noen beboere, er de ansatte opptatt av at det for mange blir en for kort periode. Spesielt trekker flere frem de store utfordringene til de (relativt) nyankomne innvandrerne som gjerne mangler norskkunnskaper og systemforståelse, også etter at seks måneder har gått. Men det er ikke bare for denne gruppa at den tilmålte perioden blir sett på som for kort. Som kapittel 5 tydelig viser, har mange av beboerne stort behov for støtte, og det varierer i hvilken grad de for eksempel har psykiske problemer, problemer med relasjoner og selvfølelse, hvor selvstendige de er og i hvilken grad de er i stand til å vurdere konsekvensene av valgene de gjør. For noen behov som går igjen, som å jobbe med selvfølelse og relasjoner, mener de ansatte at den normerte botiden på seks måneder er urealistisk for unge som kan ha blitt holdt nede hele livet. De ansatte opplever at noe av problemet med rammen på seks måneder er at den ikke tar hensyn til de svært ulike behovene beboerne kan ha, og det strider imot ideen om å gi individuelt tilpasset oppfølging, som lederen for et av botilbudene setter på spissen:

Seks måneder er tull og tøys. For noen er det perfekt, andre har ikke begynt. (...) Å lage en sånn mal – det går ikke an å behandle mennesker på den måten. Det henger ikke sammen med å lage et individuelt tilbud.

«Uetisk» er et begrep som går igjen når de ansatte og lederne ved de ulike botilbudene vurderer handlingsrommet de har til å gi oppfølging utover den definerte tidsperioden. De oppfatter de stramme rammene som uforsvarlige både av faglige og menneskelige grunner, og de opplever (de mulige) konsekvensene som dramatiske. Det handler ikke bare om hjelp til praktiske ting og kontakten med hjelpeapparatet, men

at de ansatte opplever at mange av de tidligere beboerne sliter med ensomhet, selvmordstanker og har store problemer med å bo alene. Som en av de ansatte forklarer:

For noen er det så vanskelig å bo alene at de ikke vet om de vil leve.

Da tar de den sjansen på å flytte hjem igjen.

Det er ofte etter at beboerne har flyttet ut og de kjenner på ensomheten, at de i størst grad vurderer å flytte tilbake til familien igjen. Ett av tilbudene forteller om konkrete erfaringer med at tidligere beboere «gir opp», tar kontakt med familien og ender opp med å bli bortført uten at de ansatte eller politiet har vært i stand til å komme i kontakt med dem. De ansattes sterke motvilje mot den normerte botiden på seks måneder må forstås i lys av at de oppfatter, og har erfart, at konsekvensene av utilstrekkelig oppfølging kan være skadelige og dramatiske.

I hvilken grad de ansatte opplever minsteperioden i tilbudet som tilstrekkelig, henger tett sammen med hvordan oppfølgingen etterpå er organisert, og hvordan oppfølgingen etter utflytting fungerer i den enkelte kommunen. Botilbud B og Botilbud D skiller seg ut ved at forankringen i kommunen ser ut til å sikre en god overgang etter utflytting, og de ansatte forteller at de har mange ressurser de kan spille på. De ansattes opplevelse av om de får gjort seg «ferdig» med det miljøterapeutiske innen tidsrommet på seks måneder, handler imidlertid ikke bare om hvor godt apparat som tar imot de tidligere beboerne. Det henger også sammen med hvor mye tid og innsats de opplever at de har kunnet sette inn i det miljøterapeutiske arbeidet mens beboeren var i tilbudet.

Botilbud C representerer et ytterpunkt her. I dette tilbudet opplever de å bruke mye tid og krefter på å få det praktiske på plass fordi samarbeidsrelasjonene til andre instanser, som NAV, kan være krevende. En av konsekvensene er at de føler de har dårligere tid enn de andre for å få alt det praktiske på plass, i tillegg til å jobbe med relasjonsarbeid og beboerens selvverdi. Som en av de ansatte fra Botilbud B sier når hun kommenterer situasjonen i Botilbud C: «Seks måneder blir ekstra kort når man jobber så mye med systemet». Forankring i apparatet rundt, er viktig i seg selv for å minske opplevelsen av brudd i overgangen til et selvstendig liv, og for å frigjøre de ansattes tid til å jobbe med miljøterapi underveis i bo-oppholdet. Også tidligere studier har argumentert for at godt etablerte

samarbeidsrelasjoner til andre tjenester kan frigjøre tid til miljøterapeutisk arbeid i botilbudet (Rambøll, 2011).

Tilbudets forankring i kommunen og samarbeidsrelasjonene til andre aktører påvirker altså opplevelsen av den tilmålte perioden i tilbudet på to måter. For det første, påvirker det hvor mye tid og innsats de ansatte må legge i praktisk tilrettelegging, og dermed hvor mye tid de erfarer at de har til å jobbe med andre behov beboerne har. Altså påvirker det opplevelsen av hvor langt de kommer med det miljøterapeutiske arbeidet på den tiden de har. For det andre, henger det sammen med i hvilken grad de ansatte er trygge på at beboerne er ivaretatt utenfor tilbudet. Det betyr ikke at de nødvendigvis opplever beboernes behov for oppfølging utover seks eller ni måneder som mindre, men at de har tillitt til at beboerne får den oppfølgingen de har behov for.

Beboernes (manglende) evne til å nyttiggjøre seg det ordinære hjelpeapparatet

Et tema som går igjen blant noen av botilbudene er at beboerne ikke klarer å nyttiggjøre seg av det ordinære hjelpeapparatet. En ansatt fra Botilbud C forteller for eksempel:

De ringer oss igjen og igjen i desperasjon. Vi kobler på andre. Det er opp til dem selv å benytte det hjelpeapparatet. Men jentene følger det ikke opp. Vi har Røde Kors hvor de kan få mye god hjelp, men det er de selv som må ta kontakt.

Også i Botilbud A trekker de frem utfordringen med at beboerne heller vil ha kontakt med dem, enn med de som har tatt over oppfølgingsansvaret etter utflytting. Som lederen i tilbudet forklarer: «De slipper ikke taket.» Beboerne er vant til å henvende seg til de ansatte i botilbudene med stort og smått, og de ansatte har vært deres primære kontaktperson i den siste perioden. Det kan dermed være krevende å kommunisere at de nå må benytte seg av andre aktører og instanser, som gjerne i tillegg ikke er like fleksible, ikke kan tilby like stor grad av oppfølging og ikke kjenner historikken deres.

Hvordan overføringen av oppfølgingen til andre aktører fungerer, henger sammen med *når* disse aktørene involveres og om de har en relasjon til beboerne i god tid før utflytting. Som det kommer frem i

gjennomgangen av organiseringen av overgangen ut av botilbudet, varierer det mellom de ulike tilbudene hvor tidlig de involverer andre aktører. Mens Botilbud B og Botilbud D for eksempel har med aktørene som tar over oppfølgingen etterpå helt fra begynnelsen av, involveres ikke andre før mot slutten i Botilbud A og Botilbud C. Botilbud E sier eksplisitt at de gjerne skulle involvert Røde Kors tidlig når beboerne er mottagelige for å knytte relasjoner, men at de ikke har lyktes i å få en avtale med Røde Kors. Når andre aktører kobles på gjenspeiler en rekke andre forskjeller mellom tilbudene, blant annet hvordan de er organisert og deres miljøterapeutiske tilnærming. Det siste poenget kommer vi tilbake til senere i kapitlet. Meningsutvekslingen mellom de ansatte i et av fokusgruppeintervjuene setter ord på hvordan organiseringen og de ytre rammene for tilbudet kan spille inn:

Det med å få inn Røde Kors tidlig, det er mye som skal inn på seks måneder. I starten er det mye med sikkerhet, mange praktiske ting, mange kontaktpersoner som NAV, advokat, politi, fastlege, psykolog, de andre i kollektivet. Det blir mange å forholde seg til. Når man skal skape en relasjon, kan det være en utfordring å ha inn enda en person tidlig og komme utenfra for å bygge en relasjon. Det blir en utfordring. Når skal Røde Kors inn? Det er lurt at de blir godt kjent før de flytter ut, men det er noe med tiden her... Når vi har en utfordring med nettverket, NAV, og det går trått, må vi bruke mye energi på det. Det er alltid nye personer på de ulike instansene. (Botilbud C)

Når det er ryddig med det andre, når NAV er greit, har de overskudd til andre relasjoner. Det handler mye om organisering. (Botilbud B)

Igjen er det slik at når beboerne og de ansatte må bruke tid og energi på å håndtere de aktørene de er nødt til å forholde seg til, kan det være vanskelig å prioritere å få inn enda en relasjon tidlig. Spesielt siden denne gruppen ofte har problemer nettopp med relasjoner.

Hvordan løses dilemmaet mellom tidsmessige begrensninger og oppfølging av beboernes behov?

Rammen for normert botid i botilbudene har hele tiden vært seks måneder, men i tilskuddsbrevene som gikk ut til kommunene i 2014 ble det presisert at botilbudene ikke skal arbeide med oppfølging etter

oppholdet i botilbudet. Bufdirs økte fokus på botidens lengde i 2014 hadde blant annet bakgrunn i at mange beboere hadde bodd lenge i tilbudene, og at det i denne perioden var mange henvendelser og lang ventetid på plass i botilbudet. Med presiseringene i tiltaksbrevet, ble midlertidigheten ved tilbudet understreket, og botilbudene oppfattet brevet som en innskjerping av en retningslinje som ikke har vært håndhevet strengt tidligere.

Som vi har vist, uttrykker de ansatte tydelig at de mener at mange beboere har behov for oppfølging utover de seks (eller ni) månedene, også når de tar i betraktning det apparatet som tar over oppfølgingen. Etter det de oppfatter som en innskjerping av hvor lenge beboerne kan bli i tilbudet, opplever de ansatte et tydelig dilemma: hva gjør man med beboere man mener har behov for oppfølging, når det blir presisert at man ikke skal yte slik oppfølging selv? Dette handler for det første om hvor lenge beboerne blir boende i tilbudet, og for det andre om i hvilken grad tilbudene er involvert i oppfølgingen etterpå.

Flere av tilbudene sier at de har endret praksis etter «innskjerpingen». Botilbud B sier for eksempel at de har blitt flinkere til å få beboerne over i egen leilighet. Botilbud A og Botilbud C hadde tidligere satt av egne midler til oppfølging etter utflytting, men ingen av dem har fått videreført finansiering til å drive oppfølging etter utflytting (for Botilbud Cs del var dette altså eksternt finansiering). Begge tilbudene hadde gode erfaringer med oppfølgingen de gjorde, og synes det er problematisk at de ikke lenger kan fortsette med det.

Inntrykket er likevel at botilbudene i mange tilfeller omgår retningslinjene. Hvis tilbudene opplever at beboerne ikke er klare for å flytte ut, holder de ofte på dem lenger. Flere sier at det er vanlig at botiden i tilbudet blir mer enn seks måneder. En av lederne setter det på spissen:

Hvis de ikke er ferdig, er det vanskelig å ikke være sivilt ulydig. I det siste brevet sto det vel at det kan forlenges etter vurdering. Vi prøver ikke å holde noen lenger enn de trenger. Hvis de er klare eller ikke benytter seg av tilbudet, pusher vi dem ut.

I noen tilfeller opplever tilbudene det som uaktuelt å «kaste ut» beboerne etter den tilmålte tiden, og beholder beboerne. På spørsmål om hvordan de i Botilbud B løser dilemmaet med beboere som ikke oppfattes som klare til å flytte ut etter den tilmålte tiden, svarer lederen enkelt og greit: «Vi bruker mer ressurser enn det vi får overført», og

fortsetter med å kalle botilbudet et «tapsprosjekt». Botilbudet tar altså kostnaden for det de oppfatter som urimelige rammebetingelser, og føler at de er «nødt til å fullføre det arbeidet vi har satt i gang». Som lederen over sier, handler ikke dette nødvendigvis om at tilbudene ønsker å holde på beboerne eller at de ikke jobber med å gjøre dem utflyttingsklare «på tiden», men at noen beboere har større behov enn det tilbudene opplever det som mulig å dekke på seks (eller ni) måneder. Inntrykket er likevel at den skriftlige presiseringen av botilbudet som midlertidig fra direktoratets side har ført til en innskjerping i praksis, hvor det blir et større press på at beboerne skal flytte ut etter den tilmålte tiden.

Den andre delen av dilemmaet handler om oppfølgingen som skjer etter at beboerne faktisk har flyttet ut. Foruten Botilbud D, forteller alle tilbudene at de fortsatt har kontakt med tidligere beboerne, men i ulik grad. De tidligere beboerne fortsetter å ta kontakt med tilbudet, fordi de ansatte ofte er de eneste de har. Lederen i Botilbud A forklarer:

Vi kunne sagt «nei, vi kan ikke hjelpe», men vi velger å hjelpe. Vi blir skvisat og dette blir en større og større utfordring.

Hun påpeker at jo flere tidligere beboere det blir, jo flere blir det å følge opp, noe som kan komme i konflikt med oppfølgingen til de nåværende beboerne. I praksis viser det seg vanskelig å kutte båndene til de tidligere beboerne. En av de ansatte beskriver en typisk situasjon:

Hun [en tidligere beboer] hadde bursdag og ville invitere oss. Hvordan kan vi si nei til noe sånt? Det er jo ingen andre å be.

Alle beskriver at de forsøker å fase ut hjelpen de gir, og hvis det er praktiske spørsmål, henviser de gjerne videre til det ordinære hjelpeapparatet. Det varierer mellom tilbudene i hvilken grad de driver med oppfølging etterpå, mens noen sier at de har blitt strengere (Botilbud E), driver andre med betydelig oppfølging på dugnadsbasis (Botilbud A). Det at botilbudene ikke skal drive oppfølging etter utflytting, gjør at noen av tilbudene mener de mister viktig fleksibilitet. Som en av de ansatte forklarer:

Vi har jo ikke midler til å følge opp etterpå. Hvis hun er klar til å flytte ut etter tre måneder, hender det vi heller holder på henne for ellers må vi kutte oppfølgingen.

De ansatte savner muligheten til en mer trinnvis og fleksibel oppfølging. Dette blir særlig tydelig der beboerne bor i kollektiv. Flere av de ansatte fremhever at det er utfordringer med å bo i kollektiv, og at nytten av å bo sammen med andre avtar etter en stund. Når alternativet til å ha noen boende i et kollektiv er å måtte kutte kontakten helt, sier de ansatte at det hender at de lar de unge bli boende lenger enn de selv mener er ideelt:

Å bo i kollektiv stopper progresjonen når det bikker 4-5 måneder. Det kan aldri normaliseres å bo i en sikkerhetsbolig. Det begynner å bli vanskelig å holde på historien, det er mange utfordringer. Det er bedre å få dem ut og følge dem opp tettest mulig så ting kan normaliseres. Det tror jeg hadde vært så mye bedre.

Noen av de ansatte uttrykker at med mulighet til å for eksempel følge opp beboerne i to år, kunne mange ha flyttet ut tidligere enn det de gjør i dag. Behovet for bolig og den tette oppfølgingen man får der kan avta relativt raskt for noen, uten at de dermed er klare for å «klare seg selv». Hvordan det jobbes med å fase ut hjelpen og hvordan de ulike tilbudene ser på overgangen til utflytting, henger tett sammen med det miljøterapeutiske perspektivet som ligger til grunn for arbeidet deres.

Miljøterapi og grader av brudd i overgangen til et selvstendig liv

I kapitel 6 viste vi hvordan de ulike botilbudene har ulike forståelser av miljøterapi og de ansattes rolle. Dette er forskjeller som har konsekvenser for overgangen ut av botilbudet. Tilbud som fra første stund har hatt fokus på å skape kompetente brukere og sette beboerne i kontakt med det øvrige hjelpeapparatet, opplever at de klarer å skape en større kontinuitet for beboerne i overgangen ut av tilbudet. Fordi det ikke er relasjonen til de enkelte ansatte som har stått i sentrum, blir ikke bruddet så stort når de ansatte ikke lenger skal stå for oppfølgingen. På den annen side, oppleves bruddet som større og vanskeligere å håndtere når det har vært etablert en nær relasjon mellom de ansatte og beboeren. Uavhengig av hva man mener er den «riktige» miljøterapeutiske tilnærmingen, kan man si at den førstnevnte er bedre tilpasset de nåværende rammene for botilbudets arbeid hvor botilbudene *ikke* skal jobbe med oppfølging etter utflytting.

To ansatte fra Botilbud B diskuterer hva god omsorg er:

Ansatt 1: Det er en bevissthet rundt dette. Vi skal ha en overgang, slik at de finner andre gode å støtte seg til.

Ansatt 2: Det er jo omsorg i det og. Det å være tydelig på det.

Når de vet at beboerne skal ut av tilbudet og ikke skal bli fulgt opp av de ansatte lenger, er det omsorg i å være «strenge med omsorgen» som de også sier. De peker på at hva som er god omsorg må avstemmes realitetene de jobber innenfor. Her er bevisstheten om å ikke skape brudd tilstede hele tiden.

Samtidig som den miljøterapeutiske tilnærmingen har konsekvenser for graden av brudd ved utflytting, kan vi snu problemstillingen på hodet og si at rammene for tilbudenes arbeid, hvor oppfølgingen etter utflytting ikke skal utføres av dem, også har konsekvenser for hvordan (noen av) tilbudene jobber miljøterapeutisk. Som vi har vært inne på, løser tilbudene som er mer på «familiesiden» dilemmaet og bruddet som oppstår ved utflytting ved å drive oppfølging utover mandatet sitt, nærmest på dagnadsbasis.

De som vektlegger det relasjonelle arbeidet, opplever at en stor utfordring når det nærmer seg utflytting er å måtte flytte relasjonene. Som en av lederne forklarer:

Vi har 6 måneder på oss, så er det oppfølging etterpå i det ordinære hjelpeapparatet. Det er veldig tungt å bygge relasjonene der. Det er tungt å bygge en relasjon, man kan ikke bare flytte relasjonen etterpå. De slipper ikke taket. Jeg kommer rett fra et møte med en som flyttet for 2,5 år siden. Dette er en såpass spesiell gruppe. Det er vanskelig med relasjoner. De har vanskelig for å stole på folk, slipper ikke taket når de skal ut. Vi kan ikke hugge hendene av dem heller. Både menneskelig og faglige hensyn gjør at vi beholder kontakten etter utflytting.

Selv om fokuset på relasjonsarbeid skaper utfordringer og brudd ved utflytting, er det flere av tilbudene som oppfatter arbeidet som veldig viktig og som et av de sentrale behovene til beboerne. Relasjonsarbeidet handler delvis om å skape en trygg og positiv relasjon med de ansatte for å gi de unge relasjonserfaringer og kompetanse de kan overføre til andre relasjoner. Samtidig peker de

ansatte på utfordringen ved at de sterke relasjonene kan komme i veien for å involvere og bruke av andre aktører. Både ved at de ansatte kan se på det som utfordrende å involvere andre fordi de ikke vil forstyrre relasjonsarbeidet, men først og fremst fordi beboerne ikke blir vant til eller ønsker å bruke andre ressurser. Utfordringen blir å klare å jobbe med relasjoner, men likevel sikre en overgang ut av botilbudet som ikke innebærer et uforholdsmessig brudd.

Hvor godt rustet er beboerne til å klare seg selv?

Hvordan beskriver så beboerne selv sin utvikling i botilbudet? Hvor godt rustet er de til å klare seg selv når de står på terskelen til å flytte ut? Beboerne forteller at de har gått gjennom en formidabel utvikling på ulike områder i løpet av tiden i botilbudet og etterpå. En av jentene som var en relativt nyankommen innvandrerske, beskriver hva hun har lært gjennom botilbudet:

Du ser meg sitte foran deg og snakke selvsikkert. Jeg var en jente fra en kultur hvor jeg gikk fra å være eiendommen til familien min til å bli eiendommen til ektemannen min. Alle hadde gjort ting for meg. Det var et stort sjokk å komme til botilbudet. De lærte meg å ta bussen, hvordan våkne om morgenen, hvordan håndtere dagliglivet. Jeg lærte å snakke norsk, gå på skole, håndtere det offentlige systemet. Jeg ble sosial gjennom å delta i de sosiale aktivitetene. Det har vært en stor endring i personlighet. (Tidligere beboer)

I sitatet over kommer den tidligere beboeren inn på mange av de ulike områdene som trekkes inn av de andre informantene. Det ene området er knyttet til utviklingen av et robust selv. De unge beskriver at de har fått selvtillit og lært å elske seg selv. For mange er det viktigste de trekker frem at de har lært å ta egne valg. Som en beboer beskriver:

Jeg var veldig ubestemt. De sa: «Du må ta valg selv». Jeg var oppdratt til å høre på hva de eldre sier. Det beste jeg lærte var at du skal selv velge hva du vil. Hvis du ikke vil noe, må du si nei. (Tidligere beboer)

Flere sier at de har lært å håndtere vonde følelser, frykt og søvnproblemer, og selv om disse utfordringene fremdeles kan være

tilstede, klarer de å håndtere dem på en bedre måte enn før. Som vi har vist tidligere i rapporten, handler mye av det miljøterapeutiske arbeidet om å jobbe med relasjoner, og dette er også et område hvor beboerne beskriver en utvikling:

Når man har en sånn situasjon som jeg hadde, blir det vanskelig å nærme seg mennesker og stole på dem. Jeg hadde store problemer med det. Nå stoler jeg på folk. (Tidligere beboer)

Et annet område beboerne beskriver en klar utvikling på, er knyttet til praktiske ferdigheter og systemforståelse. De fremhever at de har blitt mer selvstendige gjennom å lære å mestre det praktiske i hverdagslivet, for eksempel når det gjelder ting som å håndtere bank og økonomi, orientere seg i nærområdet, etablere en fornuftig døgnrytme, lage mat osv. Dette innebærer også å lære å håndtere kontakten med offentlige instanser som NAV og å vite hvor de skal henvende seg med ulike spørsmål. For de nyankomne innvandrerne, er språkkunnskaper også en viktig ting de har fått med seg.

Alle de tidligere beboerne vi har intervjuet er i en eller annen slags aktivitet. De går på norskkurs eller videregående skole, tar høyere utdanning eller er i arbeid. Økonomi er imidlertid en utfordring for mange, spesielt de som studerer. De fleste sier likevel at de klarer seg greit økonomisk, mens noen av dem vi har intervjuet har store utfordringer med å leve av inntekten de har. Dette er også knyttet til utfordringer med å skaffe bolig.

Selv om hovedinntrykket er at beboerne har gått gjennom en formidabel utvikling i botilbudet, føler de seg ikke nødvendigvis rustet til å stå helt på egne ben når tiden i botilbudet er over. Samtidig ser det ut til at de fleste av dem vi har intervjuet klarer seg ganske bra. Her må vi imidlertid ta et stort forbehold om hvem det er vi har kommet i kontakt med. Botilbudene har satt oss i kontakt med tidligere beboere som de har kontakt med og som de vurderer kan håndtere å delta i et forskningsprosjekt. Det betyr at vi ikke har kommet i kontakt med de minst ressurssterke, de som sliter mest og de som eventuelt har falt helt ut av botilbudenes, og kanskje resten av hjelpeapparatets, søkelys.

Er de klare for å flytte ut? Fra beboernes ståsted

Botiden til beboerne vi har intervjuet varierer. Noen har bodd i botilbudet ett år, noen har bodd der i fem måneder, mens noen har flyttet inn og ut flere ganger. Mange av de tidligere beboerne forteller at de gruet seg veldig til utflyttingen. Som en av de tidligere beboerne beskriver:

Jeg var veldig redd og grua meg. Jeg gråt masse. Jeg kan ikke språket, hvordan skal jeg klare meg? Selv om de kommer til å hjelpe meg, er det ingen som hjelper deg på samme måte. Å skulle bo alene... (Tidligere beboer)

Flere beskriver at de ikke følte seg klare for å flytte ut når de gjorde, og at de hadde trengt mer tid i tilbudet. En av beboerne beskriver det slik:

Jeg hadde behov, men tiden var ute. Kontrakten gikk ut. Jeg må forholde meg til regelverket. (Tidligere beboer).

Andre følte seg mer presset til å flytte ut:

De presset på, og jeg stresset så mye. Til tider vurderte jeg å flytte hjem. Jeg var så depriment, jeg var villig til å ta hva som helst. Jeg hadde så stort press på å flytte ut at jeg nesten var klar for å bo på gata. (Tidligere beboer)

Det er flere grunner til at de unge føler det er for tidlig å flytte ut. Én viktig grunn er at det praktiske, spesielt med bolig, men i noen tilfeller også jobb, ikke er på plass. I noen av kommunene er det en gjennomgående utfordring å finne en bolig å flytte til, mens i andre kommuner kan tilbudene skaffe boliger til beboerne enten gjennom kommunen eller på det private leiemarkedet. En av de nåværende beboerne vi intervjuet står på terskelen til å flytte ut, og forteller at hun har vært på utallige visninger uten å få tilslag. Hun føler seg veldig presset til å flytte ut, og er redd for at hun kommer til å havne på krisesenteret igjen. Andre har historier om at de flyttet ut før de hadde noe å flytte til, og måtte bo på sofaer hos venner og bekjente en periode.

Å skaffe bolig oppleves som krevende for flere av informantene vi har intervjuet. Beboerne stiller langt bak i køen av søkere på boligmarkedet. I tillegg til å ha etnisk minoritetsbakgrunn, er det flere

som får livsopphold fra NAV, har lite skolegang og dårlige utsikter på arbeidsmarkedet. Å ha ansatte som gir informasjon om hvordan man kan stille bedre i kampen om bolig, for eksempel få NAV til å opprette et depositum i bank, slik som informanten under påpeker, er avgjørende for å hjelpe beboeren til selvstendighet:

Noen av jentene som har bodd her gir opp. De drar hjem igjen. Jeg har hjulpet minst seks av dem som har bodd her. Det er ikke min jobb. De får ikke den hjelpen og informasjonen de skal ha. For eksempel på visningene står det at de ikke vil ha garanti fra NAV. Men NAV kan gi depositum i bank. Mange får avslag på bolig på grunn av at de ikke vet dette. Jeg informerte dem om det, og da fikk de bolig. Det var min kontaktperson som fortalte meg dette. Men problemet er at dette varierer med hvilken kontaktperson du får. Alle gir ikke denne typen info (Tidligere beboer).

En annen viktig grunn til at beboerne ikke føler seg klare for å flytte ut, er at de på ulike måter føler at de fortsatt har behov for støtten i tilbudet. En jente forteller:

De var raske med å få meg ut. De burde gitt meg mer tid. Det er jo en grunn til at jeg har bodd her. Jeg trenger oppfølging. Nå er det sånn at jeg som regel får ting gjort. Men jeg gråter mye for det er så hardt. (Tidligere beboer)

Både utfordringen med manglende bolig og psykiske problemer handler om behov som ikke har blitt tilfredsstillt. Det kan være vanskelig å vurdere i hvilken grad de unge mer objektivt sett var klare til å flytte ut når de gjorde. Å mangle et sted å flytte til er et dramatisk eksempel på å ikke være «klar», men grensene kan være vanskelige trekke når det gjelder de unges subjektive følelse av å ikke være klar eller av å trenge mer støtte. For noen gjenspeiler det at de fortsatt sliter psykisk, andre «bare» savner de ansatte. Det er likevel tydelig at mange av de unge flytter ut før de føler at de er klare.

Selv om noen føler seg presset til å flytte ut, er det også noen som forteller at de selv valgte å flytte ut, som for eksempel denne jenta:

De sa aldri noe om at jeg måtte flytte. De sa du burde flytte ut, men når du er klar for det. De merket at jeg var klar, jeg klarte å gjøre ting på egenhånd og hadde stort nettverk.

Her virker det som om overgangen ut av tilbudet har foregått på en god måte: de ansatte utfordret henne på at hun var klar til å flytte ut, uten at hun følte seg presset. De tidligere beboerne forteller at det er en trygghet i å føle at det gjøres en vurdering av om man er klar:

Er du ikke klar, spiller det ingen rolle. Er du redd, tør du ikke gå ut. Da kan du ikke tvinge noen til å flytte ut. Er man ikke klar, trenger man mer oppfølging. De skjønte at jeg trengte lenger tid og ventet på meg. Det var ikke sånn at nå må du ut. De ventet med det til jeg var klar. Finne et trygt sted er viktig. Det er ikke bare bare å flytte, men se hva er det som er rundt det. Hva slags miljø er det der. Så man ikke blir fristet inn i et dårlig miljø. Noe å gjøre, noe å gå til. Jobb, skole, kurs, trening eller dans. Det er viktig at man har noe som holder deg i gang, en rutine i hverdagen. (Tidligere beboer)

Praktiske omstendigheter, som at de får tilbud om å flytte inn sammen med venner eller ønsker å bo med kjæresten, gjør at noen beboere forteller at de flyttet ut «før tiden».

Uavhengig av i hvilken grad beboerne følte seg klare til å flytte ut, er ensomheten etterpå et gjennomgangstema. De gruer seg veldig til å bo alene, og mange opplever tiden etter utflytting som ensom. De savner fellesskapet og båndene de har knyttet til de ansatte og andre beboere (for de som har bodd i kollektiv). En beboer setter ord på det mange sier at de savner:

At jeg ikke hadde noen rundt meg, noen som banket på døra for å høre hvordan det går. Jeg var helt alene. (Tidligere beboer)

Selv om mange av fortellingene rundt utflytting er negative, fremhever de unge også positive sider ved å flytte ut. De setter pris på friheten, spesielt til å kunne ha besøk, og forteller at de synes det er fint å leve mer «normalt». En av de tidligere beboerne beskriver for eksempel at det først var når hun flyttet ut at hun begynte å føle seg normal igjen. Det likevel viktig å presisere at selv om noen erfarer positive sider, betyr ikke det at de ikke fortsatt kan føle behov for oppfølging og savne tilknytningen til botilbudet.

Hovedinntrykket er altså at mange beboere ikke føler seg klare for å flytte ut når de gjør det, og noen føler seg regelrett presset til å flytte. Samtidig kan det være vanskelig å vurdere hva som ligger i følelsen av å ikke være klar. I noen tilfeller er det åpenbart at grunnleggende

forutsetninger for en vellykket utflytting ikke har vært på plass, blant annet med hensyn til bolig eller psykisk helse. I andre tilfeller handler det mer om beboernes subjektive frykt for endring og for å stå på egne ben. Noen beskriver også vellykkede utflyttingsprosesser hvor de mener det ble gjort en reell vurdering av om de var klare og hvor de ble utfordret, men ikke presset, til å begynne å stå på egne ben.

Hvordan har de opplevd oppfølgingen etterpå?

De aller fleste beboerne vi har intervjuet sier at de har en eller annen slags kontakt med botilbudet fortsatt, om enn i varierende grad. Flere trekker frem hvor viktig oppfølgingen fra botilbudet har vært for dem i tiden etter utflytting. En av beboerne vi har snakket med har oppfølging fra botilbudet som en del av barnevernets ettervern, og sier:

Uten oppfølgingen hadde jeg ikke vært like selvstendig. Da jeg ikke følt meg like bra. Da hadde jeg vært helt alene.

Noe av det sentrale er tryggheten som ligger i å vite at de kan ta kontakt hvis det er noe. Flere av beboerne trekker frem at de føler at de kan komme innom eller ringe hvis det skulle være noe, som én sier: «Det som er fint med botilbudet er at du vet at du kan ringe når som helst. Du kan alltid ringe.»

Tryggheten om at de ansatte vil være der for dem, også etter utflytting, handler om relasjonen som er skapt. De unge fremhever at de ansatte følger dem opp og tar kontakt selv om de ikke må. Dette handler om at relasjonen oppleves som «ekte» og at de ansatte bryr seg «på ordentlig», og ikke bare fordi det er jobben deres. I tiden etter utflytting har beboerne ulike erfaringer. Flere artikulærer at de ansatte er mer som familie enn ansatte, som illustrert i sitatet under:

Hun ene har vært som min andre mor. Hun har vært der hver gang jeg har trengt det, også etterpå. Normale jenter kan ringe moren sin, jeg kan òg gjøre det, men jeg ringer henne [fra botilbudet] først når det er ting som skjer. (Tidligere beboer)

Samtidig er det langt fra alle som er fornøyd med oppfølgingen etterpå. Noen av beboerne synes det er veldig vanskelig at oppfølgingen har

opphørt eller tar en annen form. En beboer forteller om en sår opplevelse av å bli avvist:

Jeg ringte de som jobber i botilbudet, og lurte på om jeg kunne komme på beboerlunsj for å prate, men de sa nei. Det skal mye til for at jeg spør om hjelp. Jeg er en stolt kvinne, jeg liker ikke å be om hjelp. Det er flaut. Nå er den døren lukket for meg, jeg spør dem ikke igjen. (Tidligere beboer)

De færreste har slike opplevelser av å ha blitt nektet kontakt. Det de derimot forteller, er at oppfølgingen ikke er den samme. De ansatte er ikke like tett på, og mange forteller at ansvaret for å ta kontakt ligger på dem, mens de ansatte tar mindre initiativ til kontakt. De opplever at de må «pushe seg selv med» fordi de ikke lenger er en del av tilbudet. Og flere sier at de kvier seg for å ta kontakt fordi de føler de er til bry, selv om de opplever et sterkt behov for oppfølging og støtte. En beboer forteller at selv om hun vet at hun kan ta kontakt hvis hun trenger det, er terskelen høy:

Men ofte tar det ett år før man ringer. Man skal klare seg selv. Det er jo forventningen. Problemene bygger seg opp, og så kontakter man dem. Andre velger mer fatale utveier. Man tenker at man ikke skal plage ansatte med små ting, men de blir fort store. De ansatte bør spørre oftere hvordan det går. Det er lett å si at det går bra for å ikke skape trøbbel. De må sørge for at vi har det bra, invitere på en kaffe, møtes... (Tidligere beboer)

Beboerne savner at de ansatte tar mer kontakt. At de ringer for å høre om de har det bra eller kommer innom for en kopp kaffe. Det er viktig å understreke at beboerne som har vært i samme kommune, kan ha svært ulik oppfatning om oppfølgingen de har fått. Dette kan reflektere at de faktisk har ulike erfaringer med oppfølging, men det er grunn til å tro at de også har ulike behov og forventninger som preger deres opplevelse av oppfølgingen.

Kontinuitet og brudd i overgangen ut av tilbudet

For noen av de tidligere beboerne oppleves overgangen ut av botilbudet som et tydelig brudd. De fremhever at de har brukt tid på å bygge en relasjon til de ansatte og bygge tillit, og at dette ikke bare er noe man bør bryte:

Etter fire måneder har du kanskje endelig klart å snakke, fått tillit. Så skal du flytte ut. Etter å ha åpnet såret. Så skal du forholde deg til en helt annen person. (Tidligere beboer)

Jeg bodde med en familie, jeg har mistet en familie. En gang til. (...) Jeg savner dem [de ansatte] som familiemedlemmer. Jeg savner kjærligheten jeg fikk. (Tidligere beboer)

Som det siste sitatet viser, kan bruddet som utflyttingen representerer oppleves som en gjentakelse av det dramatiske bruddet beboerne allerede har hatt med sin familie. Noen av de unge beskriver overgangen som brå, og beskriver det som «et sjokk» eller som å bli «kastet i kaldt vann». De etterlyser en mer gradvis nedtrapping av kontakten med de ansatte, og ønsker at de hadde blitt bedre forberedt på utfordringene, for eksempel med ensomhet, som kan oppstå etter at de flytter ut. Imidlertid bør ikke dette nødvendigvis tolkes som at de ansatte ikke gjør en jobb med å forsøke å skape en gradvis overgang. De ansattes tilbaketrekking kan oppleves som svært vanskelig og sår, selv om hensikten er å selvstendiggjøre de unge og forberede dem på tiden etterpå. Dette var et miljøterapeutisk dilemma vi var inne på i kapittel 7.

Selv om beboerne får beskjed om hva rammene for tilbudet er, klarer de ofte ikke å ta inn over seg hva dette betyr for dem i praksis. Det er klart at hvordan de ansatte jobber med å forberede de unge på utflytting er viktig. Samtidig vil nok overgangen ut av tilbudet for noen oppleves som svært dramatisk og vanskelig uavhengig av om de har blitt forberedt eller ikke. Ett illustrerende eksempel er en jente som først bodde i bokollektiv. Etter seks måneder, når tidspunktet for utflytting nærmet seg, forteller hun at hun fikk helt panikk og ikke følte seg klar for å klare seg på egenhånd. Dermed fikk botilbudet til en overgangsløsning for henne, hvor hun fikk flytte til en av tilbudets leiligheter hvor hun fortsatt fikk oppfølging, men i noe mindre grad enn før. Selv om hun fikk et skreddersydd opplegg som i utgangspunktet

går utover rammene for tilbudet, er hun en av de informantene som i størst grad beskriver at utflyttingen (fra leiligheten og dermed fra tilbudet) kom brått på henne, og opplevdes som et vanskelig og uforberedt brudd.

Andre opplever at overgangen som mer gradvis og preget av kontinuitet. De fremhever at de ble godt forberedt og har lært mye som har gjort dem i stand til å klare seg selv, både av tilbudet, men også selv:

De har hjulpet og forberedt meg masse. Selvfølgelig kan de ikke lære meg alt. De har hjulpet meg med det jeg trengte. Jeg har lært mye selv på egen hånd. (...) Man må bli selvstendig. (Tidligere beboer)

Opplevelsen av kontinuitet kan skapes på flere måter. Den ene er at relasjonen til de ansatte i tilbudet fortsetter, den andre er at de som tar over oppfølgingen etterpå har vært inne tidlig nok til at overføringen til andre aktører ikke oppleves som et brudd. Mange av de unge fremhever hvor viktig det har vært for dem å føle at de kan fortsette å ha kontakt med tilbudet selv etter at de skal ut. En av de nåværende beboerne forteller for eksempel at hun ikke er bekymret for utflyttingen fordi de ansatte vil være med henne, og hun er trygg på at hun ikke vil være alene i overgangen og tiden etterpå. På spørsmål om hvordan hun tror det vil bli å flytte ut svarer hun:

Jeg er ikke bekymret. De er med meg, så jeg er ikke alene i den situasjonen. Vi skal finne leilighet i høstferien. Jeg gleder meg. Det blir et bestemmelsessted. Et sted jeg skal være lenge. Jeg liker meg i denne byen. (...) Jeg har aldri bodd alene. De sier at alt vil ordne seg. Og dette er ikke bare ord, det ble handlinger. Jeg tror dem. Jeg vet ikke om oppfølgingen vil bli annerledes. Men jeg tror at det skal gå veldig bra. Aller først, de ga meg det jeg trengte. Så å lytte. Det er vanskelig å ordne ting hvis ingen lytter. Etter de lyttet til hva jeg trengte, så handlet de. De fikk det som var viktig, som psykolog, lege, tannlege. Fisker statsborgerskap nå. Mitt mål var skole, det fikser de. De har også vært gode på samtaler. Vi spiser og går tur og da gir de meg råd. De følger meg hjem. De får meg til å tro på det jeg gjør. Og jeg har klart det gjennom dem. (Nåværende beboer)

Beboerens erfaringer med å få hjelp til å ordne praktiske ting, bli kjent i byen og relasjonen til de ansatte, styrker hennes tro på at det vil gå bra

å flytte. Denne beboeren oppfatter som de fleste andre beboere, at de har en genuin omsorg overfor beboerne. Relasjonen med de ansatte oppleves som «ekte», det handler ikke bare om at det er jobben deres, men at de engasjerer seg som mennesker. For flere av de nåværende beboerne innebærer det at de føler seg trygge på at botilbudet ikke vil kutte kontakten. Samtidig er det nettopp det at de unge opplever relasjonen som ekte og genuin som gjør det så sårt at den endrer seg og trappes ned når det går mot utflytting. Som det fremgikk av analysene tidligere i kapittelet, har vi sett at det er tilfellet for flere av de tidligere beboerne.

I hvilken grad overgangen ut av tilbudet preges av en opplevelse av brudd eller kontinuitet, henger også sammen med hvilken rolle andre aktører spiller før og etter utflytting. Som vist, varierer det mellom tilbudene i hvilken grad de aktørene som tar over oppfølgingen er involvert tidlig, og hvem det er som involveres. Også beboerne fremhever viktigheten av at det er nettverk på plass når man flytter ut, og at tilbudet sikrer at de tidligere beboerne har «noen å snakke med» og et sted å gå.

Som også de ansatte påpeker, viser beboerintervjuene at de unge ikke alltid klarer å følge opp kontaktene som blir etablert. Dette kommer særlig frem når det gjelder å fortsette kontakten med familievernkontoret og psykologen. For eksempel forteller en tidligere beboer at hun har gått til psykolog hos familievernkontoret, men at hun ikke har vært der på en stund, fordi det aldri passer. Hun sier: «For dem [botilbudet] er det viktig at jeg følger opp og går til psykolog. Det er mindre viktig for meg.» Når de unge ikke følger opp avtaler og kontakter med andre aktører, kan det selvfølgelig reflektere at de ikke opplever behov for den typen hjelp. Men det kan også være et uttrykk for at de sliter med å ta ansvar for kontakten selv, og mangler evne til å følge opp kontakter.

Over så vi at det varierer mellom tilbudene hvor tidlig de forsøker å involvere andre aktører. Men det er ikke gitt når det «riktige tidspunktet» for å involvere andre er. For eksempel er erfaringen fra Botilbud A, som kommer frem både i ansatt- og beboerintervjuene, at beboerne ikke er motiverte til å knytte relasjoner med Røde Kors mens de er i tilbudet. De tidligere beboerne i dette tilbudet sier at de ikke hadde tid til å ha kontakt med Røde Kors mens de var i tilbudet eller at de heller ville prioritere andre ting, som å jobbe med språk og være sammen med venner. Andre beboere mener de ikke hadde behov for å ha kontakt med Røde Kors mens de var i tilbudet, som en sier: «jeg fikk

jo hjelp av botilbudet». De opplever å få behovene sine dekket i tilbudet og ser ikke verdien av å bruke tid på nye mennesker fra Røde Kors.

Som vi så innledningsvis i kapitlet, har botilbudet i Botilbud C en ordning hvor oppfølgingen etter utflytting skal overtas av Røde Kors. De unge her rapporterer at de ikke har hatt kontakt med Røde Kors før mot slutten av tiden i botilbudet, i overgangen ut av tilbudet. Det er altså lite overlapp, noe som gjør at mange har en sterk motstand mot å bruke dette tilbudet. De ønsker ikke å bygge opp en ny relasjon:

Nå skal vi flyttes til Røde Kors, jeg liker ikke det. Da må jeg fortelle alt på nytt igjen. Jeg vil bare fortsette der jeg er nå, ikke begynne å snakke om alt som var før. Jeg har vært gjennom alt det med de som jobber her. (Tidligere beboer)

Røde Kors kjenner ikke meg. Da kunne jeg like godt sittet på gata og pratet med folk. (Tidligere beboer)

Sitatene her viser hvordan det er en motstand mot å skulle begynne på nytt med folk de unge ikke kjenner. En av beboerne i Botilbud C peker på at det føles feil å plutselig måtte forholde seg til noen andre når de ansatte har vært der for henne hver dag. Det hadde vært annerledes hvis Røde Kors hadde vært involvert fra første stund. Som hun peker på, tar det tid å bygge en relasjon: «Ingen vil knytte bånd til noen som er der én gang, de må være der flere ganger i uka.» (Tidligere beboer)

Beboerne vi har sitert her vurderer tilbudet fra Røde Kors ut fra et behov om å ha noen nære å snakke med, noen som kjenner dem. De referer til den typen oppfølging vi tidligere i rapporten har betegnet som miljøterapi som fokuserer på et robust selv. Derimot er erfaringene med oppfølgingen fra Røde Kors bedre når det gjelder praktisk hjelp. En av beboerne setter ord på denne forskjellen, og sier at Røde Kors kan hjelpe til med ting som leilighet og NAV, men det er noe helt annet enn botilbudet hvor man har bygget opp en nær kontakt og føler seg trygg.

Det er viktig å involvere andre aktører tidlig for å ikke skape unødvendige brudd, men samtidig er det viktig å være bevisst hva disse andre aktørene kan og skal bidra med. Så lenge relasjonsarbeid er en såpass sentral del av det miljøterapeutiske arbeidet, vil utflyttingen nødvendigvis oppleves som et brudd hvis botilbudene selv ikke fortsetter oppfølgingen etterpå. Men som en av beboerne over sier, det er helt vesentlig å ha skapt et nettverk rundt de unge så de føler seg

trygge på at de har noen de kan henvende seg til og vet hvem de skal henvende seg til.

Oppsummering

I dette kapitlet viser vi at det er stor variasjon mellom kommunene når det gjelder hvordan oppfølgingen etter utflytting er organisert, særlig når det gjelder i hvilken grad ansvaret for oppfølgingen av den unge blir overført til det ordinære hjelpeapparatet, og i hvilken grad aktørene som skal ta over oppfølgingen har blitt involvert på et tidlig tidspunkt. De ansatte opplever at mange av beboerne ikke er klare for å flytte ut etter den tilmålte perioden på seks måneder, og at de ofte ikke er i stand til å nyttiggjøre seg det ordinære hjelpeapparatet, men heller fortsetter å kontakte dem. Botilbudene holder omgår i mange tilfeller retningslinjene og holder på beboerne lengre enn seks måneder hvis de mener det er behov for det, og alle utenom ett tilbud har utstrakt kontakt med de unge også etter utflytting. Den miljøterapeutiske tilnærmingen til botilbudene får konsekvenser for opplevelsen av brudd i overgangen til et selvstendig liv. Særlig skaper arbeidet med å skape en nær og trygg relasjon en fare for brå og vanskelige brudd når botilbudene i utgangspunktet ikke skal ha mer kontakt med beboerne etter utflytting.

Selv om beboerne beskriver å ha gått gjennom en formidabel utvikling i løpet av tiden i botilbudet, er det mange som følte at de måtte flytte ut før de var klare. De opplever ofte utflyttingen som et dramatisk brudd, men fremhever også viktigheten av kontakten de fortsatt har med de ansatte fra botilbudet, og særlig vissheten om at de kan ta kontakt hvis det skulle være noe. De ansattes «dugnadsinnsats» med oppfølging av beboere etter utflytting er en klar årsak til at bruddet ved overgangen ut av tilbudet ikke oppleves som enda større av de tidligere beboerne.

9 Avslutning og anbefalinger

I denne rapporten har vi sett at beboerne har noen spesifikke behov når det gjelder oppfølging. Det er et sterkt sammenfall mellom de ansattes vurdering av beboernes behov og de nåværende og tidligere beboernes beskrivelser av egne behov. Disse kan oppsummeres i fem behov som synes typiske for målgruppen for bo- og støttetilbudet: (1) Beboerne har behov for *sikkerhet* og trygghet. Det er likevel forskjeller mellom beboerne når det gjelder alvorlighetsgraden på trusselbildet. Noen har en alvorlig trusselsituasjon, mens andre ikke har det. (2) Beboerne har også alvorlige voldshistorier med seg, og kan ha til dels store behov knyttet til *psykisk helse og bearbeiding av traumer*. (3) Fordi beboerne har brutt med familien og ofte også venner og annet nettverk, og i noen tilfeller flytter til nytt sted, er *ensomhet* en utfordring som går igjen. Følelsen av ensomhet og behovet for å ha noen rundt seg henger også sammen med behovet for å føle seg trygg og for å bearbeide vonde følelser. (4) Beboerne har behov for *praktisk bistand og systemforståelse*. Under dette punktet ligger behov for bistand til å håndtere kontakten med det offentlige, og til å utvikle boevne. (5) Og sist, beboerne har behov for *selvstendigjøring*. Dette henger sammen med behovet for praktisk bistand, men handler også om evnen til å ta egne valg. Mange av beboerne kommer fra en situasjon med sterk kontroll og tvang, og har ingen erfaring med å bestemme over sitt eget liv. En utfordring er dermed å lære å ta egne valg og å vurdere konsekvensene av disse valgene.

Hva slags miljøterapeutisk arbeid svarer best på disse behovene? I dette kapitlet sammenfatter vi hovedfunnene i rapporten. Vi peker på hvilke flaskehalsar og muligheter som ligger i botilbudenes arbeid med miljøterapi, og oppfølgingen av de unges behov. Her tar vi utgangspunkt i det vi mener er noen sentrale dilemmaer i arbeidet rundt oppfølgingen av denne målgruppen. Vi strukturerer diskusjonen om hvilke utfordringer og muligheter som ligger i botilbudenes arbeid med miljøterapi rundt tre temaer: Først, miljøterapi som relasjonsarbeid, dernest miljøterapi som organiseringsarbeid, og sist, miljøterapi og overgangen til et selvstendig liv. Vi gir anbefalinger for videreutvikling

av det miljøterapeutiske arbeidet fortløpende under diskusjonen av disse temaene.

Vår tilnærming til å vurdere miljøterapeutisk arbeid

Som vi har beskrevet i kapittel 2, ser vi på miljøterapi både som relasjonsarbeid og som organisering. Miljøterapi som *relasjonsarbeid* refererer til det miljøterapeutiske arbeidet som er rettet mot å fremme utvikling og endring gjennom et samvær mellom terapeut og den unge, og forutsetter et personale som utøver genuin omsorg. Miljøterapi som *organisering* refererer til at miljøterapi kan ses som en organisering eller tilrettelegging for å muliggjøre en utvikling og forandring hos den unge. Her vektlegges selve behandlingsmiljøet og rammen for miljøfaktorene. Samtidig er det viktig at det miljøterapeutiske arbeidet ikke utelukkende foregår innenfor botilbudet eller i relasjonen mellom ansatt og beboer. Vi vektlegger derfor også på hvilken måte botilbudene trekker på ressurser og nettverk utenfor botilbudet når de arbeider med miljøterapi som organiseringsarbeid.

I vår vurdering av det miljøterapeutiske arbeidet i bo- og støttetilbudene tar vi i utgangspunkt i hvordan tilbudene evner å vekte forholdet mellom disse to aspektene ved miljøterapi, relasjonsarbeidet og organiseringen. En annen viktig målestokk i vurderingen av det miljøterapeutiske arbeidet er beboernes erfaringer og perspektiver på hjelpen de får, og har fått, i botilbudet.

Miljøterapi som relasjonsarbeid

På bakgrunn av intervjuene med ansatte og beboere fremstår relasjonsarbeidet som miljøterapiens viktigste komponent. De unge vi har snakket med opplever langt på vei at de får dekket behovet for omsorg, og det å tilhøre et fellesskap mens de bor i botilbudet. Vi har sett hvordan beboerne opplever å gå fra en tilværelse der de føler seg verdiløse og knust, til å få selvverdi og styrke gjennom et opphold i botilbudene. De ansattes miljøterapeutiske relasjonsarbeid dekker sånn sett de mest sentrale behovene hos de unge. De lykkes med å bygge en tillitsrelasjon til beboerne, og lære de unge til å bli mer selvstendige gjennom å gi dem bekreftelse, nærhet og trygghet. Gjennom et miljøterapeutisk samvær, skaper de ansatte en relasjon til beboerne som

karakteriseres av genuin omsorg, tilstedeværelse og nærhet.³ Det nasjonale botilbudet er dyktige på miljøterapeutisk relasjonsarbeid. I rapporten har vi likevel pekt på noen utfordringer og dilemmaer i botilbudenes miljøterapeutiske relasjonsarbeid, hvor vi mener det kan ligge potensialer til forbedring.

Selvstendigjøring med utgangspunkt i beboerens ressurser og situasjon

Botilbudene arbeider med å selvstendigjøre beboerne. Her anvender de ansatte ulike metoder, men et felles mål er å hjelpe den unge å mobilisere egne ressurser og handlingskapasitet. Som vi har sett kan dette for eksempel innebære å hjelpe de unge med å identifisere sine egne grenser og følelser, utfordre dem til å ta valg og hjelpe dem til å få en bevissthet rundt det å velge og konsekvensene som kan følge av valgene, eller å følge de unge i alle møter og aktiviteter for så å trekke seg tilbake og la dem ta over gjøremålene selv (ringe, handle, ta buss, gå til lege alene ol.). I rapporten har vi illustrert hvordan arbeidet med selvstendigjøring innebærer noen utfordringer når det gjelder å trekke grenser mellom hjelp og hjelp til selvhjelp. Når har beboerne fått nok støtte til å være i stand til å ta de neste beslutningene og gjøremålene på egenhånd? I kapittel 7 viste vi hvordan beboerne kunne oppleve sinne, svik og frustrasjon når de ansatte trakk seg tilbake og «presset» dem til selv å ta valg og utføre praktiske gjøremål. Vi argumenterte for at underveis i oppholdet kan det miljøterapeutiske arbeidet med selvstendigjøring fremstå som usynlig.

Dette dilemmaet handler om to ting. Det ene er at miljøterapiens «effekt» ofte oppleves i retrospekt. I intervjuene med tidligere beboere var det et gjennomgående mønster at mange opplevde frustrasjon og sinne under selve oppholdet i botilbudet, de måtte gjøre alt selv. Det er først i etterkant de ser at det de opplevde som fravær av hjelp, bidro til at de ble mer selvstendige. Beboernes refleksjoner og selvinnsett i etterkant, tyder på at de ansattes arbeid med selvstendigjøring virker. Samtidig kan det være at noe av deres opplevelse av å bli sviktet og overlatt til seg selv kan dempes ved at de ansatte i enda større grad

³ Vi må ta et forbehold om at vi ikke har intervjuet noen nåværende eller tidligere beboere fra Botilbud D, og vi har dermed lite grunnlag for å vurdere relasjonsarbeidet som gjøres i denne kommunen.

begrunner og forklarer sine metoder overfor beboerne underveis i oppholdet. Dette kan forebygge noe av frustrasjonen og sinnet beboerne opplever underveis.

Det andre aspektet handler om å tilpasse det miljøterapeutiske relasjonsarbeidet den enkelte beboers ressurser og situasjon. Intervjuene med beboerne avdekker hvor ulike utgangspunkt de kommer til bo- og støttetilbudene med, og det er ikke gitt at selvstendigjøring, det å klare å velge, sende en epost, eller selv ta initiativ til aktivitet, kan og bør være et mål i alle situasjoner eller i møte med alle typer beboere. Her tenker vi særlig på beboere som befinner seg i en kritisk fase som er belastende, som for eksempel en rettsak, eller er psykisk eller fysisk syke. Å vekte disse behovene opp mot behovet for selvstendigjøring er en stor utfordring, og lar seg ikke alltid gjøre innenfor et midlertidig botilbud.

Vi opplever at det er stor bevissthet rundt disse dilemmaene i de ulike bo- og støttetilbudene, og de ansatte jobber for å tilpasse det miljøterapeutiske arbeidet til den enkelte beboers ressurser, behov og evner. Fra beboernes ståsted er det likevel tydelig at dette er noe det kontinuerlig må jobbes med, og at det miljøterapeutiske arbeidet ikke alltid treffer like godt.

Anbefalinger:

- Relasjonsarbeidet i bo- og støttetilbudene bør fortsette å stå sentralt, og det må sikres gode rammebetingelser for dette arbeidet.
- Bo- og støttetilbudenes vektlegging av individuell tilrettelegging er viktig for at arbeidet med selvstendigjøring, og særlig i fasen der de ansatte overlater mer ansvar til beboeren, følger beboerens behov og forutsetninger og tar hensyn til den enkeltes situasjon og kontekst.
- Beboernes tidvis sterke frustrasjon og opplevelse av å bli overlatt til seg selv, tyder på at de ansatte bør vurdere mulighetene for å bedre kommunisere og forklare sine faglige praksiser og valg overfor beboere.

En involverende og dialogisk grensesetting

Ut fra de ansattes beskrivelser av beboerne i denne rapporten, har vi sett at beboerne tar valg som ikke alltid er gode, og som kan sette dem i fare. Også intervjuene vi har gjort med beboerne, viser hvordan de havner i miljøer som ikke er bra for dem, skader seg selv, og er ute av stand til å ta vare på seg selv. De ansatte skal være voksne som setter grenser og hjelper beboeren til å ta valg som ikke er destruktive i slike situasjoner. Å sette grenser er i slike tilfeller omsorg, og en viktig del av det miljøterapeutiske arbeidet, selv om det kan føles annerledes for de som utsettes for det. Botilbudene skiller seg fra hverandre når det gjelder hvordan de arbeider rundt sikkerhet og grensesetting. Noen av botilbudene er opptatt av å innta en mellomposisjon når det gjelder å sette grenser for beboerne, også med hensyn til sikkerhet, og de vektlegger dialog fremfor en regelstyrt metodikk. Andre botilbud ser det derimot som viktig å ha tydelige regler knyttet til boligen og sikkerhet generelt.

Tidligere forskning har pekt på at en regelstyrt tilnærming mot denne gruppen kan være uheldig fordi det kan virke som en videreføring av beboernes tidligere erfaringer med kontroll og lite ansvar for egne valg (Paust, 2002; Bredal og Orupabo, 2008). Det samme viser denne studien. Intervjuene med beboerne viser at de sterkt misliker ansatte som har en streng tone, leser opp regler, og gir lite rom for å snakke om reglene og forklare dem. Beboerne opplever streng grensesetting som en ny tvangssituasjon og fremstår som vare for det de opplever som forsøk på kontroll. Dette knytter de selv til erfaringer med tvang og kontroll tidligere i livet.

I rapporten har vi argumentert for at det er viktig å skille mellom regler, og det å ha en regelstyrt måte å jobbe på. Dette handler for det første om hvordan de ansatte kommuniserer regler og tydeliggjør grenser overfor beboerne. Her er toneleie, men også hvor stort rom det er for dialog vesentlig. For det andre handler det om betydningen av når beboeren er klar for å ta inn informasjon om regler og plikter. Som vi så i kapittel 5, opplevde mange av beboerne et behov for å lande den aller første fasen i oppholdet. Husregler, sikkerhetsregler og rammer er viktig, men det kan være en fordel å vente til beboeren er mottagelig.

Intervjuene med både de ansatte og de unge tydeliggjør at det kan være behov for tydelige grenser, men særlig fra beboernes perspektiv blir viktigheten av en dialogisk og involverende tilnærming til grensesetting fremtredende. En slik tilnærming kan for eksempel innebære å visualisere handlingsrekker, tydeliggjøre konsekvenser av

valg, og hjelpe beboerne til å få et helhetlig blick på egen situasjon. I stedet for å si at de ikke får lov, bør de ansatte strebe etter å få i gang en samtale og refleksjon hos beboeren. En sentral del av et miljøterapeutisk arbeid er nettopp vektleggingen av refleksjon og erfaring som utgangspunkt for læring (Simonsen, 2007). Å ha en felles praksis og bevissthet rundt hvordan man setter grensene er viktig overfor denne målgruppen, for å unngå å støte dem fra seg, eller for å unngå at beboeren holder tilbake informasjon i frykt for konsekvensene ved å være ærlig. Botilbudet bør være et sted der beboeren har mulighet til å feile, og samtidig ha voksne personer rundt seg som hjelper dem videre, og til å lære av sine feiltrinn.

Anbefaling:

- Bo- og støttetilbudene bør ha en aktiv refleksjon rundt forholdet mellom regler og sikkerhetshensyn på den ene siden, og dialog og rom for prøving og feiling på den andre siden. Grensesettingen bør i størst mulig grad bygge på en dialogisk og involverende metode. Dette kan forhindre «dobbeltliv» og at beboerne ikke involverer de ansatte når de vurderer å gjøre noe som kan utsette dem for fare.

Miljøterapi som organiseringsarbeid

Botilbudene i de fem kommunene skiller seg fra hverandre når det gjelder i hvilken grad tilbudene er forankret i kommunen. Fire av de fem tilbudene er forankret i det ordinære hjelpeapparatet i kommunen. I noen kommuner ligger det under oppfølgingstjenesten, i andre rus- og psykiatritjenesten eller helse og velferd. Det er likevel forskjell på botilbudene når det gjelder nærheten til det øvrige hjelpeapparatet som jobber med unge og psykisk helse. To av botilbudene skiller seg ut som enheter som er svært godt forankret i det ordinære hjelpeapparatet i kommunen. Felles er at de har gode muligheter til å få fattet vedtak i andre tjenester allerede mens beboerne er i botilbudet, og at de har et stort spillerom når det gjelder å trekke på eksterne ressurser i oppfølgingen av beboerne underveis og etter oppholdet. Om, og i hvilken grad, botilbudet er godt forankret i det kommunale hjelpeapparatet, setter noen viktige rammer for det miljøterapeutiske arbeidet. Som vi har sett manifesterer disse organisatoriske forskjellene seg i botilbudenes opplevelse av å jobbe med eller mot andre aktører i

kommunen. Dette handler om hvor mye tid som brukes til å få på plass samarbeid rundt oppfølgingen, og dermed hvor mye tid som er igjen til annet miljøterapeutisk arbeid. Forskjellene får også konsekvenser for hvilken «tiltaksvifte» og «oppfølgingspakke» det enkelte botilbud tilbyr. Dette handler om muligheten til å spille på eksterne ressurser i det miljøterapeutiske arbeidet.

Anbefaling:

- Botilbudenes plassering i kommunen gir noen viktige rammer for hvilke ressurser bo- og støttetilbudene har å spille på i det miljøterapeutiske arbeidet. Det er viktig å sikre at botilbudene har en tydelig forankring i det ordinære hjelpeapparatet, slik at de inngår i et tett samarbeid med øvrige aktører som jobber med sårbare unge og psykisk helse.

Miljøterapi handler om å jobbe med «miljøet» rundt beboeren for å fremme beboerens utvikling mot et selvstendig jeg. «Miljø» omhandler imidlertid mer enn relasjonen mellom ansatt og beboer, og botilbudet som organisatorisk enhet. «Miljøet» kan også omhandle det eksterne miljøet som skole, arbeid, lege, vennenettverk, frivillige, NAV osv. Flertallet av botilbudene har til felles at de er gode på å arbeide med det interne miljøet – det vil si å bygge en relasjon mellom beboer og ansatt. Som det fremgår i denne rapporten oppnår botilbudene som miljø å styrke de unges selvfølelse og verdi. Det neste skrittet for læring, er at personalet også lærer beboerne å stole på andre mennesker igjen (Rovik, 2013). Her kommer de eksterne aktørene inn. Som det fremgår i denne rapporten, lykkes noen botilbud bedre enn andre når det gjelder det å bidra til at beboerne på sikt blir i stand til å utvikle trygghet og tillit til aktører utenfor botilbudet.

Det er viktig for oss å understreke at god miljøterapi kjennetegnes av at man både gir rom for miljøterapi som relasjonsarbeid og miljøterapi som organisering. Vi oppfatter at noen av botilbudene går litt for langt i den ene eller andre retningen. Å finne en balanse kan være krevende innenfor et midlertidig tilbud. Vi mener likevel at det er mulig å oppnå. Botilbud B fremstår som et godt eksempel på det. Dette botilbudet er godt forankret i kommunen, og har en organisering som gjennom systematisering og individuell plan tilrettelegger for brukermedvirkning, å måle behov og måloppnåelse hos beboerne, og en samordning og koordinering av tjenester. Inntrykket er at arbeidet med

det organisatoriske her ikke går på bekostning av relasjonsarbeidet, men tvert om blir muliggjørende for å fokusere på relasjonen mellom beboer og ansatt, og mellom beboer og omverden.

Anbefaling:

- En målsetning for det videre miljøterapeutiske arbeidet bør være å inkludere både de interne og eksterne miljøene i oppfølgingen av de unge mens de er i botilbudet. Botilbudet skal ikke bare være et sted der beboeren skal øve seg på livet utenfor. Dette kan lede til en avskjerming fra det virkelige liv, og skape et innoverrettet fokus på relasjonen mellom beboer og miljøterapeut, i stedet for et utoverrettet fokus på beboerens sosiale relasjoner utenfor botilbudet. Her kan individuelle planer være et verktøy som kan bidra til å ansvarliggjøre eksterne aktører (frivillige og offentlige), og tydeliggjøre hvilke roller de skal ha underveis og etter oppholdet i botilbudet.

Systematisering og kompetanseutvikling

Det miljøterapeutiske arbeidet kjennetegnes av taus kunnskap, noe som understreker betydningen av rammer for læring og kunnskapsutveksling. Botilbudene er samstemte i sitt syn på at miljøterapeutisk arbeid med målgruppen handler om å jobbe med selvstendiggjøring. Samtidig har vi sett at både miljøterapi og selvstendiggjøring er begreper som rommer en rekke ulike praksiser og forståelsesmåter. Gjennom gruppeintervjuene der ansatte fra ulike botilbud ble satt sammen, ble de ansatte konfrontert med andre måter å gjøre og tenke rundt miljøterapi på, noe som utfordrer det de selv tar for gitt i sitt arbeid. Gruppeintervjuer er altså en god metode for å øke refleksiviteten og bevisstheten rundt «taus kunnskap». I kapittel 6 illustrerte vi hvordan forskjellige botilbud prioriterer ulike aspekter ved selvstendighet i sin miljøterapeutiske praksis, og i sin begrunnelse av denne. Et hovedskille gikk her mellom botilbud som vektla miljøterapi som relasjonsarbeid – hvor veien til selvstendighet er å styrke beboerens selvverdi gjennom samvær, og botilbud som vektla miljøterapi som organiseringsarbeid – hvor veien til selvstendighet er å styrke beboerens praktiske og byråkratiske ferdigheter gjennom botrening og gjennom et tett samarbeid med eksterne aktører. Å ha en bevissthet rundt denne variasjonen, hvor eget botilbud plasserer seg i

dette landskapet, og hvilke ulemper og fordeler som kan følge av egen tilnærming til miljøterapi, er et viktig utgangspunkt for videre kompetanseutvikling i det nasjonale botilbudet.

En systematisering av det miljøterapeutiske arbeidet kan være en måte å tilrettelegge for kompetanseutvikling og læring. Her har vi argumentert for at de ansattes arbeid med oppfølgingen av beboerne kan styrkes gjennom å sette av tid til å systematisere erfaringer og refleksjoner i et faglig fellesskap mellom ansatte. Hva var det som bidro til at man lykkes eller mislykkes i den konkrete situasjonen eller saken? Kunne noe vært gjort annerledes? En systematisk refleksjon over egen praksis kan være en god måte å utvikle sin egen praktiske kyndighet på (Strømfors og Edland-Gryt, 2013).

Anbefaling:

- For å bygge og utvikle kompetanse bør botilbudene jobbe med å systematisere egne erfaringer og refleksjoner rundt det miljøterapeutiske arbeidet. En tilnærming kan være å utarbeide rutiner for oppfølging og samarbeid om erfaringsutveksling de ansatte i mellom, og mellom de ansatte og ledelsen i botilbudet.
- Bufdirs årlige samling for det nasjonale botilbudet er allerede en god arena for å danne kompetansenettverk der erfaringer kan utveksles på tvers av tilbudene, og hvor ansvaret for faglig og organisatorisk fremdrift også legges på et nasjonalt nivå. Signalene fra botilbudene tyder imidlertid på at en viktig forutsetning for at samlingen skal fungere som en god arena for fremtidig kompetanseutvikling, er å gi større rom for involvering og interaksjon. Mer involvering kan for eksempel bety at botilbudene, i tillegg til å gi innspill om temaer, også kan invitere eksterne foredragsholdere. Mer interaksjon kan blant annet innebære mindre rapportering og mer dialog, diskusjon og refleksjons- og erfaringsutveksling i et faglig fellesskap.

Miljøterapeutisk tilnærming og rammene for oppfølging: Å jobbe for å minske bruddet ved utflytting

Rapporten viser at det kan oppstå et dilemma mellom godt miljøterapeutisk arbeid og rammene som er satt for tilbudet. Relasjonsarbeid står helt sentralt i det miljøterapeutiske arbeidet rettet mot denne målgruppen, og relasjonen med de ansatte er noe av det beboerne selv trekker frem som det viktigste for dem. Relasjoner skapes mellom enkeltindivider, og selv om tanken bak miljøterapeutisk relasjonsarbeid er at erfaringene og kompetansen som skapes gjennom én relasjon skal kunne overføres til andre relasjoner, kan ikke en trygg og nær relasjon uten videre flyttes til et annet sted i hjelpeapparatet. Når botilbudene ikke skal jobbe med oppfølging etter utflytting innebærer derfor overgangen til egen bolig et brudd for beboerne. I kapittel 8 peker vi på hvordan botilbudene jobber for å minske dette bruddet gjennom pragmatiske tilpasninger. Samtidig viser intervjuene med tidligere beboere at utflyttingen kan oppleves som et veldig vanskelig brudd, og at de synes det er unaturlig å knytte bånd til andre aktører. Her vil vi løfte frem dilemmaet som ligger i at relasjonsarbeid er viktig for vellykket miljøterapi samtidig som det er en relativt kort tidsbegrensning for dette arbeidet, uten (i prinsippet) mulighet for videre oppfølging.

Bruddet ved utflytting kan minskes på to måter. Den første handler om hvordan det arbeides innenfor rammene av tilbudet. Her blir det sentralt at de ansatte er bevisst faren for å skape unødvendig store personlige avhengighetsforhold i det miljøterapeutiske arbeidet, og at det hele tiden arbeides med å finne en god balanse mellom nærhet og distanse. Videre er det viktig at aktørene som skal ta over oppfølgingen involveres på et tidlig stadium, slik at det blir en så stor grad av kontinuitet som mulig i den relasjonen som faktisk er ment å vedvare. Rapporten viser at dette er noe tilbudene er seg bevisst og allerede jobber med, selv om noen av botilbudene kan ha et forbedringspotensial på disse punktene. Bevissthet om hvordan man jobber med relasjon og tidlig involvering av andre aktører kan minske opplevelsen av brudd noe, men vil ikke nødvendigvis løse hele dilemmaet.

Den andre måten det opplevde bruddet kan minskes på er å endre rammene for bo- og støttetilbudet. Vi har sett at i praksis driver alle utenom ett av tilbudene oppfølging av beboerne etter utflytting. De tidligere beboernes behov for oppfølging varierer, men deres historier

viser tydelig hvor viktig det er å oppleve at de fortsatt har mulighet til å kontakte botilbudet hvis det skulle være noe. En nærliggende tilnærming til å minske faren for og opplevelsen av brudd er dermed å harmonisere rammene for botilbudet til det som allerede er praksis de fleste steder. Ved å legge til rette for en moderat og behovsprøvd oppfølging, vil man kunne skape større forutsigbarhet og trygghet i overgangen ut av botilbudet. Nå gjøres denne innsatsen på dugnadsbasis, og er et utslag av den enkelte ansattes faglige og menneskelige samvittighet. Siden det ikke finnes midler til denne oppfølgingen blir det et større og større press på de ansatte ettersom gruppen av tidligere beboere øker, samtidig som de som faktisk bor i tilbudet skal følges opp.

Å gi bo- og støttetilbudene muligheten til å drive oppfølging etter utflytting vil gi rom for større fleksibilitet i det miljøterapeutiske arbeidet. Som vist i kapittel 8, hender det at beboere oppfattes som klare for å flytte ut av tilbudet (spesielt kollektivene) uten at de ansatte mener det er forsvarlig å slippe dem helt. Dagens ordning gir ingen fleksibilitet for at beboerne kan flytte ut tidlig og beholde noe av oppfølgingen. Dette gjør at tilbudene i noen tilfeller holder på beboerne lenger i boligen enn de selv mener at beboerne har nytte av det.

Oppfølgingen etter utflytting bør ta utgangspunkt i de unges behov. Noen av de tidligere beboerne vil ha behov for oppfølging og støtte fra aktører med en faglig tilnærming som baserer seg på miljøterapi og psykisk helse, også etter utflytting. Det er dermed viktig å jobbe for å koble på det kommunale apparatet som ellers jobber med sårbare grupper, unge og psykisk helse, som oppfølgingstjenesten eller psykiske helseteam, og sørge for at de beboerne som trenger det får vedtak på oppfølging fra disse tjenestene. Som vi har vist, varierer det i hvilken grad tilbudene evner og har muligheter til å innlemme de beboerne som har behov for det i det ordinære hjelpeapparatet etter utflytting.

Det er lagt opp til at frivillige organisasjoner skal spille en rolle i oppfølgingen i tiden etter utflytting. Det er imidlertid viktig å være seg bevisst hvilke behov denne oppfølgingen kan og skal dekke. Mens de frivillige aktørene i noen kommuner har kompetanse og erfaring med denne målgruppen eller andre spesielt sårbare grupper, gjelder det ikke overalt. Vårt inntrykk er at de frivillige organisasjonene først og fremst brukes til «besøksvenn» type oppfølging. Dette kan være et fint tilbud for å dekke behovet for sosial omgang, og i noen tilfeller for praktisk bistand og hjelp til å finne frem i hjelpeapparatet. Det er imidlertid

viktig å understreke at frivillige organisasjoner sjelden vil kunne drive oppfølging som er mer faglig forankret (i miljøterapeutiske perspektiver). Vi vil understreke at de frivillige organisasjonene ikke bør ses på som en erstatning for offentlige tjenester og tilbud, men heller være et supplement til det offentlige hjelpeapparatet (jf. Meld. St. 15 (2012-2013)).

Anbefalinger:

- Bo- og støttetilbudene bør organisere det miljøterapeutiske arbeidet på måter som i størst mulig grad forhindrer opplevelser av nye brudd. Her vil det være viktig å jobbe aktivt for å unngå å skape *overdrevne* avhengighetsforhold innenfor relasjonsarbeidet. En forutsetning for å lykkes med det, er at botilbudene i større grad involvere andre aktører på et tidlig tidspunkt for å skape kontinuitet i relasjonene som skal opprettholdes etter utflytting.
- For å minske beboernes opplevelse av brudd etter utflytting, og for å gi rom for fleksibilitet i det miljøterapeutiske arbeidet, bør botilbudene gis mulighet til å drive en viss grad av oppfølging etter utflytting etter behov. Vi mener likevel at målsettingen om at de unge skal inkorporeres i det ordinære hjelpeapparatet, bør stå ved lag.
- I de tilfeller hvor det er behov for videre oppfølging, bør det jobbes for å koble på det kommunale apparatet som ellers jobber med sårbare grupper, unge og psykisk helse, som oppfølgingstjenesten eller psykiske helseteam, og botilbudene bør sørge for at beboerne får vedtak på oppfølging fra disse tjenestene. Det må jobbes for å sikre oppfølging innenfor det ordinære hjelpeapparatet når det gjelder beboernes økonomiske, psykiske og helserelaterte behov. De frivillige organisasjonene (og i noen grad botilbudene selv) kan fungere som supplement som kan dekke sosiale, og til en viss grad, relasjonelle behov.

Denne studien har sett på innholdet i det miljøterapeutiske arbeidet i bo- og støttetilbudet, og vi har ikke gjort en analyse eller vurdering av tilbudenes ressursbruk. Vi har dermed ikke grunnlag for å kunne tallfeste hva de ansattes oppfølging av beboere etter utflytting vil kreve av ressurser. Men vi vil understreke at anbefalingene i dette kapitlet

først og fremst handler om å omprioritere arbeid innenfor botilbudets rådende rammer.

Et godt etablert samarbeid med andre tjenester vil trolig frigjøre tid til det miljøterapeutiske arbeidet. I kapitlets to siste anbefalinger mener vi det likevel er nødvendig å undersøke mulighetene for at de ansatte i tilbudet kan drive oppfølging av de unge i en beskjedne grad etter utflytting. Her tenker vi først og fremst på behovet for å dekke et sosialt behov, for eksempel gjennom en telefonsamtale, en kopp kafe, sosiale begivenheter ol. Vi vil understreke at andre aktører i det kommunale hjelpeapparatet må stå for hovedoppfølgingen av de unge etter utflytting. Ved å styrke oppfølgingen etter utflytting, både gjennom å styrke samarbeidet med andre tjenester og gjennom å åpne for muligheten for at botilbudene kan drive noe oppfølging, kan det i noen tilfeller være mulig å korte ned botiden i tilbudet. Dermed kan en styrket oppfølging etter utflytting bidra til å redusere den samlede ressursbruken per enkeltbeboer.

Direktoratet bør utrede nærmere hvorvidt en omorganisering, der andre aktører tidligere kobles på og gis formelle roller i oppfølgingen etter utflytting, gir en gevinst når det gjelder å omdisponere ressurser, og hvor mye ansattes oppfølging av de unges sosiale behov etter utflytting vil kreve av ressurser.

Mangfold i bo- og støttetilbudet

Rapporten viser at det er både likheter og forskjeller mellom de fem bo- og støttetilbudene. Selv om det miljøterapeutiske arbeidet står sentralt hos alle, vekter de forskjellige aspekter ved dette arbeidet ulikt, og det ligger en noe ulik forståelse av miljøterapi til grunn for arbeidet som gjøres. Vi vil understreke at vi ikke ser det som et mål i seg selv at tilbudene skal jobbe likt. Inntrykket er at det er en sterk kompetanse i feltet, og arbeidet som gjøres er åpenbart viktig for de unge i tilbudet. Vi har i dette kapitlet pekt på noen aspekter ved det miljøterapeutiske arbeidet vi mener er viktig, både basert på tidligere forskning og på intervjuene med ansatte og beboere i botilbudene. Innenfor anbefalingene og rammene vi har skissert, skal det likevel være rom for varierte tilnærminger til miljøterapeutisk arbeid.

Forskjellene mellom tilbudene blir mer påfallende når vi ser på organiseringen og forankringen av tilbudene i sine respektive kommuner. Når det gjelder organisering vil vi være enda tydeligere på

at det finnes gode og mindre gode modeller. Dette handler ikke om nøyaktig hvor i kommunen bo- og støttetilbudet bør være forankret, men at tilbudene er organisert på en måte som sikrer tilgang på relevante ressurser ellers i det kommunale apparatet.

Litteratur

- Andersen, A. J. W. (1997). *Uten fasit: perspektiver på miljøterapi*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Bredal, A. og Orupabo, J. (2008) «Et trygt sted å bo. Og noe mer. Evaluering av botilbudet til unge som bryter med familien på grunn av tvangsekteskap» *ISF- Rapport 2008:7*
- Djuve og Kavli (2006) «Velferdsstatens skreddere. Skjønn og brukermedvirkning i flykningetjenesten» i Tidsskrift for Velferdsforskning, Vol.9, No. 4
- Dullum, J. (2010), «Første dag var jeg redd, men glad også.» *Bokollektivets faglige tilnæringer i arbeidet med unge minoritetskvinner utsatt for tvangsekteskap.*
- Handlingsplanen mot tvangsekteskap (2008-2011) Barne- og likestillingsdepartementet
- Handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet (2013-2016). Barne likestillings og inkluderingsdepartementet
- Hansen I.L. og Grønningsæter A. (2010) Nye velferdssignaler. En analyse av stortingsmeldinger og offentlige utredninger i velferdspolitikken. Fafo rapport 2010:40
- Jessen, J.T. (2005) «Forvaltningen og brukerne» i Bay A.H., Hatland A., Hellevik, T. og Koren C. (red.) *De norske trygdene. Framvekst, forvaltning og fordeling*, Oslo Gyldendal Akademisk
- Larsen, Erik (2004) *Miljøterapi med barn og unge – Organisasjonen som terapeut*. Oslo: Universitetsforlaget (155s.)
- Larsen, Erik og Selnes, Barbro (1975) *Fra avvik til ansvar*. Tano
- Loua, I. (2012), *Når Aicha løber hjemmefra: Psykosocialt arbeid med etniske minoritetspiger*.
- Meld. St. 15 (2012–2013) Melding til Stortinget. Forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner. Det handler om å leve
- Olkowska, A. og Landmark, B. (2009) «Hva gjør miljøterapi til terapi?» i *Fontene 9/2009*

- Paust, M. (2002) *Evaluering av Bokollektiv for kvinner med minoritetsbakgrunn: et prosjekt ved Oslo Krisesenter 2000-2002*, Oslo: UIO, Senter for kvinne- og kjønnsforskning
- Rambøll (2011), *Sluttrapport: Evaluering av det nasjonale bo- og støttetilbudet for ungdom utsatt for tvangsekteskap*.
- Rovik, Anne Marie (2013) Selvskading og miljøterapi Selvskadende pasienters erfaringer med å være innlagt i psykiatriske avdelinger. *PSYKISK HELSE OG RUS 2-2013*
- Schibbye, Anne-Lise Løvlie (2002) *En dialektisk relasjonsforståelse*. Oslo: Universitetsforlaget
- Simonsen, I.M. (2017) «Kognitiv miljøterapi i et erfaringslæringsperspektiv» i Tidsskrift for Norsk Psykologforening, Vol 44, nummer 11, 2007, side 1340-1349
- Skårderud (2004) *Sterk Svak. Håndbok om spiseforstyrrelser*. Oslo: Aschehoug
- Smith, D. E. (2005) *Institutional Ethnography: A Sociology for People*. Oxford: Alta Mira Press
- Stokvold, Øystein (2004) *Organisasjon som virkemiddel*. Fordypningsoppgave, Videreutdanning i miljøterapi RBUP
- Strømfors, G. og Edland-Gryt, M. (2013) *Jeg visste ikke at jeg kunne så mye. Praksisrefleksjon på arbeidsplassen*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Institutt for samfunnsforskning

2014:13

Forfatter/ Author	Marjan Nadim og Julia Orupabo
Tittel/Title	Miljøterapi med unge utsatt for tvangsekteskap og æresrelatert vold Oppfølging i det nasjonale bo- og støttetilbudet
Sammendrag	<p>Institutt for samfunnsforskning har fått i oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet å kartlegge hjelpebehovene til unge som bryter med familien, og det miljøterapeutiske arbeidet i bo- og støttetilbudene til unge utsatt for tvangsekteskap eller æresrelatert vold. Prosjektet har hatt to hovedsiktemål. For det første skal vi beskrive det miljøterapeutiske arbeidet i bo- og støttetilbudet i de fem kommunene. Hvilke utfordringer, flaskehalsar og potensialer finner vi i arbeidet med å ruste de unge til et liv etter oppholdet i botilbudet? Og hvordan varierer dette mellom botilbudene i de ulike kommunene? Dette har vi undersøkt gjennom individuelle intervjuer og fokusgruppeintervjuer med ledelse og ansatte i det nasjonale bo- og støttetilbudet. Intervjuene har gitt oss innsikt i metodiske praksiser og forståelsesmåter, men også rutiner for organisering og samarbeid rundt de ulike botilbudene. For det andre skal vi kartlegge beboernes behov og erfaringer fra tilbudet, gjennom intervjuer med nåværende og tidligere beboere. Dermed inkluderer studien et eksplisitt brukerperspektiv.</p>
Emneord	Miljøterapi, tvangsekteskap, botilbud

MILJØTERAPI MED UNGE UTSATT FOR TVANGSEKTESKAP OG ÆRESRELATERT VOLD

Institutt for samfunnsforskning har fått i oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet å kartlegge hjelpebehovene til unge som bryter med familien, og det miljøterapeutiske arbeidet i bo- og støttetilbudene til unge utsatt for tvangsekteskap eller æresrelatert vold. Prosjektet har hatt to hovedsiktemål. For det første skal vi beskrive det miljøterapeutiske arbeidet i bo- og støttetilbudet i de fem kommunene. Hvilke utfordringer, flaskehalsar og potensialer finner vi i arbeidet med å ruste de unge til et liv etter oppholdet i botilbudet? Og hvordan varierer dette mellom botilbudene i de ulike kommunene? Dette har vi undersøkt gjennom individuelle intervjuer og fokusgruppeintervjuer med ledelse og ansatte i det nasjonale bo- og støttetilbudet. Intervjuene har gitt oss innsikt i metodiske praksiser og forståelsesmåter, men også rutiner for organisering og samarbeid rundt de ulike botilbudene. For det andre skal vi kartlegge beboernes behov og erfaringer fra tilbudet, gjennom intervjuer med nåværende og tidligere beboere. Dermed inkluderer studien et eksplisitt brukerperspektiv.

Institutt for
samfunnsforskning

Institute for
Social Research

Munthes gate 31
PO Box 3233 Elisenberg
NO-0208 Oslo, Norway
T +47 23 08 61 00
samfunnsforskning.no

ISBN (trykk): 978-82-7763-449-4
ISSN (Online): 978-82-7763-450-0
ISSN: 0333-3671